

**UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA**

DIPLOMSKO DELO

**IZVOZ IN OSTALI DEJAVNIKI GOSPODARSKE
RASTI V TRANZICIJSKIH DRŽAVAH**

Ljubljana, marec 2007

TINA KOFOL

IZJAVA

Študentka Tina Kofol izjavljam, da sem avtorica tega diplomskega dela, ki sem ga napisala pod mentorstvom dr. Katje Kejžar Zajc in dovolim objavo diplomskega dela na fakultetnih spletnih straneh.

V Ljubljani, dne 01.03.07

Podpis: _____

KAZALO

1. Uvod	1
2. Teoretična izhodišča o vplivu izvoza na gospodarsko rast	3
2.1. Pojem gospodarske rasti in gospodarskega razvoja	3
2.2. Vpliv mednarodne menjave na gospodarsko rast	3
2.3. Izvozno poganjana rast	7
2.4. Empirične študije izvozno poganjane rasti	10
2.4.1. Analiza presečnih podatkov	11
2.4.2. Analiza posameznih držav	14
3. Tranzicija in potek tranzicijskega procesa	16
3.1. Značilnosti socialističnega sistema – odskočna deska tranzicijskega procesa	17
3.2. Prehod v tržno gospodarstvo	19
4. Empirična analiza izvoza in ostalih dejavnikov na gospodarsko rast tranzicijskih držav ..	22
4.1. Gospodarska rast v tranziciji	23
4.2. Začetne okoliščine	25
4.3. Stabilizacijska politika	27
4.4. Reforme	29
4.5. Cene naftnih derivatov	31
4.6. Mednarodna menjava	32
4.6.1. Liberalizacija zunanjetrgovinskih tokov	33
4.6.2. Stopnja odprtosti tranzicijskih držav	36
4.7. Okrevanje gospodarstev	41
5. SKLEP	43
LITERATURA	46
VIRI	49
PRILOGE	1

SEZNAM SLIK

Slika 1: Pozitivni vpliv mednarodne menjave na gospodarsko rast.....	4
Slika 2: Transmisijski kanali vpliva izvoza na gospodarsko rast – splošen pregled.....	6
Slika 3: Teorija izvozno usmerjene rasti ter njeni transmisijski mehanizmi	8
Slika 4: Determinante gospodarske rasti v tranzicijskih državah	22
Slika 5: Rast realnega BDP v tranzicijskih državah med leti 1993 in 2005	24
Slika 6: Izbrani kazalci začetnih pogojev v skupinah tranzicijskih gospodarstev	25
Slika 7: Prikaz indeksa začetnih pogojev in izbranih kazalcev	27
Slika 8: Povprečni upad inflacije zadnje točke pred padcem pod 50% do l. 2003	29
Slika 9: Freedomhouse indeks in indeks realnega BDP za posamezno državo v letu 2004	31
Slika 10: Gospodarska rast in gibanje cene nafte v CIS, 1989 – 2003	32
Slika 11: Indeks omejevanje trgovine po sklopih držav	34
Slika 12: Saldo tekočega računa plačilne bilance ter neto tuje investicije v tranzicijska gospodarstva	36
Slika 13: Indeks odprtosti $(X+M)/BDP^*$ v letih 1995 in 2002 po posameznih sklopih držav	37
Slika 14: Stopnja gospodarske rasti (v %) med leti 1989 – 2000 in delež izvoza v BDP (%) l. 2000.....	38
Slika 15: Gibanje deleža izvoza v BDP izbranih regij med obdobjema 1993 -2004.....	40
Slika 16: Stopnja odprtosti (v %) ter stopnja realne gospodarske rasti (v %), razdeljena po sklopih malih in velikih gospodarstev	41
Slika 17: Oživljanje outputa v tranzicijskih gospodarstvih.	42
Slika 18: Evolucija BDP po sklopih držav med leti 1989 in 2000	43

SEZNAM TABEL

Tabela 1: Korelacijski koeficienti med odprtostjo in realnim BDPpc	37
--	----

1. Uvod

Mednarodna menjava ima vrsto pozitivnih učinkov na posamezno gospodarstvo: širi velikost trga in s tem omogoča izkoriščanje ekonomije obsega, prispeva k učinkovitejši izrabi kapacitet, je kanal, ki gospodarstvo hrani z novimi, svežimi idejami v smislu napredka. Na izvozni strani omogoča velikoserijsko proizvodnjo. Na uvozni strani pa je omogočen dostop do blaga in storitev, ki jih zaradi visokih stroškov ni smiselno proizvajati doma. Rezultat je vsesplošno izboljšanje blaginje v gospodarstvu.

Danes so skoraj vsa gospodarstva odprta gospodarstva. To pomeni močno povezanost s preostalim svetom preko mednarodnih tokov blaga, storitev in kapitala. S tem pa je postala njihova gospodarska rast vedno bolj odvisna od tujine in ne le od razmer znotraj domačega gospodarstva. Pomen mednarodne menjave je v izboljšanju proizvodne strukture, kar prispeva k večji fleksibilnosti gospodarstva, nudi izobraževalno vrednost in zagotavlja konkurenčno okolje domačemu gospodarstvu. Preko vseh teh učinkov pa mednarodna menjava prinaša gospodarstvu tudi dobrobiti, ki se zrcalijo v višjem bruto domačem proizvodu in višji gospodarski rasti. Visoke stopnje gospodarske rasti predstavljajo primarnen cilj javnosti in vlad po vsem svetu, vendar za doseganje le-tega ni enostavnega recepta. Strukturni programi mednarodnih institucij, namenjeni manj razvitim gospodarstvom oziroma državam v prehodu, pogosto pogojujejo finančno pomoč s priporočili, ki se nanašajo na pospešeno liberalizacijo zunanjetrgovinskih tokov. Teoretična osnova priporočil temelji na t.i. tezi izvozno poganjane rasti, kjer predstavlja izvoz motor gospodarskega razvoja. Primernost takih modelov za države v prehodu ima v teoretičnih krogih vrsto tako oponentov kot tudi zagovornikov – kopija se lomijo v smeri, jakosti povezave med izvozom in gospodarsko rastjo.

Področje diplomskega dela se nanaša na ekonomske odnose s tujino in njihov vpliv na gospodarsko rast tranzicijskih držav. Preučevali bomo gospodarstva vzhodne, srednje Evrope in bivše Sovjetske zveze. Ta so bila v obdobju po letu 1989 priča radikalnim strukturnim spremembam. Predhodno relativno izoliran blok držav, kjer so trgovanje s tujino predstavljali medvladni trgovinski dogovori za posamezen posel, je postopno postal del globalnega gospodarstva. Tako nastane prepad med državami, ki so bile pod komunističnim režimom vrsto let ter razvitimi zahodnimi gospodarstvi. Različnost kultur, vrednot, sedanjega in preteklega političnega in gospodarskega sistema se nenazadnje odraža pri bilateralnih oziroma multilateralnih odnosih. Namena te naloge sta dva:

- Pregled teorij in prikaz vseh mehanizmov, ki prek mednarodne menjave (izvoza) vplivajo na gospodarsko rast. Natančneje, zanimal nas bo vpliv izvoza na gospodarsko rast v okviru t.i. teze izvozno poganjane rasti.
- Empirična analiza faktorjev, ki vplivajo na gospodarsko rast tranzicijskih držav po letu 1989. Ciljev empirične analize je več:

- Pregled vseh dejavnikov, ki vplivajo na gospodarsko rast v tranzicijskih gospodarstvih.
- Prikazati odvisnost stopnje rasti domačega produkta od stopnje rasti izvoza, kar bomo preverili z korelacijsko analizo. Pomen izvoza za gospodarsko rast narašča z deležem izvoza v bruto domačem proizvodu. Majhne države so na splošno bolj odvisne od zunanje trgovine, saj imajo večji delež izvoza in uvoza v bruto domačem proizvodu kot velike države. Teza: Vpliv izvoza na gospodarsko rast majhnega odprtega gospodarstva je signifikanten.

Tranzicijska gospodarstva bomo v sklopu empirične analize razdelili v štiri velike skupine (Transition Report Update 2005, 2005, str. 3):

- Države srednje, vzhodne Evrope in Baltske države – CEEB (Central Eastern European Economies and Baltics) oziroma tudi AC (Accession Countries)¹, ki vključujejo: Češko, Slovaško, Madžarsko, Poljsko, Slovenijo in Estonijo, Litvo, Latvijo.
- Države južne Evrope – SEE (South Eastern Europe) - Bolgarija, Hrvaška, Romunija, Albanija, Bosna in Hercegovina, Makedonija, Srbija in Črna gora.
- Skupnost neodvisnih držav - CIS (Commonwealth of Independent States) - Armenija, Azerbajdžan, Belorusija, Gruzija, Kazahstan, Kirgizistan, Moldavija, Rusija, Tadžikistan, Turkmenistan, Ukrajina, Uzbekistan.

V prvem poglavju se osredotočamo na opredelitev pojmov, saj prav dosledno definiranje letih ključno vpliva na kakovost analize. Začnemo z opredelitvijo pojma gospodarske rasti in gospodarskega razvoja, opozorimo na njuno razliko. Povezavo med mednarodno menjavo in gospodarsko rastjo začnemo v splošnem, sledi sklop teorij izvozno spodbujene rasti (export led growth hypothesis), se za hip dotaknemo njenih temeljev in naredimo kratek pregled ključnih empiričnih del ter opišemo posamezne modele izvozno poganjane rasti. V nadaljevanju predstavimo značilnosti in posebnosti tranzicijskih držav. Opišemo naravo socialističnega sistema in opozorimo na ključne faktorje, ki so zaznamovali gospodarsko rast v samem procesu tranzicije.

V drugem - vsebinsko zaokroženem sklopu si ogledamo ključne faktorje gospodarske rasti v tranzicijskih državah. Zaključke in opažanja strnemo v sklepu.

Diplomsko delo bo imelo naravo makroekonomske analize, saj bom proučevala dogajanja na ravni makroekonomskih kategorij. Vsebinsko bo sestavljeno iz dveh sklopov: iz teoretičnega in empiričnega. V teoretičnem delu se bomo posluževali deskriptivne metode primerjave. Empirični del bo sestavljen iz primerjalne analize na osnovi statističnih podatkov. Gre torej za analitični pristop, kombinacijo deduktivnega in induktivnega sklepanja. Pri zasnovi podatkovne baze ter obdelavi podatkov smo uporabili Excel in statistični program SPSS.

¹ V diplomskem delu bomo uporabljali obe kratici.

2. Teoretična izhodišča o vplivu izvoza na gospodarsko rast

2.1. *Pojem gospodarske rasti in gospodarskega razvoja*

Ker se v teoriji in praksi pojavlja veliko nejasnosti s pojmom gospodarske rasti in gospodarskega razvoja, bomo v tem razdelku najprej definirali oba pojma.

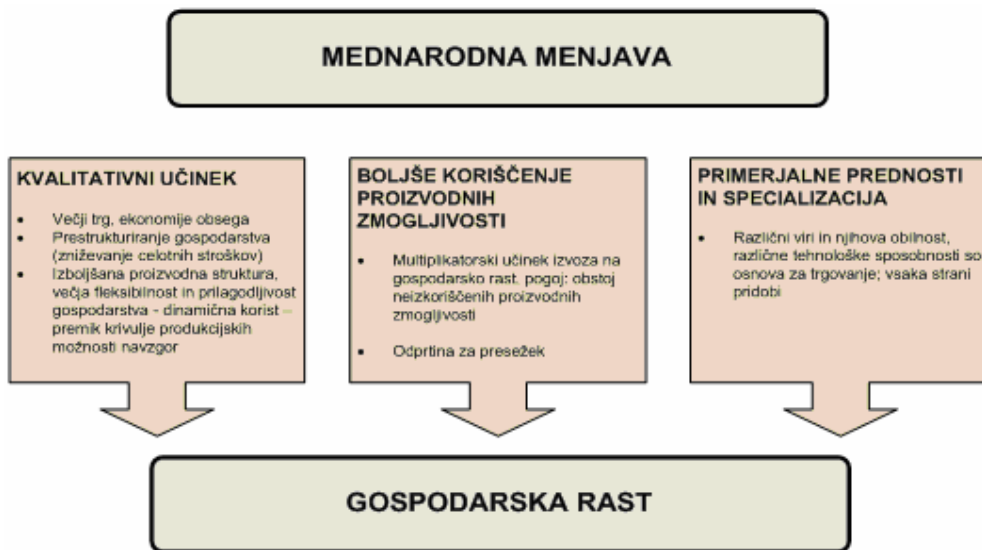
Senjur (2002, str. 6) opozarja na pomanjkljivo ločevanje obeh pojmov, zato ju nedvoumno definira. Gospodarska rast je ožje opredeljena in se empirično meri z rastjo realnega bruto domačega proizvoda per capita (v nadaljevanju BDPpc). V mislih imamo predvsem kvantitativne spremembe, ki so odvisne od rasti produkcijskih faktorjev, njihove produktivnosti in izrabe le-teh. Kot v svojem delu navaja Redek (2001, str. 4), so viri gospodarske rasti v povečanju obsega zaposlenega kapitala, dela, naravnih resursov, izboljšav v tehnologiji, rasti človeškega kapitala. Različni avtorji izpostavljajo tudi ostale produkcijske faktorje kot npr. podjetništvo ipd. Vsako obdobje v teoriji ekonomske rasti je izpostavljalo določen faktor kot ključen generator rasti in ostale, ki so delovali kot zaviralci gospodarske rasti. Dejavniki rasti so poznani že stoletja, vendar pa vsaka smer zagovarja svojo kombinacijo, učinkovitost in smiselnost določenih dejavnikov rasti ter določenih panog.

Gospodarski razvoj je kompleksnejši in širši pojem (Senjur, 2002, str. 6), saj v primerjavi z gospodarsko rastjo označuje kakovostne premike na boljše. Tako pojem gospodarskega razvoja vključuje strukturne spremembe, zmanjševanje revščine in neenakosti v družbi, boljšo raven izobrazbe za vse člane skupnosti, izboljšanje življenjskega standarda. Predmet gospodarskega razvoja je problematika bogastva in revščine. Pri gospodarskem razvoju imamo v mislih kakovostne premike na boljše, pri čemer je poudarek na novostih, strukturnih spremembah ter na kvantitativnem povečanju bruto domačega proizvoda. Za njegovo uresničevanje je potreben pogoj gospodarska rast. Kot zaključuje Redek (2001, str. 4): Gospodarski razvoj pomeni transformacijo stagnantnega, revnega in pretežno agrarnega gospodarstva v urbana, napredna in diverzificirana gospodarstva, ki so sposobna ohranjati t.i. vzdržno gospodarsko rast (angl. 'sustainable growth rate'). Citiram: »Gospodarski razvoj pomeni difuzijo gospodarske rasti in ekspanzijo ekonomskih možnosti in dosežkov.«

2.2. *Vpliv mednarodne menjave na gospodarsko rast*

V nadaljevanju si bomo s teoretičnega vidika ogledali vpliv mednarodne menjave in izvoza na gospodarsko rast.

Slika 1: Pozitivni vpliv mednarodne menjave na gospodarsko rast



Vir: Senjur, 2002, str. 395- 410.

Iz gornje skice lepo vidimo, da mednarodna menjava vpliva na gospodarsko rast prek treh večjih mehanizmov (Senjur, 2002, str. 395 - 410):

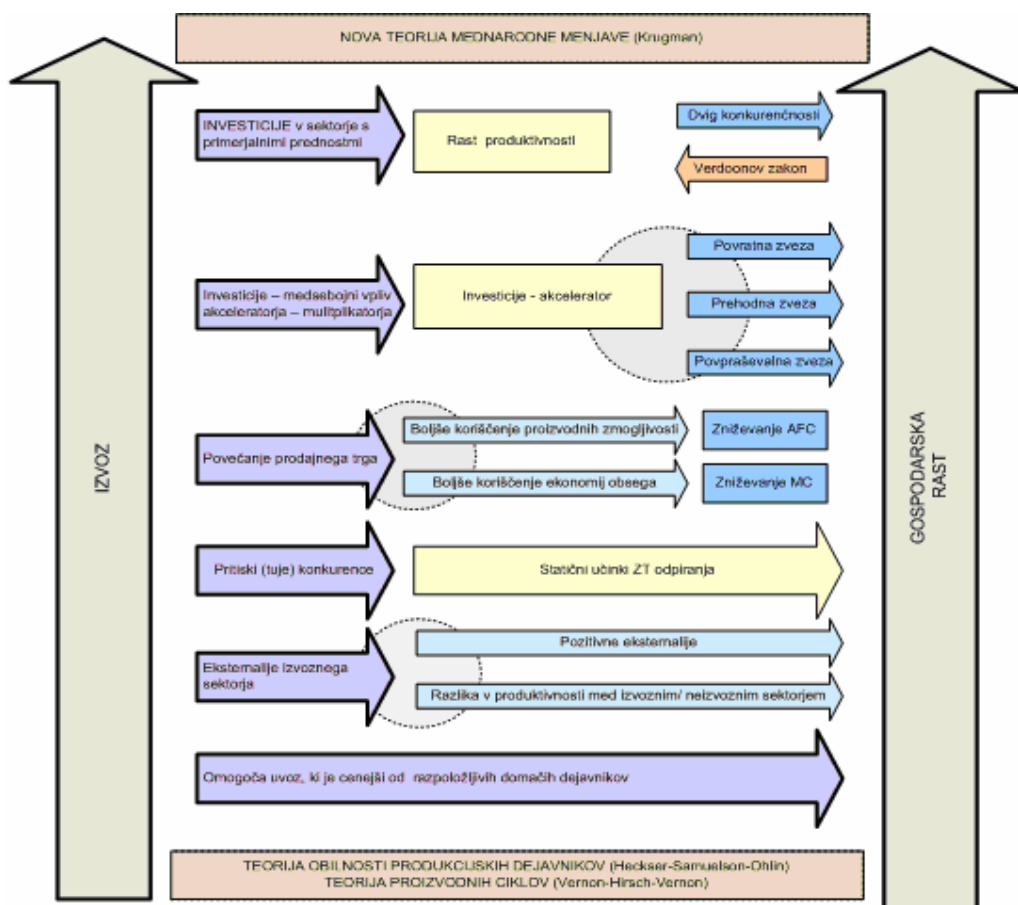
- T.i. kvalitativni učinek mednarodne menjave je v tem, da povečuje tržišče in omogoča ekonomije obsega (Kar je še posebej pomembno za majhne države), da se zaradi novih signalov gospodarstvo prestrukturira. Rezultat tega so nižji stroški na ravni gospodarstva.
- Drugi učinek se deloma navezuje na prvega; gre za t.i. boljše koriščenje obstoječih proizvodnih zmogljivosti, ob pogoju, da z le-tem gospodarstvo razpolaga. Zelo znan je koncept izvoznega multiplikatorja (Izvoz kot povečanje agregatnega povpraševanja učinkuje multiplikativno na povečanje proizvoda.) ter odprtine za presežek. Gospodarstvo se nahaja znotraj krivulje proizvodnih možnosti. S pomočjo mednarodne menjave gospodarstvo optimizira svojo proizvodnjo, tako da zaradi izvoza lahko troši več kot prej (točka potrošnje nad krivuljo produkcijskih možnosti).
- Tretji učinek izhaja iz časov klasične politične ekonomije, se navezuje na prejšnja dva. To je koncept primerjalnih prednosti in specializacije, ki pravi, da se gospodarstvo specializira v proizvodnji, kjer ima primerjalne prednosti.

Natančneje si pogledjmo odnos med izvozom in gospodarsko rastjo. Na Sliki 2 (str. 6) smo shematično prikazali teoretično razlago vzročnosti med izvozom in gospodarsko rastjo, ki jo bomo v nadaljevanju podrobneje opisali. Najprej se osredotočimo na vpliv izvoza na gospodarsko rast. Šest transmissijskih mehanizmov je označeno s puščicami vijoličaste barve:

1. Primerjalne prednosti povzročijo specializacijo v sektorjih, v katerih ima država primerjalne prednosti Povečan obseg povpraševanja in povečani donosi privabijo v panogo kapital in investicije, kar zvišuje produktivnost v panogah.. Od točke dviga produktivnosti prek Verdoonovega zakona obstajajo (ob predpostavki naraščajočih donosov v izvozni proizvodnji) povratni učinki. Vlaganje in pospeševanje domače proizvodnje zvišuje produktivnost, kar ima za posledico rast plač. Ker je povečanje plač praviloma nižje od rasti produktivnosti, postane gospodarstvo cenovne konkurenčnejše. Izvoz torej preko tega kanala vpliva na porast celotne faktorske produktivnosti, ki se na koncu izrazi v povečanju cenovne konkurenčnosti gospodarstva.
2. Drugi kanal se nanaša na povezavo med izvozom in investicijami preko mehanizma multiplikatorja in akceleratorja. Porast izvoza povzroči povečanje dohodkov izvoznega sektorja, ki se odrazi v povečanih investicijah v ostale dele gospodarstva. Ob predpostavki, da je mejna nagnjenost varčevanja podjetij višja od mejne nagnjenosti varčevanja posameznikov, se poveča obseg domačega varčevanja, ki se nato investira. Zaradi akumulacije finančnega kapitala in tehnološkega posodabljanja domače proizvodnje, lahko akceleracija investicij v posameznem sektorju avtonomno pripelje do višje gospodarske rasti. Povečana izvozna dejavnost vpliva na akceleracijo investicij preko treh zvez:
 - Povratne zveze – izvozno povpraševanje spodbuja naložbe v domačo razvijajočo se izvozno proizvodnjo.
 - Prehodne zveze – izvoz spodbuja naložbe v sektorjih, ki so odjemalci izvoznega sektorja.
 - Povpraševalna zveze – izvoz spodbuja investicije v tistih delih domačega gospodarstva, ki so odvisne od proizvodnih inputov izvoznega sektorja.
3. Tretji kanal predstavlja povečanje prodajnega trga, ki vodi:
 - a. Boljšega koriščenja proizvodnih zmogljivosti, kar znižuje povprečne fiksne stroške podjetij.
 - b. Znižanja mejnih strokov zaradi koriščenja ekonomij obsega.Za majhno gospodarstvo je tretji kanal ključnega pomena, saj s povečanjem prodajnega trga lahko realizira stroškovne prednosti, ki izhajajo iz ekonomij obsega.
4. Prisotnost tuje konkurence pomaga ohranjati konkurenčnost domačega gospodarstva, saj so akterji domačega gospodarstva prisiljeni prilagajati dinamiko lastnih stroškov in cen tuji konkurenci (statičnimi učinki zunanjetrgovinskega odpiranja). Pod grožnjo tuje konkurence se domače gospodarstvo vseskozi obnavlja, prilagaja ter posodablja.
5. Izvozni sektor ustvarja pozitivne eksternalije, ki povzročajo dvig gospodarske rasti na dva načina:

- Nove proizvodne tehnologije, novi načini vodenja in organiziranja ter uporabe in nadgradnje človeškega kapitala vplivajo tudi na neizvozni del gospodarstva.
 - Izvozni sektor vpliva na porast produktivnosti celotnega gospodarstva. Višja produktivnost izvoznih sektorjev, pozitivne eksternalije in prenos znanja zvišujejo celotno produktivnost.
6. Izvoz omogoča uvoz dobrin, ki so bile v domačem gospodarstvu ali dražje ali pa njihova proizvodnja ni bila ekonomsko upravičena, saj zagotavlja pritek deviz, ki omogočajo financiranje uvoznih potreb gospodarstva.

Slika 2: Transmisijski kanali vpliva izvoza na gospodarsko rast – splošen pregled



Vir: Beko, 2000, str. 238-241; Lastna izvedba.

Zgornji in spodnji oranžni kvadrat označujeta ostale teorije, ki se posredno nanašajo na odnos med izvozom in gospodarsko rastjo. Zgornji kvader vključuje novejšo teorijo mednarodne menjave, ki so nove v predpostavkah o nepopolni konkurenci, proizvodni diferenciaciji ter v dominantnosti vzorca znotraj panožne menjave (Krugmanov model z naraščajočimi internimi

ekonomijami obsega ter monopolistično konkurenco iz l. 1980). Spodnji kvadrat pa vključuje teorijo o obilnosti proizvodnih faktorjev, poznano kot Heckscher – Ohlin – Samuelson (t.i. HOS) model, ter teorijo proizvodnih ciklov oziroma Vernon – Hirsch – Vernon model. Slednji predvideva, da inovacije in tehnični napredek sprožijo razvoj novih izdelkov, ki se preko razvojnih faz preusmerjajo na tuja tržišča. Ker se navedene teorije ne osredotočajo izključno na izvoz in gospodarsko rast, jih v nadaljevanju ne bomo opisovali.

2.3. Izvozno poganjana rast

Osrednja vprašanja, ki si jih zastavljajo teoretiki gospodarske rasti so: Kako zagotoviti višjo rast? Kako pospešiti razvoj določene regije, države? Katere so tiste dejavnosti, ki vse to omogočajo? Različne stopnje rasti po državah lahko pojasnujemo z različnimi dejavniki. Vendar študije namigujejo, da stopnjo rasti lahko pojasnimo z rastjo produkcijskih faktorjev le do določene mere.

Teoretične povezave med menjavo in gospodarsko rastjo teoretiki premlevajo že dobri dve stoletji, a je kontroverznost njihovih sklepov prisotna še danes. Prvi val teoretikov je pozitivne učinke menjave na gospodarsko rast iskal v klasični ekonomski misli prve polovice devetnajstega stoletja. V zadnjem desetletju je endogena teorija gospodarske rasti povzročila poplavo modelov, ki poudarjajo pomembnost menjave pri doseganju uravnotežene stopnje gospodarske rasti. Le-ti preverjajo tezo, da odprta gospodarstva rastejo hitreje kot zaprta, in sicer s sledečim naborom spremenljivk: stopnja odprtosti, realni devizni tečaj, carine, pogoji menjave in izvozna dejavnost. Modeli se osredotočajo na povezanost med menjavo in gospodarsko rastjo, pri čemer obravnavajo menjavo kot enakovreden input ostalim v enačbi gospodarske rasti.

Teza o izvozno poganjani rasti predpostavlja, da je ekspanzija izvoza glavna determinanta gospodarske rasti. Do povečane gospodarske rasti tako pride zaradi povečanja stoga dela in kapitala znotraj posameznega gospodarstva ter zaradi izvozne ekspanzije. Izvoz je lahko generator gospodarske rasti. Najbolj propulziven je izvozni sektor, saj njegova ekspanzija vpliva na preostale dele gospodarstva preko multiplikativnih učinkov in pozitivnih eksternalij.

Povezavo med izvozom in gospodarsko rastjo pripisujemo pozitivnim eksternalijam, ki nastanejo tedaj, ko domače gospodarstvo učinkoviteje razporeja obtoječe vire, se poslužuje ekonomij obsega in različnih učinkov na kvaliteto delovne sile. Sklicevanje na pozitivne učinke je pogosto brez teoretične podpore oziroma empiričnega dokaza (Medina-Smith, 2001, str. 6).

Teorije in modeli, ki zagovarjajo tezo izvozno usmerjene rasti vključujejo teorijo ponudbe presežkov (Myint, 1958; Caves, 1965), Beckermanov (1962) model izvozno spodujene rasti,

Lafalussyev (1963) in Kaldorjev (1970) model izvozno vodene rasti ter modeli, ki upoštevajo plačilno-bilančno omejitev gospodarstva (Thirlwall, 1979; McCombie, Thirlwall, 1994) (povz. po Thirlwall, McCombie, 1993, str. 429). Podrobnosti o teh modelih so opisane v Prilogi 2 (str. 5).

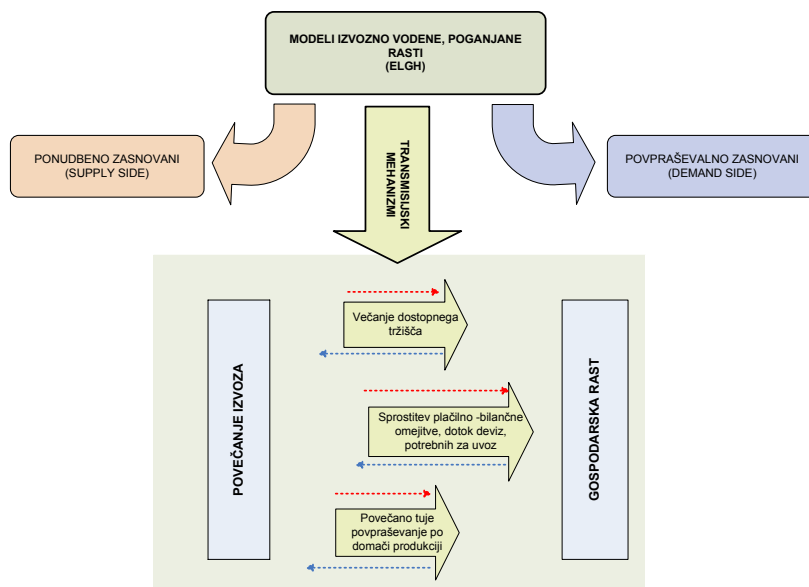
V grobem delimo modele v dve skupini, ki ju na spodnji sliki ponazarjata ukrivljeni puščici. Prvi, ponudbeno zasnovani modeli, se nanašajo na možnost, da je izvoz povzročitelj spodbudnega kumulativnega cikla gospodarske rasti (virtuous cumulative circle of growth). Ko gospodarstvo doseže to pot rasti, ima možnosti progresivno povečati svoje komparativne prednosti. Večina teh modelov temelji na različnih izvorih izvoza, zato se le - ti uporabljajo pri preučevanju sinergijskih učinkov gospodarske rasti ali vpada v dveh državah. Značilnost je, da vzroki za mednarodno menjavo (izvoz) izhajajo iz ponudbene strani gospodarstva, in se nanašajo na razlike v faktorski obilnosti, produktivnosti in razpoložljivosti produkcijskih virov. Njihova bistvena pomanjkljivost je v tem, da ne pojasnjujejo razlik med rastjo produkcijskih faktorjev in produktivnostjo posameznih gospodarstev. To je domena druge skupine povpraševalno zasnovanih modelov, ki izhajajo iz povpraševanja v gospodarstvu. Razlike med gospodarstvi utemeljujejo z omejitvami, ki izhajajo iz agregatnega povpraševanja in se v odprtem gospodarstvu preko plačilno-bilančnega mehanizma izražajo v nizki izvozni aktivnosti (Beko, 2000, str. 11).

Če strnemo in povzamemo nekatera že omenjena dejstva, je opaziti da modeli izvozno poganjane rasti navajajo tri kanale, preko katerih sprememba izvoza povzroči sledeče spremembe v gospodarski rasti:

- Ekspanzija izvoza prispeva k ekspanziji dostopnega tržišča (ekonomije obsega).
- Povečanje izvoza sprosti plačilno bilančno omejitev, postavlja predpogoj dodatni rasti, saj pritok deviz zagotavlja naložbe v polizdelke in kapitalske proizvode.
- Tretjič, povečan izvoz se izrazi tudi v povečanem tujem povpraševanju po domačih proizvodih.

Na Sliki 3 (str. 9) rdeče črtkane puščice v smeri izvoz – gospodarska rast opozarjajo na navedbo nekaterih teoretikov, da povečanje izvoza preko treh transmisijskih kanalov ne vpliva vedno pozitivno na izvoz. Po mnenju nekaterih teoretikov pa deluje izvoz spodbudno na gospodarsko rast le ob pogoju, da so proizvodni viri razporejeni med trgovance in netrgovance v skladu z njihovimi oportunitetnimi stroški. Če država spodbuja svoje komparativne prednosti preko mehanizma menjalnega tečaja do skrajnosti, bo to pripeljalo do upočasnjevanja gospodarske rasti ter do devalvacije valute (Beko, 2000, str. 12). Modre puščice v smeri gospodarska rast – izvoz pa nakazujejo na možnost obratne kavzalnosti, ki je vsebina in predmet preučevanja novejših teorij.

Slika 3: Teorija izvozno usmerjene rasti ter njeni transmisijski mehanizmi



Vir: Beko, 2000, str. 11; Lastna shema.

Zagovorniki teze izvozno poganjane rasti trdijo, da je bila trgovina glavni motor rasti za gospodarstva JV Azije, t.i. štirih azijskih tigrov. Visoke stopnje gospodarske rasti v teh državah naj bi bile posledica prostega trga ter navzven odprtih gospodarstev (Will, 1993, str. 8). Favoriziranje izvozne usmerjenosti in odprtosti pogosto utemljujejo tudi z zgledom latinskoameriških držav, ki so s pomočjo strategije uvozne substitucije zavrlje gospodarsko rast, kar je povzročilo upad nacionalnega dohodka med leti 1960-90. Države, ki so prakticirale strategijo uvozne substitucije na dolgi rok, so postale odvisne od kratkoročnih pritokov kapitala, da so lahko vzdrževale nivo uvoza in s tem tudi domačega povpraševanja. Ranljivost takih gospodarstev se je pokazala v začetku osemdesetih, ko je prevelika odvisnost od zunanjih tokov kapitala pripeljala v dolžniško krizo. Po 'šolskem' primeru neuspešnosti, je bila pomoč državam v razvoju (v nadaljevanju DVR) s strani mednarodnih organizacij pogosto pogojevana z vpeljevanjem in implementacijo stabilizacijskih programov, ki so favorizirali prosti trg in izvozno usmerjenost kot enega preverjenih receptov uspešne gospodarske rasti. Povečevanje izvoza naj bi zagotavljalo izboljšanje zunanjega položaja in spodbujalo okrevanje domačega gospodarstva. Sledeč opisanim smernicam, se je večina vlad v DVR oprijela javno priznanega rešilnega čolna, strategije izvoznega pospeševanja.

Kot kritiko izvozno spodbujeni rasti omenimo tezo o neekvivalentni menjavi (Arghiri Emmanuel), ki pravi, da v primeru, ko se večina držav poslužuje izvozno usmerjene strategije, gre za ničelno vsoto koristi, saj naj bi se gospodarstva krepila le na račun eksploatacije nekega manj razvitega gospodarstva. Pesimistično stališče o eksploataciji ekonomsko šibkejših držav v mednarodni trgovini je bilo zelo popularno v osemdesetih, ki pa ga je razvoj in globalizacija uspešno ovrgla. Če gledamo na tezo izvozno poganjane rasti z širše, globalne perspektive, se pokažejo še ostale 'patologije' (Palley, 2000, str. 4 -7):

1. **'Race to the bottom'**. Države v razvoju si medsebojno konkurirajo v vseh dimenzijah, tudi v pogojih dela in okolja, kar vodi do selitve proizvodnje v okolja z nižjimi standardi. Sledi okoljska degradacija na globalnem nivoju.
2. **Vpliv izvozno poganjane rasti na pogoje menjave**. Izvozno poganjana rast spodbuja države, da svoj izvoz usmerijo na globalne trge, kar dolgoročno slabi pogoje menjave² (terms of trade). Začaran krog – z slabenjem pogojev menjave in padanjem cen so DVR primorane izvažati več da kompenzirajo učinek, ki ga povzročajo padajoče cene. Lep primer takega začaranega kroga predstavljajo primarni proizvodi.
3. **Vpliv izvozno poganjane rasti na finančno nestabilnost**. Prvič, DVR se zadolžujejo v trdni valuti, s poslabšanjem pogojev menjave postane servisiranje zunanjega dolga vse težje. Drugič, izvozno poganjana rast ustvarja presežne kapacitete v izvoznem sektorju, tak primer sta Dominikanska republika ter Karibi, kjer so se države osredotočile na izvozno poganjano rast delovno intenzivne tekstilne industrije. Neto učinek so bile presežne kapacitete, ki so oslabile finančno donosnost investicij.
4. **Kvaliteta razvoja in odvisnost**. Izvozno poganjana rast naj bi zelo malo prispevala k razvoju celotnega gospodarstva zaradi slabe povezanosti izvoznega sektorja znotraj gospodarstva. Drugi problem je odvisnost od mednarodnih tokov. Gospodarska rast dejansko postane odvisna od tujega povpraševanja. S tem se poveča občutljivost gospodarstev na morebitne spremembe na tržiščih glavnih partneric.

2.4. Empirične študije izvozno poganjane rasti

Promocija odprtosti in izvoza kot ključnega faktorja gospodarske rasti je v zadnjih dveh desetletjih botrovala nastanku poplave študij, ki so se osredotočale in opravičevale pozitivne aspekte izvoza in izvoznega pospeševanja. Od poznih šestdesetih let so ekonomisti preučevali vlogo izvoza v procesu gospodarske rasti. Empiričnih raziskav povezanosti dveh makroekonomskih kategorij je ogromno, vendar rezultati ostajajo do današnjega dne kontroverzni tako za DVR kot za razvite, industrializirane države, kar priliva na ogenj, ki ustvarja pot dodatnemu raziskovanju.

Empirične študije lahko razdelimo na osnovi preučevanih enot v dve skupini – prva skupina empiričnih raziskav temelji na analizi presečnih podatkov, druga pa se osredotoča na posamezne države in jih analizira s pomočjo časovnih vrst. V nadaljevanju si bomo pogledali ključne prispevke vsake skupine.

² Pogoji menjave (Terms of Trade – skrajšano ToT) – je relativna cena, dosežena pri izvozu blaga glede na ceno uvoženega blaga. V praksi (trgovanjem več proizvodov, se ToT izraža kot indeks izvoznih cen glede na uvozne.

Dokazi zgodnjih študij o povezanosti izvoza in gospodarske rasti so govorile v prid ELGH³, kar velja za predvsem za raziskave, ki so se osredotočale na presečne podatke. Novejše študije, ki preučujejo ELGH s pomočjo časovnih vrst ter kointegracijskih testov, pa vnašajo dvome o nesporno pozitivnih učinkih izvoza na dolgoročno gospodarsko rast in o posplošeni pozitivni vlogi izvoza.

Prva skupina raziskovalcev je preučevala učinke izvoza na gospodarsko rast v modelih dveh spremenljivk s pomočjo bivariate korelacije ter Spearmanovega korelacijskega testa so potrjevali domneve ELGH. Značilnost te skupine je neoklasičen instrumentarij – izvozne spremenljivke so uvrstili ob bok delu in kapitalu kot inpute v produkcijski funkciji. Poudarjali so širok spekter pozitivnih eksternalij, ki jih vključevanje izvoza v produkcijsko funkcijo prinese v smislu dviga produktivnosti. Študije so se osredotočale na države v razvoju, z metodo najmanjših kvadratov na presečnih podatkih so z rezultati dokazovali dobrobiti izvozne usmerjenosti v primerjavi z strategijo uvoznih substitucij.

Za drugi sklop novejših študij pa je značilen individualni pristop, kjer se obravnava vsaka država posamično. Le-te imajo malo dokazov v prid povezavi med izvozom in dolgoročno gospodarsko rastjo; nasprotno ugotavljajo, da je pozitivna povezanost med dvema kategorijama zgolj kratkoročnega značaja. Študije se osredotočajo na razvita industrijska gospodarstva (preučevanje Kanade, Francije, Nemčije, Velike Britanije, ZDA). Le v posameznih primerih so empirični rezultati potrdili, da je izvozna ekspanzija predstavljala ključni element za gospodarskega razcveta, v splošnem pa analize na primeru držav v razvoju niso potrdile ELGH.

2.4.1. Analiza presečnih podatkov

Zgodnji prispevki s področja izvozno poganjane rasti so bili osnovani na statičnih primerjavah med gospodarstvi (Michalopoulos, Jay, 1973; Michaely, 1977; Balassa, 1978; Heller, Porter, 1978; Tyler, 1981; Kormendi, Megure, 1985). Raziskovalci navajajo mnoge empirične dokaze v prid tezi izvozno poganjane rasti, kar utemeljujejo s povezavo med stopnjo rasti izvoza in stopnjo rasti proizvoda. Skupno vsem študijam je dejstvo, da ugotavljajo visoko korelacijo med spremenljivkami izvoza in gospodarske rasti, hkrati pa navajajo, da je prispevek izvoza k rasti več kot samo sprememba v količini izvoženih dobrin. Poudarjajo pozitivne aspekte izvoza, kot so večja izkoriščenost kapacitet, ekonomije obsega, spodbudno okolje za tehnološke izboljšave ter učinkovitejši management zaradi večje konkurenčnosti. Iz teh študij izhaja, da beležijo izvozni sektorji višjo produktivnost proizvodnih dejavnikov v primerjavi z neizvoznimi, kar pomeni, da države, ki spodbujajo izvoz imajo učinkoviteje razporejene in izrabljene produkcijske faktorje in višjo rast (Riezman et al., 1995, str. 78).

³ ELGH- Export Led Growth Hypothesis (izvozno poganjana rast).

Za to skupino je značilno, da je uporabila (realno) rast izvoza kot, približek oziroma spremenljivko za politično strategijo – s katero poizkuša ovrednotiti dobre in slabe plati posameznih trgovinskih strategij. Večina študij, ki so bile izdane v poznih sedemdesetih, je beležila statistično značilno povezanost med izvozno dejavnostjo ter rastjo (nacionalnega) dohodka.

Večina zgodnjih študij z avtorji kot so Kravis (1970, 1973a, 1973b), Michaely (1977), Heller in Porter (1978) ter Balassa (1978), so trdili, da se pozitivni učinki izvoza lahko izrazijo le ob predpogoju določenega nivoja gospodarske razvitosti. Tako v gospodarstvih, ki so zelo odvisna od kmetijskih proizvodov izvoz ne bo imel tako pozitivnih učinkov, kot v razvitejših gospodarstvih, katerih proizvodi vsebujejo več dodane vrednosti.

Eden prvih, ki je s pomočjo ekonometrične analize ugotavljal povezanost med stopnjo rasti družbenega proizvoda na osebo in rastjo izvoza je bil Emery (1967, str. 471). Preverjal je tezo, da je med obema spremenljivkama močna korelacijska povezava in je izvoz ključni faktor povečanja gospodarske rasti. Prišel je do zaključka: Med obema spremenljivkama obstaja močna korelacijska povezava, izvoz ključni faktor povečevanja gospodarske rasti, ki povečuje gospodarsko rast.

Balassa v svoji študiji raziskuje povezanost med izvozom in gospodarsko rastjo na vzorcu enajstih razvijajočih se držav z že izgrajeno industrijsko bazo. Preverja hipotezo, da izvozno usmerjene politike vodijo do višje gospodarske rasti kot v primeru uvoznih substitucij. Preučuje povezanost med izvozno rastjo in rastjo bruto nacionalnega proizvoda, očiščenega izvoza. Korelacija med opisanimi spremenljivkami naj bi odražala indirektne vplive izvoza na gospodarsko rast preko sprememb dohodka in stroškov. Skupne vplive tako direktne kot indirektne dobimo, če koreliramo stopnje rasti izvoza ter rasti bruto nacionalnega proizvoda. S pomočjo Spearmanovega ranga korelacije preverja povezanost med izvoznimi deleži in rastjo bruto nacionalnega proizvoda in ugotovi relativno visoko povezanost (0.703 v obdobju 1960-73), kar pojasnjuje tudi s precejšnjo homogenostjo izbranega vzorca. Zaključí, da usmeritev mednarodne menjave pomembno vpliva na razliko stopenj rasti dohodka v državah, in dodaja, da empirični rezultati podcenjujejo učinke izvozne rasti na rast BNP, saj aplicirana metoda ne upošteva vpliva izvoza na ostale spremenljivke. Tako je zanemarjena pozitivna povezanost med izvozom in domačim varčevanjem ter plačilnobilančni pogoj (Balassa, 1978, str. 181-189).

Michaely je preverjal tezo, da hitra rast izvoza pospešuje gospodarsko rast. V svoji študiji opozarja na nedoslednost predhodnikov, ki so hipotezo o izvozno poganjani rasti potrjevali na podlagi ugotovljene pozitivne korelacije medsebojno odvisnih spremenljivk in tako prišli do zavajajočih rezultatov. Kritika je utemeljena, saj je izvoz del bruto nacionalnega proizvoda. Vendar pa v svoji študiji zagreši podobno napako, ko preverja povezanost med stopnjo rasti BDPpc in stopnjo rasti deleža izvoza v nacionalnem proizvodu. Tu spregleda, da vsaka

sprememba v stopnji rasti deleža izvoza v nacionalnem proizvodu vpliva na spremembo stopnje rasti BDPpc v isti smeri pri nespremenjenih ostalih pogojih (Heller, Porter, 1977, str. 191).

Hellen in Porter (1977, str. 192) na te napake opozorita in preverita povezanost med stopnjo rasti izvoza na prebivalca in stopnjo rasti ostalih komponent outputa. V svoji študiji se strinjata z Michaelyjem, da mora v gospodarstvu obstajati določen nivo razvoja, da lahko povežemo njegovo rast z rastjo v gospodarstvu. Ugotovita, da so stopnje rasti neizvoznih in izvoznih sektorjev povezane, in sicer visoka korelacija v vzorcu z revnejšimi DVR, medtem ko je v vzorcu z bogatejšimi DVR ta povezanost sicer statistično značilna, vendar šibka. Avtorja to pripisujeta predvsem sedmim 'posebnežem', za katere pa višja stopnja rasti izvoza ni pomenila nižje stopnje rasti domače proizvodnje, namenjene interni končni porabi.

Feder (1982, str. 1-20) v svoji študiji ugotavlja, da uspeh gospodarstev, ki se poslužujejo izvozno usmerjenih politik v veliki meri temelji na boljši razporeditvi produkcijskih virov. Njegova študija temelji na razlikovanju dveh sektorjev v gospodarstvu – t.i. trgovanih (v našem primeru tudi izvoznih) ter netrgovanih (neizvoznih) sektorjev. V svoji analizi raziskuje vire gospodarske rasti skupine manj razvitih, industrializiranih držav med leti 1964 – 1973 in potrди, da imajo izvozni sektorji višje mejne produktivnosti faktorjev, kar pripisuje eksternalijam in nezmožnosti podjetnikov, da bi mejne produktivnosti med sektorji izenačili. Zaključí, da povečanje gospodarske rasti lahko delno razložimo z agregatnim povečanjem inputov kot sta delo in kapital; izvoz vpliva na izboljšano realokacijo obstoječih proizvodnih virov v smeri manj učinkovitih, 'zaprtih' sektorjev k bolj produktivnim, izvoznim sektorjem.

Zaradi velikih pomanjkljivosti uporabljenih metod preučevanja so sklepi te, t.i. statične skupine postavljeni pod vprašaj – do neke mere lahko pojasnjujejo razlike v gospodarski rasti med državami, vendar (Medina–Smith, 2001, str. 16):

- a) Prva pomanjkljivost je v tem, da je uporabna vrednost empiričnih študij omejena, ker ne omogočajo konkretnjših sklepov, ki bi jih lahko politična telesa uporabila. S predpostavko o enaki produkcijski funkciji vseh preučevanih gospodarstev zanemarjajo tehnologijo. Tako dobljeni rezultati so povprečne vrednosti, ki pa ne ujamejo posebnosti posameznih držav.
- b) Velikost vzorcev igra pomembno vlogo – velika večina raziskav je v svoj vzorec vključila manj kot 12 držav.
- c) Problem v izboru vzorcev – navadno se raziskovalci osredotočajo le na določen profil držav v razvoju, in sicer na države srednjega dohodkovnega razreda, ki so odvisne od izvoza primarnih dobrin, predvsem rudnin in mineralov; samovoljno se ogibajo revnejših držav ter izvoznih nafte. Ekonomska aktivnost izbranih držav ima štiri skupne karakteristike (Medina-Smith, 2001, str. 17):

- Izvozni sektor je kapitalsko zelo intenziven.
- Lastništvo, vodstvo ter tehnologija so pogosto pod tujim nadzorom.
- Izvozni sektor se smatra za nekakšno 'enklavo' z omejenimi vplivi na domače gospodarstvo.
- Izvozne dobrine so navadno neobnovljivi naravni viri z nizko dodano vrednostjo.

Prelom v teoretični smeri se pojavi leta 1970, ko Kravis (1970) opozori na dinamično plat izvozno generirane rasti in zastavi znamenito vprašanje: '*Exports – handmaiden or engine of growth?*' Meni, da mednarodna menjava ni in nikoli ni bila osnovni pogoj za gospodarsko rast, saj je potrebno zadostiti številnim predpogojem, preden se gospodarska rast sploh lahko začne. V izvozu vidi – v nasprotju s prvo skupino – le pomočnika gospodarske rasti. V svoji študiji je na podlagi razširjenega mnenja o mednarodni trgovini kot zgodovinskem motorju rasti in o trgovskem pesimizmu, preučeval tezo, da je bil izvoz v 19. stoletju motor razvoja za takratne periferne države (ZDA, Kanada, Avstralija, Argentina, Japonska, Indija), zato v 20. stoletju ne more imeti enake vloge. Z enostavnimi primerjavami podatkov je ugotovil, da izvoz ni botroval delitvi držav na uspešne in manj uspešne, saj naj bi bila gospodarska rast takrat predvsem rezultat notranjih dejavnikov (naravna bogastva, družbena in ekonomska organizacija), medtem ko je mednarodna trgovina predstavljala le dodaten dejavnik. Po tej hipotezi je izvoz pomemben, vendar ne odločilen dejavnik gospodarske rasti, torej pomočnik uspešne rasti in ne njen avtonomni generator (Senjur, 2003 str. 194).

2.4.2. Analiza posameznih držav

V primerjavi s prvo skupino raziskav je empiričnih študij za posamezne države manj, saj so se slednje začele množično pojavljati šele v devetdesetih letih na primerih razvitih in manj razvitih državah. Značilno zanje je, da so preučevale povezanost dveh makroekonomskih spremenljivk s pomočjo novejših analize časovnih vrst. Sklepi, nastali na osnovi študij posameznih držav, so precej dvoumni, saj se razlikujejo tako po izbranih državah kot izbranih obdobjih. Za razliko od prejšnje skupine upoštevajo individualnost posamezne države.

Teoretiki t.i. dinamične skupine začnejo z različnimi metodami (Grangerjev test in njegove različice, testi optimizacije dolžine odlogov, testi nestabilnosti, testi kointegracije med spremenljivkami) dokazovati vzročno povezavo med spremenljivkami rasti in spremenljivkami, ki ponazarjajo izvoz. Osrednja ost preučevanja se giblje okoli poteka same vzročnosti: ali vpliva izvoz na gospodarsko rast ali obratno, ali je povezava obojestranska in ali lahko to povezanost apliciramo na dolgoročne trende.

Skupno tem številnim študijam je dejstvo, da modeli izvozno poganjane rasti niso v tolikšni meri statistično značilni, tudi povezava med dvema makroekonomskima kategorijama ni tako zelo očitna in transparentna. Velika večina celo zavrača tezo izvozno poganjane rasti in

potrjuje le kratkoročno povezavo med dvema spremenljivkama, tudi če so v obzir vzete le razvitejše države.

Ciljna skupina večine študij so države v razvoju, ki izvažajo surovine ali proizvode z nizko dodano vrednostjo. Ironično se raziskovalci ogibajo držav izvoznic nafte (članice OPEC-a) in Latinske Amerike. V prvem primeru je znana študija Al Yousif-a (1997), ki je preučeval ELGH na podlagi štirih največjih izvoznic nafte. Zavračanje ELGH v tem primeru kritiki pripisujejo predvsem slabi specifikaciji uporabljenega modela, saj je v produkcijski funkciji vključenih pet spremenljivk, med njimi tri, ki so bile med seboj visoko korelirane.

Na primeru Latinske Amerike in sicer Čila, pa so raziskovalci potrdili ELGH (Barra, Letelier–Saavedra, 1994). Prav tako sta Van den Berg ter Schmidt (1994) potrdila kointegracijo v 69 % gospodarstev. Na podlagi Kostarike sta raziskovalca tudi potrdila tudi povezanost med izvozom in gospodarsko rastjo na dolgi rok. Rezultati empiričnih študij narekujejo pazljivost pri interpretaciji rezultatov, saj ima veliko raziskovalcev pomisleke in dvome glede uporabe različnih spremenljivk pri testiranju ELGH; posebej opozarjajo na pravilno uporabo spremenljivk oziroma njihovih približkov.

Ram (1987, str. 51-55) na osnovi opazovanj časovnih vrst 88 držav v razvoju med leti 1960 - 1982 testira dva izvozno poganjana modela in ugotavlja, da se le-ti prilegajo v večini primerov. Svojo analizo zaključí s sklepom, da izvoz pozitivno vpliva na gospodarsko rast. Opozarja na raznolikost dobljenih ocen ter priporoča pazljivost pri interpretaciji rezultatov, pridobljenih iz časovnih presečnih podatkov in poudarja potrebo po daljših časovnih obdobjih.

V svojem delu Harrison (1996, str. 420) ugotavlja, da v teorijah endogene gospodarske rasti ne najdemo jasne implikacije, da izvoz in posledično s tem mednarodna menjava povečuje gospodarsko rast. Opozarja, da povečana konkurenčnost lahko hromi inovacije z zniževanjem pričakovanih profitov, medtem ko Grossman in Helpman (Harrison, prav tam) trdita, da posredovanje v mednarodni menjavi lahko privede do gospodarske rasti le, če protekcionistična politika spodbuja investicije v raziskovalno intenzivnih dejavnostih. Ker sama teorija ne ponuja zadovoljivih zaključkov, avtorica vidi izhod v empiričnem preverjanju dejstev. V svoji študiji se osredotoča na iskanje primerne kazalca odprtosti gospodarstva in preverja povezanost med odprtostjo in gospodarsko rastjo. Ugotovi, da v splošnem obstaja pozitivna povezanost med rastjo in različnimi kazalci odprtosti. Kako močna je ta povezava pa je odvisno od vrste analiziranih podatkov.

Riezman, Whiteman, Summers v svoji študiji opozarjajo, da uporaba standardne metode ugotavljanja izvozno generirane rasti s pomočjo Grangerjevega testa lahko pripelje do varljivih rezultatov, če pri preučevanju ne upoštevamo tudi uvoza. Pogojeno z uvozom tako ugotavljajo potek vzročnosti od rasti izvoza do rasti dohodka v 30-ih od 126 preučevanih

gospodarstev, medtem ko je obratna povezava prisotna v 25 ih državah. Na podlagi preučevanj časovne vrste ugotavljajo šibko potrditev teze izvozno poganjane rasti (Riezman, Whiteman, Summers, 1995, str. 77-110).

Young v svoji študiji (1991, str. 25) opozarja na posploševanja, ki nastajajo na osnovi empiričnih raziskav, značilnih za svetovne institucije, kot je Svetovna banka. Le-te primerjajo hitro rastoča izvozno usmerjena gospodarstva (Singapur, J Koreja in Tajvan) z Argentino in Gano, ki temeljijo na protekcionistični trgovinski politiki. Avtor opozarja, da na podlagi takšnih analiz pridejo do manipulativnih rezultatov, da bodo izvozno usmerjena gospodarstva rasla hitreje kot tista, ki z politiko ščitijo svojo industrijo. Tako osredotočanje na povojno relativno superiornost ven zazrtih politik avtor označuje za empirično kratkovidnost, ki ignorira zgodovinsko dejstvo, da so kapitalistična gospodarstva (ZDA in Japonsko) beležila visoko gospodarsko rast prav zaradi blažjih oblik protekcionizma. Dodaja še, da slepo navajanje uspeha izvozno poganjane rasti vzhodno azijskih gospodarstev prikriva pomembne razlike v politiki gospodarstev (od honkongške 'laissez faire', do singapurškega prisilnega varčevanja in pospeševanja tujih investicij do južno korejskih vladnih konglomeratov).

V zadnjih tridesetih letih je na temo izvozno poganjane rasti v razvijajočih državah zasledimo kopico raziskav. Literatura, ki raziskuje povezanost med mednarodno menjavo in gospodarsko rastjo je obširna ter neenotna glede zaključkov, kar priča o nejasni in ne tako samoumevni povezanosti dveh makroekonomskih kategorij. Ker teorija sama ne da zadovoljivega odgovora, pa pregled empirične analize potrди pestrost sklepov, ki so različni v specifikah vsakega obravnavanega primera, uporabljenih metod in interpretiranih podatkov.

3. Tranzicija in potek tranzicijskega procesa

V splošnem lahko govorimo o dveh vrstah tranzicije: o politični tranziciji, kjer gre za prehod iz enopartijskega političnega sistema v demokratični sistem, medtem ko ekonomska tranzicija označuje prehod iz centralno planskega v tržni gospodarski sistem. Šušterič (2003, str. 7) loči dva pojma tranzicije: endogeno tranzicijo kot posledico večletnih notranjih reform, ki so botrovale koncu socializma (le-ta je praviloma dolgoročnejša), in eksogeno tranzicijo, ki je rezultat zunanjih pritiskov in je nepričakovana.

V svojem delu ugotavlja, da vsako gospodarstvo, ki se je znašlo v procesu tranzicije opisuje svojevrstno pot, vsako ima svoj lasten način izbire različnih reform, institucij, privatizacije. Ti načini preoblikovanja, ki so jih države izbrale se med seboj močno razlikujejo tako po samem ustroju kot tudi po učinkovitosti. Kakšen je tip tranzicije dandanes v teh državah je po njegovem mnenju odvisno od poteka njene notranje dinamike v socialističnem obdobju.

Tranzicijska gospodarstva, kot jih definirata Bradshaw in Stenning (2004, str. 1), so tista, v katerih centralno plansko strukturo skušajo s setom reform skušajo preoblikovati v določeno

obliko tržnega gospodarstva. Kot avtorja navajata, gre v teh gospodarstvih za t.i. sistemsko transformacijo, kjer ekonomska tranzicija hodi z roko v roki s politično tranzicijo, ki jo opredeljujeta kot prehod iz državnega avtoritarizma v neko obliko demokracije s podporo večine kulturnih in socialnih institucij. Dodajata, da veliko držav oblikuje povsem novo, neodvisno identiteto v svetovnem merilu in na novo oblikujejo odnose s sosednjimi državami.

Svetovna banka ima svojevrstno opredelitev držav z tranzicijskim gospodarstvom (countries with transition economies, transition countries, transition economies) in sicer so to države države na prehodu s centralnoplanskega v tržno usmerjena gospodarstva. Te države vključujejo Kitajsko, Mongolijo, Vietnam, bivše republike SZ ter države osrednje in vzhodne Evrope, in štejejo tretjino svetovnega prebivalstva.

3.1. Značilnosti socialističnega sistema – odskočna deska tranzicijskega procesa

V tem razdelku si bomo na kratko pogledali osnovne značilnosti socialističnega sistema. Kot bomo videli kasneje, je tranzicijska pot v veliki večini pogojevana s tipom gospodarstva; četudi gre za socialistična gospodarstva, pa vendarle vseh držav nikakor ne gre metati v isti koš. Skupna zgodovina, ki povezuje gospodarstva osrednje in vzhodne Evrope, ima res korenine v stalinistični razvojni strategiji, t.i. sovjetskem modelu. Vendar je vsaka država poznala svojo različico tega sistema, velika izjema med sebi enakimi pa je bila prav gotovo Jugoslavija.

Narava socialističnih gospodarstev je počivala na planskem gospodarstvu, podprta s sklopom političnih in socialnih institucij in praks. Socializem najbolje opredelimo kot politično – ekonomski sistem. Ekonomski razvoj je bil ustrojen po merilih marksizma in kasneje leninizma, ki ga zaznamujejo ključne vloge komunističnih partij in lastnine proizvodnih sredstev v državnih rokah. V teh gospodarstvih je bila država lastnica proizvodnih faktorjev in je imela - vsaj formalno - popoln nadzor nad gospodarsko aktivnostjo. Centralno planski sistem je bil zasnovan po merilih sovjetskega vodstva v 30-ih letih. Velik poudarek so dajali hitri mobilizaciji virov za razvoj težke industrije – energetike, železarstva, jeklarstva ter strojne industrije, kar je služilo v oborožitvene namene, in za obnovo v drugi svetovni vojni uničenih gospodarstev. Državna birokracija je bila zadolžena za načrtovanje in implementacijo planov (V SZ je bila taka agencija GOSPLAN), nadzor nad izpolnjevanjem planov ter spremljanje dejavnosti v ključnih gospodarskih sektorjih pa je bila domena industrijskih ministrstev.

Struktura odločitev (z vrha navzdol) in pritiski centralnega planiranja niso ustvarjali spodbudne klime za razvoj podjetništva, saj sta vsakršna inovacija in tehnični napredek predstavljala potencialno grožnjo uresničevanju začrtanega plana. Neobnavljanje podjetniškega kapitala in strah pred uvajanjem inovacij je pripeljal do tehnično zastarelih in

nekonkurenčnih produkcijskih faktorjev. Nezmožnost sistema, da bi se obnavljal, je vodila v njegov kolaps.

Socialistični sistem je bil teoretično osnovan na diktaturi proletariata, podkrepjen s kulturo čaščenja dela in delavskih herojev. Kult osebnosti, ki je v SZ dosegel epske razsežnosti v Stalinovem obdobju, se je razširil tudi po ostalih socialističnih gospodarstvih – vsako je poznalo diktatorja, ki se je po svoji krutosti lahko bolj ali manj kosal z Stalinom – v Albaniji Enver Hoxa, Bolgariji Georgi Dimitrov, na Poljskem Boesław Bierut in v Romuniji Nicolae Ceausescu.

Socializem je posegel prav na vsa področja, kazal se je tudi v novi družbeni strukturi – v izkoreninjenju srednjega sloja in formaciji novega družbenega razreda, ki so mu načelovali kulturni voditelji. T.i. privilegirani sloj je imel dostop do boljših zdravstvenih storitev, do elitnih šol ter ekskluzivnih počitniških in rekreativnih namestitev, do trgovin, kjer so veljale posebne ugodnosti, kjer je bila izbira pestrejša, dostopni so bili tudi tuji luksuzni izdelki. Uveljavitev socializma v Sovjetski zvezi, vzhodni in osrednji Evropi je pomenila radikalno prestrukturiranje družbe in specifičen tip zapuščine, na katerih taista gospodarstva snujejo svojo prihodnost.

Sovjetska razvojna strategija je imela velik vpliv na gospodarstva – najočitneje v bivših republikah SZ. Sovjetski sistem se je osredotočal na izgraditev velike težko industrijske osnove, da bi zadostili apetitom oborožitvene tekme v času hladne vojne. Ostala socialistična gospodarstva so svojo razvojno strategijo prilagodila takrat šolskemu primeru socializma – Sovjetski zvezi. Spodbujanje težke industrije v gospodarstvih, ki z naravnimi viri niso bila tako obdarjena, je vodilo v odvisnost le teh od SZ. Le-ta je oskrbovala države s poceni surovinami in neusahljivimi viri energije. Zaradi nizke cene surovin pa ta gospodarstva niso pazila na učinkovito izrabo virov in energije, kar se je pokazalo v visoki porabi energije glede na stopnjo bruto družbenega proizvoda in pripeljalo do okoljske degradacije.

Izobraževalne institucije so bile prirejene potrebam socializma. Navkljub visoki stopnji pismenosti in izobraženosti pa je osredotočenost na socialistični sistem pripeljala do nefleksibilnega trga dela in težjega sprejemanja zahodnoevropskih poslovnih praks. Socialna varnost in zdravstveni sistem sta bila zasnovana s strukturo, ki je zrcalila ekonomsko organizacijo držav srednje, vzhodne Evrope ter bivših držav SZ. Glede na vse opisano, lahko slutimo da iz takšnega sistema ni enostavne poti, kar se je pokazalo v visokih političnih, ekonomskih in socialnih stroških prehoda (Fisher, Sahay, 2000).

Čeprav je tematika zelo zanimiva, presega okvire diplomskega dela. V nadaljevanju se bomo osredotočili le na teoretične dejavnike, ki nam bodo v pomoč v nadaljnji analizi.

3.2. Prehod v tržno gospodarstvo

Več kot desetletje je že tega, ko se je zgodil kolaps socialističnih režimov osrednje in vzhodne Evrope ter bivših republik Sovjetske zveze. V letu 1989 je regijo sestavljalo osem držav, danes pa v isti regiji naštejemo kar 27 držav. Bili smo priča lastninskemu, gospodarskemu, pravnemu preoblikovanju držav vzhodne Evrope, kar je edinstven primer v novejši zgodovini, saj gre za proces formacije popolnoma novih gospodarskih struktur. Na tej trnovi poti so se države vsaka na svoj način spopadale z recesijo, brezposelnostjo, hiperinflacijo, divjo privatizacijo in propadom velikih podjetij. Glede na različna izhodišča dosegajo gospodarstva različno uspešnost pri uvajanju strukturnih reform in pri odpravljanju makroekonomskih problemov, ki so se pojavili kot posledica prehoda v tržni sistem. Če pogledamo nazaj, visoka pričakovanja ob koncu osemdesetih let niso obrodila zelenih sadov; dramatične spremembe v vseh sferah vsakdanjega življenja je večini pomenila večjo žrtev od pridobljenih koristi, ki jim jih je prinesel tranzicijski preobrat.

Kaj je sploh privedlo do kolapsa na videz uspešnih socialističnih gospodarstev? Sušjan in Redek (2004, str. 4) v svoji študiji navajata sledeče razloge:

- Sektorska struktura. Gospodarstva so bila neenakomerno razvita, saj je bil levji delež investicij bil namenjen primarno težki industriji, ostali sektorji so ostali 'podhranjeni'. Alokativno funkcijo trga je opravljala vlada, ki se ni ozirala na tržne signale, temveč je strukturo gospodarstva prilagajala različnim političnim interesom.
- Državna lastnina, odsotnost privatne lastnine in s tem povezana odsotnost motivacije v smislu konkurenčnosti, napredka, vlaganja v raziskave in razvoj ter preko tega evolucije gospodarstva
- Struktura in narava mednarodne trgovine. Trgovalo se je primarno znotraj članic integracije CMEA; šlo je za t.i. zamenjalno menjavo (barter trade). Trgovine z razvitimi gospodarstvi je bilo malo, kar je bilo povezano z nekonvertibilnimi valutami teh gospodarstev in slabo razvitimi finančnimi trgi.
- Visoka stopnja državnega nadzora in visoka državna potrošnja, namenjena subvencioniranju neučinkovitih podjetij, sta oropali samoiniciative ki bi stremele k učinkovitosti ter odsotnosti profitnega motiva. Oskrba s socialnimi dobrinami v tako velikem obsegu je bila za stopnjo razvitosti socialističnih gospodarstev prevelika, po drugi strani pa neučinkovitost in pristranskost davkov ni povrnila izdatkov iz državne blagajne.
- Nerazvitost finančnega sistema, ki se je v prvi vrsti kazala s preveliko odvisnostjo od centralne banke; cene so bile administrirane s strani države in kot take niso predstavljale ustreznih signalov podjetjem; iz samih karakteristik (neučinkovitega in nerazvitega) finančnega sistema je izhajala inflacija.

Za kulisami imajo vsi zgoraj naštetih razlogi skupni imenovalec – neučinkovite institucije, kar je zaznamovalo potek tranzicije v fazi uvajanja reform.

Uspešnost pri doseganju makroekonomske stabilizacije v opisanih državah je obrodila mešane rezultate. Kot ugotavlja Nahtigal (Nahtigal, 2004, str. 21), so vsa gospodarstva dve do tri leta po uvajanju paketa reform t.i. washingtonskega konsenza⁴ beležile veliko zmanjšanje industrijskega proizvoda in posledično tudi bruto domačega proizvoda (BDP). V gospodarstvih, ki so bila pred tranzicijo egalitarna, so se povečale razlike med posameznimi socialnimi sloji.

Drastičen padec industrijskega proizvoda in bruto domačega proizvoda je doletel vse države ne glede na divergence v sestavi in decentraliziranosti gospodarstva, velikosti podjetij, globine fiskalnih kriz ter zunanje in notranje zadolženosti. T.i. *transformacijska depresija*, ki jo razumemo kot padec proizvodnje, poplave stečajev nekdanjih uspešnih podjetij, ogromne brezposelnosti ter zmanjšanje kreditov, je povzročila velike gospodarske probleme in v tako kratkem času ni dopuščala veliko manevrskega prostora za popraviljanje sprejetih odločitev in začrtanih programov makroekonomske stabilizacije.

Teoretično je bila tranzicijska recesija neizogibna, saj socialistična struktura proizvodnje ni imela prihodnosti v tržnem sistemu. V splošnem bi lahko rekli, da so države srednje in vzhodne Evrope beležile plitvejšo recesijo in hitrejše gospodarsko okrevanje v primerjavi z državami bivše SZ.

Proces tranzicije je vse države ujel na isti časovni osi z odstopanjem leto ali dve, pa vendar so po petnajstih letih učinki na gospodarsko rast zelo različni. Po eni strani so posledica stabilizacijske politike, po drugi strani pa moramo upoštevati tudi slabe politične odločitve (neprimerni – previsoki cilji monetarne, fiskalne politike, neupoštevanje različnih izhodišč socialističnih gospodarstev ter propad skupnih tržišč). Reforme so prinesle veliko dobrega: vpeljava ustavnih pravic in svoboščin, demokratične volitve, svobodno podjetništvo, delavske pravice, mednarodna konkurenčnost in sproščena mednarodna trgovina. Vendar se je visoka cena uvajanja reform pokazala v velikem porastu brezposelnosti, socialni neenakosti in revščini (Nahtigal, 2004, str. 24).

Fisher in Sahay (2000, str. 10 - 36) različne gospodarske rasti utemeljujeta z navajanjem sledečih argumentov:

- a) **Centralno planski sistem.** Dejstvo, koliko let je določena država preživela v takem sistemu, je dober namig, koliko bo določeno gospodarstvo rabilo da implementira tržne mehanizme. Kot primer lahko pogledamo Rusijo, ki je pod socialističnim sistemom preživela celih 74 let, tako bila oropana vsakršnih izkušenj s tržnim

⁴ Gre za sklop reform t.i. Washington consensus (John Williamson) ki naj bi zagotovile: (1) makroekonomsko stabilizacijo prek mehanizmov striktno fiskalne in monetarne politike, (2) liberalizacijo cen in mednarodne trgovine, (3) ustvarjanje privatnega sektorja s pomočjo privatizacije, (4) ustvarjanje mreže socialne zaščite.

gospodarstvom, saj je praktično prešla iz fevdalizma v socializem. Na drugi strani pa gospodarstva, ki so se v novem sistemu odlično znašla, in so že na začetku tranzicijskega procesa dosegala zavidljive rezultate (Češka).

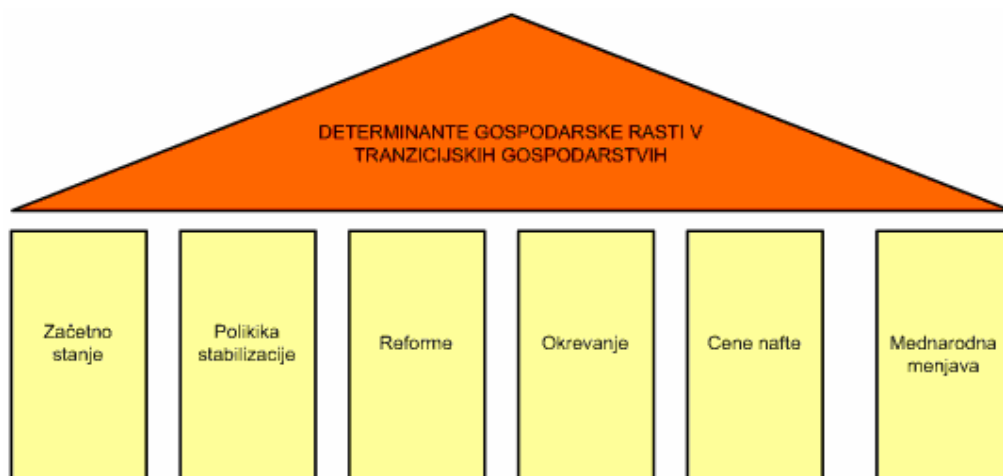
- b) **Konflikti in vojne razmere.** Veliko držav se je v prvih letih tranzicije otepal težav z izgradnjo v vojni razdejane osnovne infrastrukture. Vojna za gospodarstvo predstavlja velik strošek – izpad proizvodnje in obnova celotne infrastrukture, ki naj bi omogočila povratek v nemoteno delovanje gospodarstva.
- c) **Geografska lega.** Za nekatere države, predvsem tiste, ki so v neposredni bližini evropskih trgov, je geografska lega predstavljala rešilni splav v trenutkih, ko so stara tržišča kolabirala in pomenila hitrejšo prestrukturiranje in iskanje ključnih tržišč. Pavlič (1996, str. 80) poudarja, da je geografska lega pomemben faktor uspešnosti v tranziciji. V svoji študiji dokaže, da se države, ki so bližje razvitemu zahodnoevropskemu tržišču hitreje razvijajo zaradi nižjih transportnih stroškov in neposredne navzočnosti razvitejših držav.
- d) **Naravna bogastva.** Pomemben, vendar ne ključni dejavnik. Pomemben v smislu, da lahko predstavlja rešilno bilko s katero si gospodarstvo pomaga, ni pa to ključni dejavnik uspešnosti gospodarstva (primer Rusije, ki je z naravnimi viri bogata, a je v preteklosti v trenutkih krize nespretno izkoristila obdarjenost z zemeljskim plinom in nafto).
- e) **Vpliv zunanjih šokov.** Gre predvsem za šoke, ki nastajajo v razvitih gospodarstvih in ki so preko mednarodne menjave vplivajo na gospodarstva v tranziciji.
- f) **Neposredne tuje investicije.** Imajo dve plati – pozitivno, saj hitro gospodarsko rast lahko financiramo s visoko investicijsko stopnjo, ki bi praviloma zahtevala večji obseg varčevanja, ki ga pa v teh gospodarstvih ni. Povečujejo tako alokacijsko kot tehnično oz. industrijsko učinkovitost, prinašajo s seboj novosti, inovacije, tuj know how ter dostop do novih tržišč. Po drugi strani so lahko problematični motivi tujih investitorjev (npr. eksploatacija cenejše delovne sile, selitev obratov zaradi milejše okoljevarstvene politike, sovražni prevzemi domačih podjetij, ipd.).
- g) **Strukturne reforme.** Temelj za preoblikovanje gospodarstva so privatizacija, reforme preoblikovanja davčnega in bančnega sistema, liberalizacija zunanjetrgovinskih tokov. Vse tranzicijske države se srečujejo s problemi privatiziranja, kar pomembno vpliva na gospodarsko rast.
- h) **Inflacija.** Pomeni veliko nestabilnost gospodarskega okolja v državi in visoka inflacija ima izrazito negativni vpliv na gospodarsko rast.
- i) **Gibanje proizvodnje.** Prestrukturiranje, reorganizacija in realokacija resursov v gospodarstvu vpliva na gospodarsko rast. Glede na to, da so bila gospodarstva dokaj zaprta in je bil poudarek razvoja predvsem na težki industriji in velikih, neučinkovitih industrijskih obratih, je bil nujen pogoj sanacija t.i. socialističnih gigantov v smislu učinkovitosti.
- j) **Začetni pogoji.** Odskočna deska tranzicije in dediščina, ki jo je zapustil prejšnji sistem bistveno vpliva na gospodarsko rast. Že samo število let, ki jih je država preživela pod

komunističnim režimom, je bistvena popotnica za prehod v tržno gospodarstvo. Kot sta na podlagi ekonometrične analize ugotovila Fisher in Sahay, je padec gospodarske rasti v teh gospodarstvih mogoče pripisati neugodnim začetnim pogojem ter makroekonomskemu neravnotežju.

4. Empirična analiza izvoza in ostalih dejavnikov na gospodarsko rast tranzicijskih držav

V spodnji sliki ponazarjamo šest glavnih sestavin, ki vplivajo na rast tranzicijskih gospodarstev – začetne okoliščine, uporabljena stabilizacijska politika, implementirane reforme, čas okrevanja gospodarstva, cena nafte ter vključenost v mednarodne trgovinske tokove (Falcetti et al., 2005, str. 7).

Slika 4: Determinante gospodarske rasti v tranzicijskih državah



Vir: Falcetti et. al., 2005, str. 7.

V nadaljevanju opisujem vsakega od 'stebrov hiše' gospodarske rasti, pri čemer največ pozornosti namenjam mednarodni menjavi. Posameznega stebra ne bom opisovala v potankosti, ampak bom poudarila le zanimivejše aspekte.

Zaradi večje preglednosti smo se odločili za regionalno razdelitev držav po smiselnih sklopih. Tako so v prvi skupini, imenovani CEEB⁵ (tudi oznaka AV⁶), skupaj Baltske države (Estonija, Litva, Latvija) in države osrednje ter vzhodne Evrope (Češka, Slovaška,

⁵ CEEB – Central Eastern Europe and Baltics.

⁶ AV – Accession Countries.

Madžarska, Poljska, Slovenija); v skupino SEE⁷ spadajo Bolgarija, Hrvaška, Romunija, Albanija, Bosna in Hercegovina, Makedonija, Srbija in Črna gora, medtem ko skupino CIS⁸ opredeljuje 12 bivših republik SZ (Armenija, Azerbajdžan, Belorusija, Gruzija, Kazahstan, Kirgizistan, Moldavija, Rusija, Tadžikistan, Turkmenistan, Ukrajina, Uzbekistan). Oznake ohranjamo tudi v nadaljevanju.

Pri pridobivanju podatkov je smiselno opozoriti na nekaj težav, ki se pojavljajo v tranzicijskih gospodarstvih. Makroekonomski kazalci gospodarskih kategorij mnogih držav v tranziciji so v najboljšem primeru le grobe ocene, približki, zlasti na samem začetku tranzicijskega procesa. Nacionalni statistični uradi so precej nezanesljiv vir, saj jim je prikrojavanje podatkov v interesu zaradi tuje pomoči, prevelika osredotočenost na velika industrijska podjetja vodi v nezmožnost zajemanja majhnih, storitveni podjetij in novo nastalih sektorjev v uradne statistike. Prisotnost sive ekonomije predstavlja velik problem, saj so neformalni sektorji izjemno razširjeni in razvejani, zaradi česar je sledljivost otežkočena. Te transakcije, ki pogosto predstavljajo v primerjavi z legalnimi aktivnosti precejšen delež v teh državah, niso zajete v uradne statistike. V večini držav pridobljeni podatki tako predstavljajo le delno sliko dejanskega stanja, kar narekuje previdnost in distanco pri interpretaciji dobljenih rezultatov.

4.1. Gospodarska rast v tranziciji

Slika 5 (str. 24) nam kaže nihanje realnega BDP-ja treh skupin držav. Opažamo, da je stopnja realne rasti dosegala največja odstopanja od povprečne vrednosti prav v sklopu držav CIS. Le-te so leta 1994 beležile upad gospodarske rasti, ki je leta 1994 dosegel dno (na 13,6%), kar je povezano z razpadom SZ. Od te točke naprej beležijo države CIS skokovito gospodarsko rast, ki je usklajena z rastjo cen nafte na svetovnih trgih (glej Slika 10, str. 32).

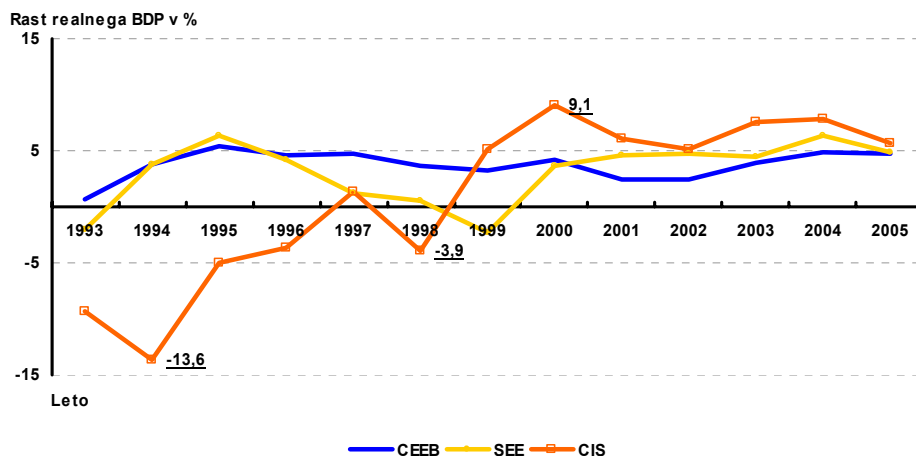
Države CIS so bile med skupinami tranzicijskih gospodarstev najslabše razvite (naslednje poglavje), kar tudi pojasnjuje dejstvo kasnejših visokih stopenj gospodarskih rasti (t.i. catching up teza).

Če pogledamo države SEE vidimo, da so razmeroma hitro dosegle najvišjo stopnjo rasti (Leta 1995 je le-ta znašala 6,4%), ki je nato padala, dokler ni zaradi nestabilnih političnih razmer dosegla minimum leta 1999 (-2,2%). Najmanj nihanj v realni stopnji gospodarske rasti pa so v splošnem beležile države srednje in vzhodne Evrope ter Baltske države; njihova povprečna stopnja rasti v tem obdobju je znašala 3,7% in sicer z maksimalnim odstopanjem eno odstotno točko v vsako smer.

⁷ SEE – Southern Eastern Europe.

⁸ CIS – Commonwealth of independent states.

Slika 5: Rast realnega BDP v tranzicijskih državah med leti 1993 in 2005



Vir: Transition report update 2005, 2005, str. 13.

V zadnjem obdobju so tranzicijske države vzdrževale zadovoljivo makroekonomske udejstvovanje z napovedano gospodarsko rastjo 5,3 % v letu 2005. V CEEB je pričakovana stopnja rasti 4,2% v 2005. Medtem ko se Češka, Madžarska in Poljska še vedno trudijo, da bi javni deficit omejile v skladu z zahtevami EMU, pa večina CEEB držav še vedno beleži visoke deficite na tekočem delu plačilne bilance. Napovedana stopnja rasti za SEE v 2005 je 4,8%; večinoma so te države uspele zmanjšati deficit javnega sektorja in tudi inflacija beleži padajoč trend. Makroekonomski izziv teh držav predstavlja zunanja pozicija. Deficit tekočega dela plačilne bilance naj bi se po predvidevanjih EBRD ne povečeval, vendar kljub temu ostaja na zelo visokih ravneh (Transition Report Update 2005, 2005, str. 10).

Pričakovana gospodarska rast v državah CIS je bila v letu 2005 5,7% zaradi visoke cene nafte. Problematika regije se kaže predvsem v pomanjkanju produkcijskih kapacitet in nezadostnem domačem investiranju. V nekaterih večjih državah CIS naraščata inflacija in potrošnja javnega sektorja. Državam, ki so obdarjene s strateškimi viri, preti nevarnost prevelike ekonomske odvisnosti od izkoriščanja le-teh. Visoke cene surovin, predvsem nafte, so tem državam okrepile finančni položaj in ustvarile znatne rezerve.

Odvisnost od strateških virov pomeni ranljivost in tveganost zaradi velikih fluktuacij cen surovin na svetovnih tržiščih, kar lahko vpliva tako na fiskalno politiko kot tudi na poslabšanje menjalnega tečaja. Tudi tiste države, ki niso bogate z naravnimi viri, so izpostavljene tveganju t.i. commodity riska (odvisnosti oz pretirane osredotočenosti na eno samo dobrino) na posreden način, saj je večina med njimi odvisna od ruskega izvoza in posredno tudi od rasti potrošnje ruskega gospodarstva. Rešitev se pojavlja v ekspanziji in večji diverzifikaciji regionalne trgovine ter izboljšavi poslovnega okolja in krepitvi zakonodajne moči. Oporo gospodarski rasti tranzicijskih držav v tem obdobju je predstavljalo

predvsem močno domače povpraševanje, ki so ga povzročili hitra ekspanzija domačega kreditiranja, namenjenega predvsem privatnemu sektorju, vključno z gospodinjsvi. Rast kreditov primarno odraža poglobljanje finančnega sistem, kar nakazuje rast dohodka in razvoj institucij. Finančne reforme so okrepile zaupanje v bančni sistem in spodbudile konkurenčnost (Transition report Update 2005, 2005, str. 11-12).

4.2. Začetne okoliščine

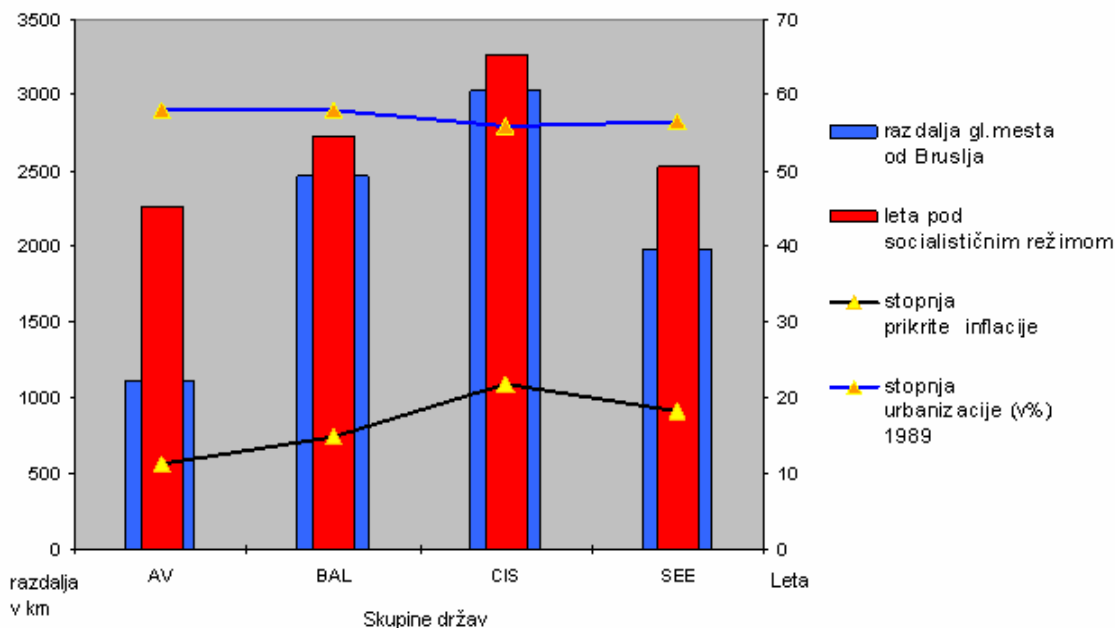
Začetne okoliščine opredelimo kot okoliščine, v katerih se je nahajalo gospodarstvo pred nastopom tranzicije. Pomembne so zaradi vpliva na gospodarsko rast in hitrost tranzicije v posameznih državah, so osnova za izbiro načina reformiranja, stabiliziranja ter liberalizacije gospodarstva.

Vlogo začetnih pogojev so preučevali različni avtorji⁹. V splošnem so prišli do enakega zaključka, in sicer da učinek začetnih pogojev pada s časom. Na začetku je vpliv le-teh močan, s časom pa postajajo vse manj pomembni za gospodarstvo. Padajočo vlogo začetnih pogojev sta v svojem delu potrdila Fisher in Sahay (2004, str. 6). Taista raziskovalca (2000, str. 10) sta v eni od predhodnih študij raziskala, koliko začetni pogoji vplivajo na rast, prestrukturiranje in oživljanje gospodarstva na vzorcu 25 tranzicijskih gospodarstev. Vzela sta sedem spremenljivk, ki opisujejo začetno stanje: delež kmetijstva v BDP, indeks naravnega bogastva, leta pod komunizmom, stopnja vpisa v srednjo šolo, odvisnost od mednarodne menjave, indeks prekomerne industrializacije, razdalja glavnega mesta do Düsseldorfa. Ugotovila sta, da leta pod komunizmom in stopnja vpisa v srednje šole določata kar 50 odstotkov gibanja gospodarske rasti.

Že hiter pogled na Sliko 6 (str. 26), nam pove, da so se ekonomske karakteristike tranzicijskih držav močno razlikovale na samem začetku tranzicijskega procesa. Najmanj tržno so bile usmerjene bivše države Sovjetske zveze, ker so bile najdlje pod komunističnim in najstrožjim centralno planskim režimom. Posledica tega je, da so bila makroekonomska neskladja v taistih gospodarstvih najbolj izrazita, kar je terjalo dolgotrajnejše prilagajanje tržnim mehanizmom. Čeprav so nekatera gospodarstva CIS bogata z naravnimi viri (Azerbajdžan, Kazahstan, Rusija in Turkmenija), je bilo to za njihov razvoj dvorezno. S svojimi strateškimi surovinami so bile zanimive za tuje povpraševanje, po drugi strani pa so razvile gospodarsko strukturo, ki se je naslanjala na izvoz surovin in se ni usmerjala toliko v napredek in razvoj.

Slika 6: Izbrani kazalci začetnih pogoje v skupinah tranzicijskih gospodarstev

⁹ Nekateri od avtorjev: De Melo, Denizer, Gelb in Tenev (1998), Berg, Borensztein, Sahay in Zettelmeyer (1999), Havrylyshyn in van Rooden (2001).



Vir: Falcetti et al., 2005, str. 26.

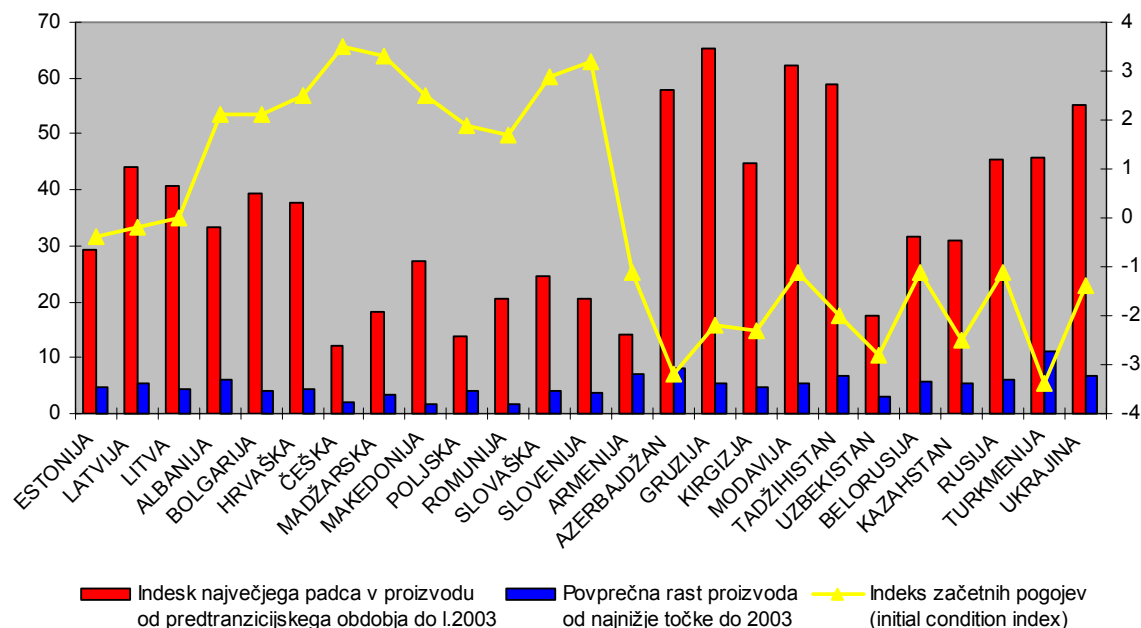
Začetnih pogojev ki vplivajo na potek tranzicije, je veliko. Kazalec, ki sintetično prikazuje začetne pogoje v tranzicijskih gospodarstvih, so skonstruirali raziskovalci Evropske banke za obnovo in razvoj (EBRD). Indeks začetnih pogojev¹⁰ bazira na osnovi njihovih pokazateljev v tranzicijskih gospodarstvih.¹¹ Višje vrednosti indeksa kažejo na boljše izhodišče in boljše začetne pogoje (Falcetti et al., 2000, str. 19-21; Fisher, Sahay, 2004, str. 6 – 15.). Indeks začetnih pogojev prikazujemo v Sliki 8, str. 8), skupaj še z dvema zanimivima kazalcema, ki se nanašata tako na začetne okoliščine kot na oživljanje gospodarstev. Prvi kazalec je indeks, ki kaže največji padec proizvoda v obdobju pred tranzicijo do leta 2003, drugi pa povprečno gospodarsko rast od najnižje stopnje gospodarske rasti pa do leta 2003.

Iz Slike 7 (str. 27) sledi, da so najboljšo izhodiščno pozicijo imela gospodarstva srednje in vzhodne Evrope, najslabšo pa gospodarstva bivše SZ. Največji padec v proizvodnji so beležile prav slednje, vendar je bila z gospodarskim okrevanjem, njihova povprečna rast za skoraj dve odstotni točki višja kot v državah CEE (okoli 3.5 procenta).

¹⁰ Angl. Initial Condition Index.

¹¹ Vključuje: stopnjo razvitosti gospodarstva, odvisnost od CMEA trgovine, makroekonomska neravnovesja (stopnja prikrite inflacije, premija črnega trga), razdalja od EU, kapaciteta države (stopnja prevelike industrializiranosti, stopnja urbanizacije, nepravna spremenljivka obdarjenosti s naravnimi viri, leta pod centralno planskim sistemom, nepravna spremenljivka enotne države pred začetkom tranzicije).

Slika 7: Prikaz indeksa začetnih pogojev in izbranih kazalcev



Vir: Fisher, Sahay, 2004, str. 29; Lastna izvedba.

4.3. Stabilizacijska politika

Stabilizacija cen je potreben pogoj za uspešno prestrukturiranje. V tranzicijskih gospodarstvih se praviloma srečujemo z dvema tipoma inflacije (Jazbec, 1999, str. 9):

- »Demand push« inflacijo, ki nastane zaradi ekspanzije denarja ali kreditov in monetizacije fiskalnih primanjkljajev.
- »Cost push« inflacijo, ki se pojavi, ker se stroški določenih proizvodov povečajo, kar se prenese na splošno raven cen v gospodarstvu.

Pokazatelj stabilizacijske politike v literaturi je največkrat stopnja inflacije in uravnoteženost finančnega sektorja. Ti dve kategoriji sta rezultat same stabilizacijske politike, služita pa tudi kot primeren približek stopnji podvrženosti oblasti stabilizacijskim programom. Uravnoteženost finančnega sektorja nam kaže pristop vlade k stabilizacijskim programom. Potrebno je upoštevati, da na oba pokazatelja vpliva gospodarska rast.

Na začetku tranzicije se države spopadajo z visokimi stopnjami inflacije, saj so bile cene v planskih gospodarstvih desetletja določene administrativno – inflacija je bila nizka oz. potlačena. Liberalizacija cen in podedovane monetarne nepravilnosti centralnoplanskega sistema so privedle do hiperinflacije v začetnem obdobju tranzicije. V samem teku tranzicije pa sta inflaciji botrovala (Jazbec, 1999, str. 9):

- Fiskalna neodločnost. Vlade so skušale visok proračunski primanjkljaj odpraviti s tiskanjem denarja, kar je spodbudilo količino denarja v obtoku in povzročilo dvig cen.
- Plačilnobilančne težave. Deficit na tekočem delu plačilne bilance povzroča depreciajske pritiske na menjalni tečaj, kar slabo vpliva na inflacijo in proračun.

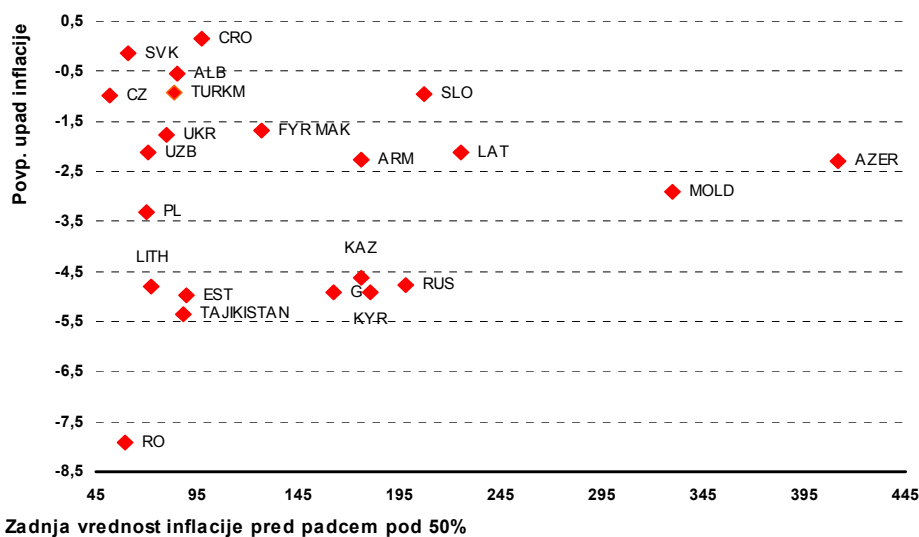
V grobem poznamo dva tipa stabilizacijskih programov, ki temeljita na izbiri primernega nominalnega sidra v posameznem gospodarstvu. Le-ta se določa glede na vzrok inflacije. Ločimo stabilizacijsko politiko s pomočjo menjalnega teča in denarno stabilizacijsko politiko, katere primarni cilj je nadzor količine denarja v obtoku (Jazbec, 1999, str. 10).

Politika izbranega deviznega tečaja vpliva na cenovno konkurenčnost gospodarstva. Apreciacija domače valute pomeni poslabšanje (cenovne) konkurenčnosti gospodarstva, saj domači proizvodi v tujini postanejo dražji. Depreciacija izboljša cenovno konkurenčnost gospodarstva, položaj izvoznikov, poslabša pa tečaj uvoznikov. Uporaba realnega deviznega tečaja kot kazalca konkurenčnosti za tranzicijska gospodarstva je lahko sporna. Ravnotežni devizni tečaj v tranzicijskih gospodarstvih lahko apreciira zaradi samega prestrukturiranja gospodarstva, povečevanja produktivnosti in prilagajanja cen. Za tranzicijske države je značilen t.i. overshooting efekt.

Tranzicijske države so različno izbirale režim deviznega tečaja. Večina se je odločila za drseči tečaj, ker za fiksni ni bilo zadostnih deviznih rezerv. S tem so se izognili fiksiranju tečaja na določeno višino.

Na Sliki 8 (str. 29) smo skušali prikazati hitrost upada inflacije v tranzicijskih gospodarstvih v obdobju od leta, ko je bila zabeležena inflacija zadnjič nad 50%, pa do konca 2003. Zaradi posebnosti smo izločili Bolgarijo (Le-ta ima največji preskok – iz 1082% inflacije v letu 1997 na 'borih' 22,2% leto kasneje.), Srbijo in Črno Goro (zaradi lukenj v podatkih) in Madžarsko, katere maksimalna inflacija je znašala 26% na letni ravni. V grafu smo skušali pokazati hitrost, s katero so gospodarstva spravila inflacijo v normalne okvire; nismo jemali maksimalnih vrednosti, ker bi to popačilo sliko, saj so primeri hiperinflacije le trenutni. Bolj so nas zanimale vrednosti inflacije, preden je le-ta padla pod 50%, pa tudi njeno poznejše gibanje. V primeru Hrvaške lahko vidimo, da inflacija narašča. Tudi to je posebnost, ker je v letu 1994 padla iz 97,4% na 2,0% naslednje leto; vse do konca preučevanega obdobja vrednosti ne presegajo 5,7% inflacije na letni ravni. Vidimo lahko, da so države zelo razpršene, kar napeljuje na dejstvo, da proces stabilizacije niti v dveh tranzicijskih gospodarstvih ni enak. Splošnega zaključka glede na sliko 8 ne moremo podati, saj so države imele različen preskok pod 50% letno raven rasti cen; od opisane točke pa do leta 2003 se je inflacija zniževala po različnih stopnjah. Praviloma države z višjimi začetnimi vrednostmi inflacije v opazovanem obdobju beležile hitrejši upad do točke ustaljene vrednosti le-te.

Slika 8: Povprečni upad inflacije zadnje točke pred padcem pod 50% do l. 2003



Vir: Fisher, Sahay, 2000, str. 35; Transition Report Update 2005, 2005, str. 14.

4.4. Reforme

V devetdesetih letih so reforme ekonomskega sistema v tranzicijskih državah potekale širokopotezno. Države osrednje, vzhodne Evrope ter bivših držav SZ so doživljale temeljite spremembe institucij, lastništva, zakonodaje, podjetništva... Reforme so se začele s spremembami v relativnih cenah in zunanjetrgovinski politiki, kar je vplivalo na kompozicijo družbenega proizvoda. Osredotočile so se na mikroliberalizacijo (predvsem na cene, in mednarodno trgovino), makrostabilizacijo (stabilizacija inflacije, javnih financ in javnega dolga), strukturne spremembe (privatizacija in mednarodna menjava), na uvajanje tržnih institucij v planska gospodarstva (razvoj finančnih institucij, poslovne prakse, lastniških pravic) ter zunanje pomoči. Vsako od naštetih področij je za uspešno prestrukturiranje gospodarstva odigralo ključno vlogo.

Osnova preobrazbe teh gospodarstev je bila mikroliberalizacija, ki je predstavljala tudi primarni cilj reform. Liberalizacija predhodno administriranih cen je odigrala pomembno vlogo, saj so cene v razvitem gospodarstvu signal vsem udeležencem trga, kam naj vlagajo svoje inute in kot take odigrajo pomembno alokacijsko vlogo. Mednarodna menjava je z zunanjo komponento vzdrževala konkurenčnost domačih cen.

Mikroliberalizaciji je nudila oporo makrostabilizacija, in sicer z vzpostavitvijo tržnih institucij in točno definicijo meje, do katere sme država posegati v gospodarstvo. Država naj bi zagotovila ščitenje intelektualne lastnine, in omogočila javne dobrine ter obrambo. Javne finance so predstavljale in še predstavljajo velik problem v tranzicijskih gospodarstvih, saj so

le-ta akumulirala visoke dolgove zaradi previsokih stroškov sociale glede na trenutno razvitost. Najuspešnejše države pri implementaciji gospodarskih reform so bile Poljska, Madžarska, Slovenija, Češka in Slovaška' najmanj pa države CIS-a (Redek, Sušjan, 2003, str. 5).

EBRD vsako leto v Transition report-u ocenjuje napredek ekonomskih reform. Opredeljene so glavne dimenzije prehoda iz planskega v tržno gospodarstvo po naslednjih sklopih in s sledečimi kazalci (Senjur, 2002, str. 56-57):

- a) Trgi in trgovina (liberalizacija cen, zunanja trgovina in ureditev menjalnih tečajev, politika konkurence)
- b) Podjetja (privatizacija v malem in v velikem obsegu, prestrukturiranje podjetij in poslovanje)
- c) Finančne institucije (bančni sektor in liberalizacija obrestnih mer in nebančne finančne institucije in trgi vrednostnih papirjev)

Standard, s katerim EBRD meri napredek, predstavljajo razvita tržna gospodarstva. Razpon meril sega od 1 do 4+, kjer so najnižje vrednosti dodeljene gospodarstvom, ki malo odstopajo od rigidnega planskega gospodarstva, najvišje vrednosti pa označujejo stanje, ki je podobno razvitim tržnim gospodarstvom. Ocenam 1 do 4 se dodajajo znaki + in -, tako da se napredek lahko odrazi v enajstih stopnjah (Senjur, 2002, str. 57).

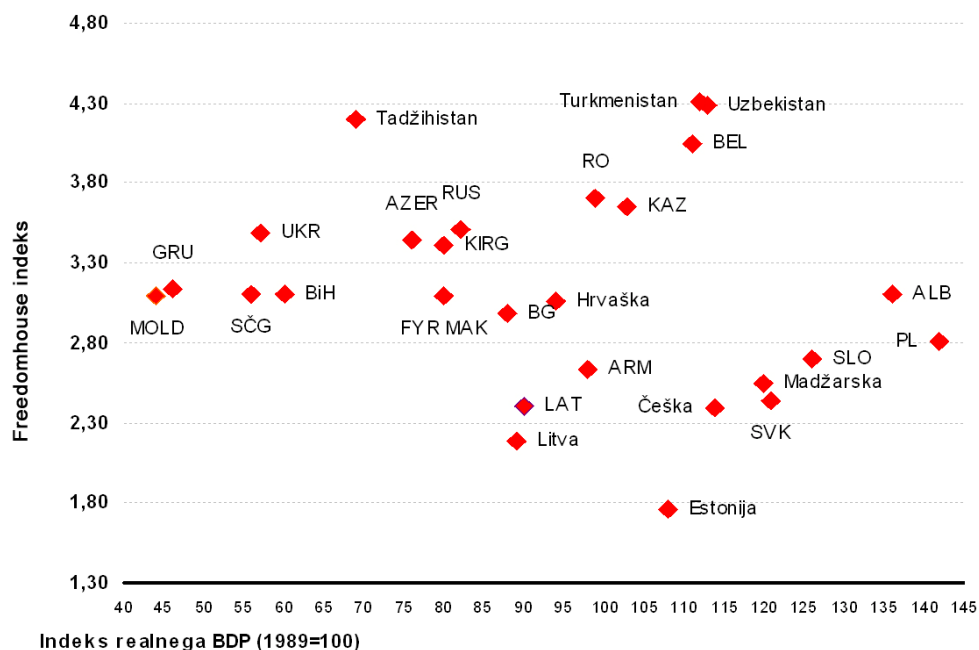
Freedomhouse indeks (FHI) predstavlja alternativo ocenam EBRD-ja, ker je bolj podroben in celovit, saj zajema 10 področij: zunanjetrgovinsko politiko, fiskalno breme vlade, intervencije vlade v gospodarstvo, monetarno politiko, kapitalne tokove in neto tuje investicije, bančništvo in finance, plače in cene, pravice intelektualne lastnine, regulacija in nenazadnje neformalno tržno aktivnost. Posamezno področje se ocenjuje z ocenami od 1 do 10, pri čemer velja 10 za najslabšo oceno, (popolnoma nerazvito gospodarstvo). Celoten indeks se nato izračuna kot tehtano povprečje ocen vseh naštetih področjih. Indeks lahko zavzame vrednosti med 1 in 10, 10 je najslabša ocena. Prikazujemo ga glede na nivo BDP (Slika 9, str. 31) Na abscisno os smo nanesti vrednosti indeksa realnega BDP leta 2004 (1989=100), os y pa kaže vrednost FHI v letu 2004 za izbrano gospodarstvo.

Iz Slike 9 (str. 31) je razvidno dvoje:

- Šibka povezanost med indeksom realnega BDP ter FHI, ki je obratno sorazmerna, kar nakazuje na dejstvo, da je korelacijski koeficient med dvema kategorijama negativen, kar pomeni, da višje ko so vrednosti samega indeksa, nižje so praviloma indeksi realne gospodarske rasti.
- Povprečje indeksa za tranzicijska gospodarstva je 3,13. Vidimo, da so pod to vrednostjo bližje tržnemu mehanizmu – najnižje vrednosti dosegajo Baltske države. Sledijo jim države CEE, daleč zadaj pa so države CIS-a. Visoke vrednosti njihovih

indeksov pričajo o dolgotrajnem in zahtevnem procesu prestrukturiranja svoj čas najbolj ortodoksnih socialističnih gospodarstev.

Slika 9: Freedomhouse indeks in indeks realnega BDP za posamezno državo v letu 2004

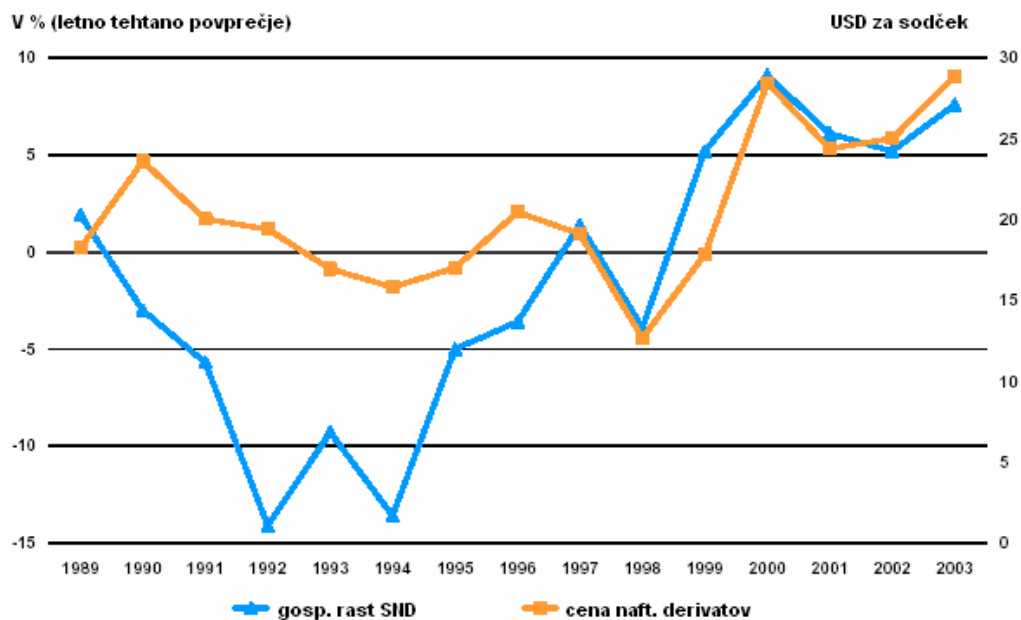


Vir: Fisher, Sahay, 2000, str. 34; Falcetti et.al. 2005, str. 5.

4.5. Cene naftnih derivatov

V zadnjih nekaj letih so nihanja cen proizvodov, predvsem pa cen nafte in naftnih derivatov pomembno vplivale na gospodarsko rast nekaterih držav. Za države, bogate z nafto, je to pomenilo velikodušno darilo v smislu izboljšanja izvoznih cen v primerjavi z uvoznimi (pogoji trgovanja - terms of trade). V nasprotju z njimi pa je za uvoznice nafte to predstavljalo omejitev gospodarske rasti. Posebej so cene naftnih derivatov pomembne za nekatere države CIS, ki so bogate z nafto in ostale, ki lahko posredno pridobijo preko trgovine in ostalih povezav (potek naftovodov, plinovodov preko ozemelj sosednjih držav). Slika 10 (str. 32) kaže močno korelacijo med gibanjem cen nafte ter gospodarsko rastjo držav CIS, še posebej po letu 1997, saj vidimo, da se cene nafte in gospodarske rasti v teh državah gibljejo podobno, kar nam sugerira visoko korelacijo med dvema spremenljivkama.

Slika 10: Gospodarska rast in gibanje cene nafte v CIS, 1989 – 2003



Vir: Falcinetti et al., 2005, str. 9.

4.6. Mednarodna menjava

Po razpadu socializma so države čez noč izgubile veliko večino izvoznega tržišča in veliko večino utečenih trgovinskih poti. Najhitreje so se organizirale države srednje in vzhodne Evrope, ki so svojo priložnost videle v prodoru na enoten evropski trg. S tem namenom je do sredine devetdesetih let večina držav podpisala pridružitvene sporazume z EU, katerih jedro je bilo postopno, asimetrično ukinjanje trgovinskih ovir med EU in pridružitveno članico. Težje je bilo državam bivše SZ, saj so ob razpadu izgubile enotno tržišče. Zaradi specifik ruskega sistema so se te države najtežje odzivale in prilagajale tržnim razmeram, ki jih je narekovala mednarodna menjava. Soočale so se z dvema alternativama in sicer z ohranjanjem trgovinskih povezav s časa komunizma in popolno liberalizacijo trgovine, ki ji sledi postopno prestrukturiranje industrije. Izmed petnajsterice neodvisnih držav so se le Baltske države odločno zavzele za drugo alternativo (bližina razvitega evropskega tržišča), medtem ko preostala dvanajsterica držav bivše SZ ni zavzele nobene izrazite strategije, kar se je pozneje beležilo v dramatičnem padcu trgovine sredi devetdesetih let. Da bi ponovno oživili trgovino med seboj, so ustanovili prostotrgovinsko cono (FTA), ki se v praksi ni obnesla. Leta 1995 so Belorusija, Rusija in Kazahstan ustanovile carinsko unijo (CU), leto kasneje pa se jim je pridružila Kirgizija. Zaradi obstoječe sovjetske tehnologije in slabe lociranosti proizvodnih obratov je ekonomski uspeh tako prostotrgovinskih sporazumov kot carinskih unij vprašljiv (Hare, 2000, str. 6).

4.6.1. Liberalizacija zunanjetrgovinskih tokov

S tranzicijo se je pričel proces postopne liberalizacije trgovinskih tokov. Propad obstoječih in utečenih trgovinskih poti je države v to skorajda prisilil. Države so opuščale instrumentarij usmerjanja mednarodne trgovine (zmanjšanje in odprava carin in ostalih necarinskih ukrepov), prizadevale so si za čimprejšnjo stabilnost deviznih tečajev ter skušale z ustreznimi ukrepi privabiti čim več neto tujih investicij. Vseh preprek se vendarle ni dalo popolnoma odstraniti. Ostale so institucionalne ovire v smislu nerazvitega bančnega sistema (vprašljiva zanesljivost mednarodnih transakcij) in zastarele logistične infrastrukture ter počasnih birokratskih postopkov na mejah (problem podkupnin) (Hare, 2000, str. 3).

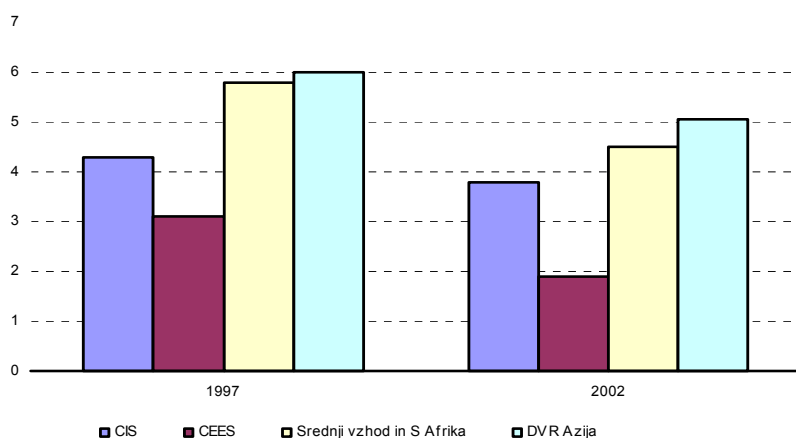
Mednarodni denarni sklad (IMF) je razvil indeks omejevanja trgovine¹², ki prikazuje celovito sliko stanja zunanjetrgovinske politike določenega gospodarstva. Sestavljen je iz treh komponent, ki pokrivajo različne instrumente omejevanja mednarodne trgovine (celotno področje omejitev oziroma usmeritev mednarodne menjave). Indeks dosega vrednosti med 1 in 10, pri čemer 10 pomeni popolno avtarkijo, 1 pa popolno liberalizacijo. Iz Slike 11 (str. 34) vidimo, da v primerjavi z letom 1997 so leta 2002 države tako CIS kot tudi CEES znižale obremenitve na zunanjetrgovinske tokove. Za CEES (padec vrednosti indeksa iz 3 na 1,9) so nizke vrednosti po večini posledica priprav na vstop v EU in podpisov pridružitvenih sporazumov. Le-to je posledica članstva v mednarodni organizaciji Tu sta izjemi Tadžikistan in Turkmenija. V državah skupine CIS je bilo znižanje indeksa nižje (od približno 4,2 na 3,8). Le-to je posledica članstva v mednarodni organizaciji WTO¹³ in sklenjenih partnerskih sporazumov z EU (tu sta izjemi Tadžikistan in Turkmenija).

Reforma mednarodne menjave je predstavljala prvi paket ekonomskih reform, ki so jo tranzicijska gospodarstva srednje in vzhodne Evrope implementirala po padcu komunističnega režima. Odpiranje teh gospodarstev mednarodnim tokovom je bilo težavno, saj je bilo potrebno 'prerasti' spone centralno planskega sistema. Distorzije in administrirani sistem cen, ki so hromili gospodarsko produktivnost ter tehnološka zaostalost za razviti kapitalističnim zahodom, so povzročili relativno izoliranost do zunanjih trgovinskih in investicijskih tokov. S povečanjem izpostavljenosti svetovnim cenam in tuji konkurenci je liberalizacija mednarodne menjave pospešila cenovno prilagajanje. Pripomogla je tudi k učinkovitejši alokaciji proizvodnih virov in smotnim investicijskim odločitvam. Tranzicijska gospodarstva so tako postala enakovredni in učinkoviti partnerji v globalnem gospodarstvu (Kalinova, 1998, str. 1).

¹² Angl. Trade Restrictiveness Index.

¹³ Angl. World Trade Organisation (Svetovna trgovinska organizacija).

Slika 11: Indeks omejevanje trgovine po sklopih držav



Vir: IMF Country focus, 2003, str. 56.

Nujnost reforme zunanje trgovine je bila povezana z različnimi faktorji (Trade Contitionality Under Fund Supported Programs, 2005, str. 6):

- Večina pomoči mednarodnih institucij je bila pogojevana z liberalizacijo zunanje trgovinskih tokov.
- Države so bile tudi same motivirane za prestrukturiranje zunanje trgovine, in sicer zaradi izboljšane učinkovitosti in nižjih stroškov v samem gospodarstvu, pa tudi zaradi vključenosti v mednarodno dogajanje, kar je omogočilo ohranjanje konkurenčnosti. Nenazadnje so omogočile tudi finančnih koristi ter izboljšave uradniškega aparata v smislu administrativnih, birokratskih postopkov.

Reforme mednarodne menjave so se razlikovale od države do držav. Kazale so se razlike v začetnih gospodarskih pogojih in različnih pristopih implementacije reform. Najhitreje so se liberalizirale trgovinske tokove države srednje in vzhodne Evrope, saj jim je bližina velikega in razvitega tržišča predstavljala alternativen trg. Njihova naravnost k odprtosti za nova tržišča je bila po propadu združenja CMEA¹⁴ rešilna bilka in vodilni element na poti gospodarskega okrevanja. Odpiranje mednarodnim tokovom je na začetku pomenila poslabšanje trgovinske bilance. Povpraševanje po modernejšem, tehnološko bolj dovršenemu blagu je zviševalo povpraševanje po uvozu, kar je pripeljalo do višje eksterne ranljivosti gospodarstva. Deficit trgovinske bilance v tej fazi kaže na nekatere temeljne pomanjkljivosti v gospodarstvu. V primeru tranzicijskih gospodarstev so to nejasna lastniška struktura in nerazvitost nekaterih ekonomskih aktivnosti (bančništva), kar povzroča zaostanke pri razvoju konkurenčnih izvoznih aktivnosti v sektorjih gospodarstva, ki predstavljajo motor gospodarske rasti (Kalinova, 1998, str. 3).

¹⁴ CMEA – Council for Mutual Economic Assistance.

Slika 12 (str. 36) lepo kaže opisano. Nad abscisno osjo smo nanegli neto tuje investicije v milijardah USD, pod abscisno osjo pa saldo tekočega računa plačilne bilance v odstotkih BDP med leti 1993 ter 2005. Vidimo, da so na začetku največji deficit v obdobju beležile države bivše SZ. To so države, ki so izredno podvržene svetovnim trendom. Visoke cene surovin so prispevale h krepitvi zunanjšega položaja z naravnimi viri bogatih gospodarstev Kazahstana, Rusije in Azerbajdžana. Slednji še vedno beleži visok deficit trgovinske bilance (Le-ta je znašal približno 27% BDP-ja v letu 2004), kar je posledica ekstenzivnega uvoza, povezanega z izgradnjo naftovoda, in ostale infrastrukture, povezane z zemeljskim plinom ter nafto. Rusija je v letu 2004 zabeležila suficit trgovinske bilance v višini 10% BDP-ja, kar je za 1,7 odstotno točko več kot leto poprej. Istega leta je Rusija presešla svoje zunanje rezerve in v celoti poplačala dolg v višini 3,3 milijarde USD Mednarodnemu finančnemu skladu (IMF).

Mednarodna menjava v preostalih CIS gospodarstvih je močno variirala. V letu 2004 je visoka izvozna rast prispevala k suficitu v višini 10,3 % BDP v Ukrajini. Tudi v Moldaviji so v tem letu zabeležili visoko stopnjo izvoza, ki pa je bil kompenziran z realno apreciacijo tečaja in visokim uvoznim povpraševanjem. Gruzija in Armenija sta beležili visoke primanjkljaje na tekočem delu plačilne bilance, ki pa sta jih uspešno nadomestili z neto tujimi investicijami ter denarnimi nakazili delavcev na delu v tujini. Drugačna je situacija v Belorusiji, Turkmeniji in Uzbekistanu, gospodarstvih, ki so še vedno zaznamovana z visoko stopnjo državne intervencije, kar se najlepše odraža v nizkih neto tujih investicijah. Suficit tekočega dela plačilne bilance so se v letu 2004 znižali tako v Turkmeniji in Uzbekistanu. V Belorusiji je visok uvoz energije povsem zasenčil visoko stopnjo izvoza in tako povečal deficit tekočega dela plačilne bilance na 4,6% BDP, kar je za 1,6 odstotne točke več kot v predhodnem obdobju (Transition report update 2005, 2005, str. 4-5). Iz grafa je lepo viden vpliv ruske finančne krize v letu 1998 na vsa gospodarstva CIS. Trgovinski deficit je posledica manjšega izvoza celotne regije¹⁵, finančna kriza pa je zmanjšala pritok tujih investicij.

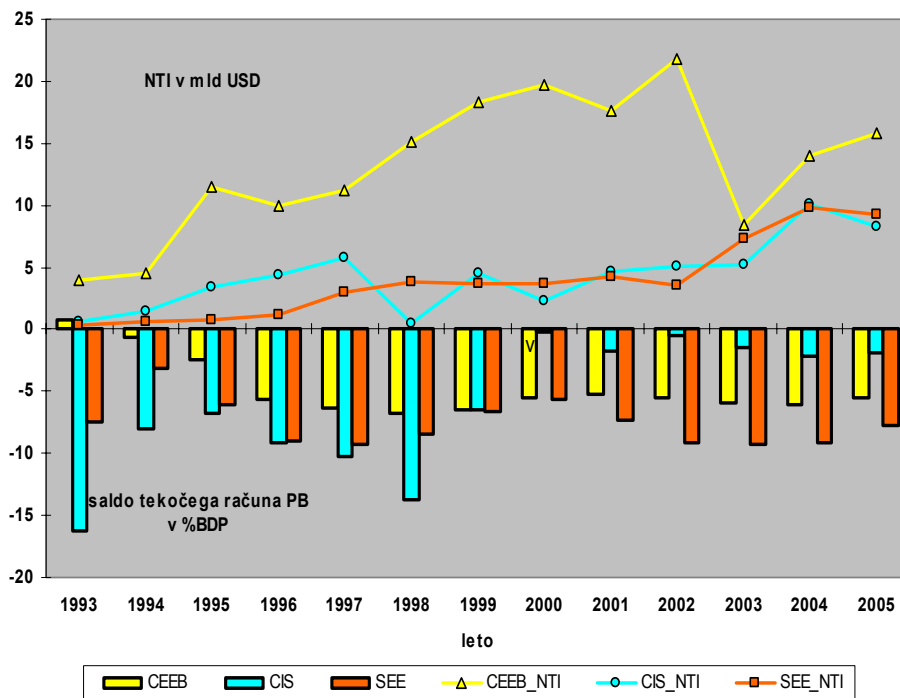
Skupina držav SEE se še vedno spopada s težavami zaradi razpada tržišč CMEA in Sovjetske zveze, s posledicami nedavnih vojnih razmer ter z 'lokalnimi' ekonomskimi krizami (Hare, 2000, str. 8). Tekom tranzicijskega obdobja so bili deficiti tekočega dela plačilne bilance v državah JV Evrope tekom tranzicijskega obdobja sorazmerno visoki. Države SEE-3 (Bolgarija, Romunija, Hrvaška), gospodarstva, ki bodo vstopila v EU z 2007, pa so v letu 2004 beležile relativno visoke deficite trgovinske bilance, medtem ko v skupini SEE-4 tako Bosna in Hercegovina ter SČG beležili deficit trgovinske bilance z dvomestnim številom.

Za države CEEB je v zadnjem obdobju značilno, da je v povprečju njihov deficit trgovinske bilance naraščal vzporedno z visokimi stopnjami investicij in potrošnje, ogenj je k temu

¹⁵ Tako je Rusija ponovno vzpostavila izvozne carine na nafto, plin, olje, kovine in nekaj ostalih surovin, Kazahstan je uvedel moratorij na uvoz nekaterih ruskih dobrin ter postavil nenavadno visoke tarife v višini 200% na uvoz tistih dobrin iz Uzbekistana in Kirgizije. Uzbekistan se je odločil za povračilne ukrepe, medtem ko Kirgizija s povračilnimi ukrepi na carine ni reagirala (Hare, 2000, str. 6).

prilival cvetoči trg kreditiranja, kar je povzročilo višji uvoz. Najlepši dokaz za to so Baltske države, kjer so deficiti mnogo višji od povprečja te skupine držav.

Slika 12: Saldo tekočega računa plačilne bilance ter neto tuje investicije v tranzicijska gospodarstva med leti 1993 -2005



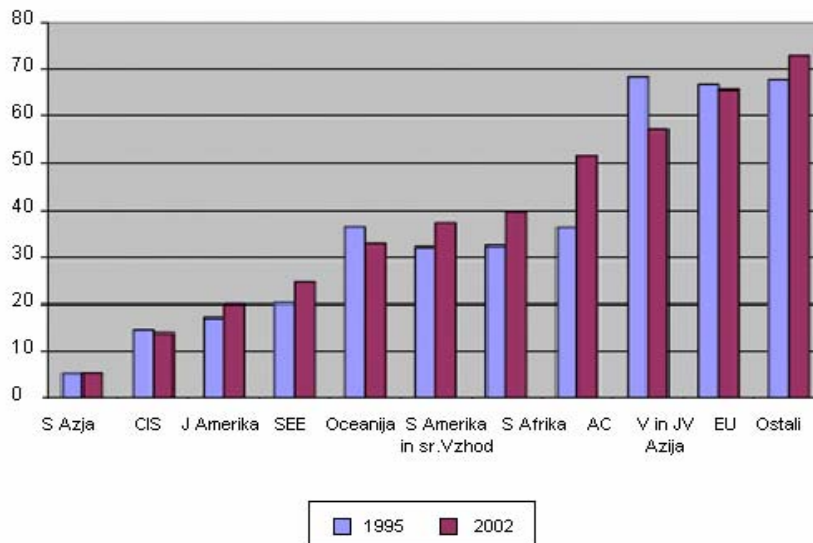
Vir: Transition Report Update 2005, 2005, str. 14-19.

4.6.2. Stopnja odprtosti tranzicijskih držav

Stopnja odprtosti je le eden izmed sestavljenih pokazateljev integriranosti gospodarstva v mednarodne tokove. Na Sliki 13 (str. 37) smo jo prikazali kot razmerje med vsoto izvoznih in uvoznih tokov glede na BDP za svetovne regije med letoma 1995 in 2002. Iz slike lepo vidimo različno stopnjo odprtosti preučevanih sklopov držav ter njeno evolucijo iz sredine 90-ih let. Na primeru AC je jasno viden dvig razmerja mednarodne trgovine glede na BDP, kar pomeni, da je sklop teh držav v končni fazi tranzicije veliko bolj odprt glede na leto 1995. Če pogledamo države SEE, se tudi pozna dvig, ki pa je zmernejši, zato je v splošnem stopnja odprtosti nižja kot drugod. CIS gospodarstva pa beležijo komaj kakšno spremembo v odprtosti med 1995 ter 2002. Če primerjamo preučevane sklope držav z ostalimi gospodarstvi, ugotovimo nekaj zanimivih dejstev. Odprtost držav SEE in CIS je tako primerljiva z odprtostjo kot v državah J Amerike, S Afrike in srednje-vzhodne Azije, vendar še vedno močno zaostaja za državami EU ter JV Azije. Iz tega sledi, da sta SEE in CIS podobni manj

uspešnim razvijajočim gospodarstvom glede na stopnjo »vpetosti« v mednarodno gospodarstvo.

Slika 13: Indeks odprtosti (X+M)/BDP* v letih 1995 in 2002 po posameznih sklopih držav



* BDP izražen v pariteti kupne vrednosti

Vir: How deep is your trade ?, 2003, str. 3.

Trditve gornjega grafa lahko preverimo s pomočjo enostavne korelacije med stopnjo odprtosti in realnim BDP na prebivalca. Teza: Bogatejša gospodarstva naj bi več trgovala in imela večje stopnje odprtosti zaradi dejstva, da se povpraševanje po tujih dobrinah zvišuje z dvigom dohodka in zaradi rastoče pomembnosti znotraj panožne menjave. Uporabili smo podatke iz Penn World Tables 6.1 za 23 držav v tranziciji in jih primerjali z vzorcem 168 držav. Primerjava je narejena iz dveh razlogov:

- Ker sumimo, da podatki tranzicijskih gospodarstev vsaj na začetku tranzicijskega obdobja niso izkazovali realnega stanja, nam tako služijo podatki svetovnega merila za referenco.
- Podatki o korelaciji vseh držav po letih so odličen pokazatelj globalnosti svetovnega gospodarstev.

Tabela 1: Korelacijski koeficienti med odprtostjo in realnim BDPpc

	1992	Stopnja značilnosti	1996	Stopnja značilnosti	2000	Stopnja značilnosti
TRANZICIJSKE DRŽAVE (23)	-0,930	0,751	0,446*	0,037	0,469*	0,032
VSE DRŽAVE (168)	0,285**	0,001	0,214**	0,005	0,285**	0,001

*Korelacija je značilna pri $\alpha=0,05$

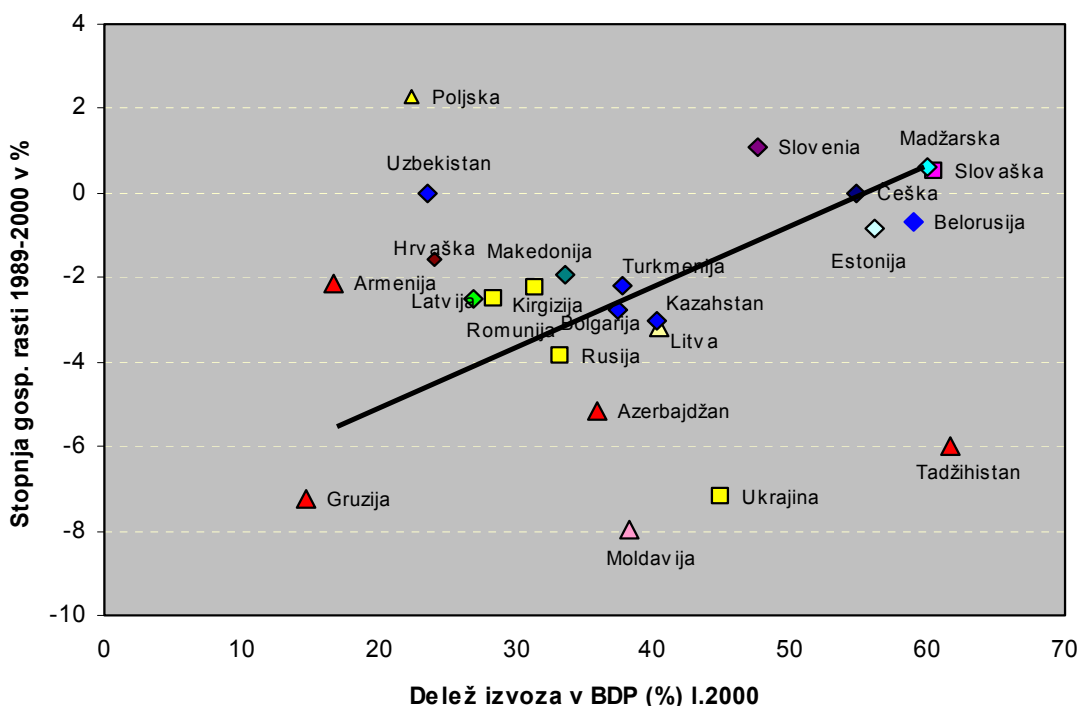
**Korelacija je značilna pri $\alpha=0,01$

Vir: Lastni izračuni.

Iz Tabele 1 (str. 38) sledi, da je povezava med odprtostjo in realnim BDP na prebivalca pozitivna in v splošnem tudi statistično značilna. Korelacijski koeficient je pozitiven, kar pomeni, da višja stopnja odprtosti povezana z višjim realnim BDP na prebivalca. Tako na našem primeru lahko potrdimo tezo, da je večja stopnja odprtosti je pozitivno povezana z višjim realnim BDP na prebivalca. Koeficient v primeru 168 držav je močno statistično značilen. Nasprotno je statistična značilnost koeficienta v primeru tranzicijskih držav ni tako visoka, kar lahko obrazložimo z dvema faktorjema:

- Gospodarstva se nahajajo v fazi prestrukturiranja, gre za izredno ekonomsko – politično situacijo.
- Zaradi izredne situacije velja podatke obravnavati in interpretirati z veliko kritično distanco.

Slika 14: Stopnja gospodarske rasti (v %) med leti 1989 – 2000 in delež izvoza v BDP (%) l. 2000



Vir: Transition report update 2003, 2003, str. 18; Lastni izračuni.

V naslednjem koraku nas zanima, ali imajo države, ki več izvažajo, tudi višjo gospodarsko rast. Na prvi pogled iz Slike 14 sledi, da sta stopnja gospodarske rasti med leti 1989 in 2000, izražena v odstotkih, in delež izvoza v BDP leta 2000, pozitivno povezana. Ugotovimo tudi, da imajo pridružene članice EU višje stopnje izvoza v BDP. Le-te po navedbah angleškega časnika The Economist (Trade makes you rich, 2005, str. 33-34) imajo ob vstopu v EU navkljub še vedno velik izvozni potencial, ki ga s pristopnimi pogodbami in trgovinskimi

sporazumi v pridružitvenem obdobju še zdaleč niso izčrpale. Iz slike lahko logično tudi zaključimo, da bolj odprte države v povprečju beležijo tudi višjo gospodarsko rast, izjema so le tista gospodarstva, ki so ali bogata z naravnimi viri (Poljska) oziroma zelo nerazvita gospodarstva, ki so odvisna od uvoza surovin in beležijo izredno visoke stopnje rasti (Armenija).

Pozitivno povezanost med izvozom ter gospodarsko rastjo prikazuje Slika 14 (str. 38). Na ordinatno os smo nanesti povprečno stopnjo gospodarske rasti od leta 1989 pa do leta 2000. Opazimo, da je načeloma večji delež izvoza v BDP povezan z višjo gospodarsko rastjo, saj konkurenčnost, ki jo v državo prinesejo tuja podjetja povečuje produktivnost tako na domačih kot tujih trgih. Države srednje Evrope in Baltskega bazena (t.i. hitri reformatorji) so v zadnjem desetletju beležile visoko gospodarsko rast, ki jim je vrnila nazaj trdna ekonomska tla, ob katera so bila po kolapsu komunističnega sistema. Za počasnejšo skupino reformatorjev (države skupine CIS) je značilna velika heterogenost, pogojena s začetnimi okoliščinami in oddaljenostjo od razvitega evropskega tržišča. Skupina držav CIS 7 združuje sedem najrevnejših bivših držav Sovjetske zveze¹⁶, ki spadajo med najmanj razvite in najbolj revne tranzicijske države¹⁷ in so zaradi tega deležne posebne pozornosti mednarodnih institucij. Inicijativa CIS 7 je mednarodna inicijativa, ki je plod znanja in finančne pomoči štirih velikih mednarodnih institucij (IMF, EBRD, World Bank, ADB – Asian Development Bank). Njihov cilj je odpraviti revščino, spodbuditi gospodarski razvoji in prost pretoka blaga in storitev¹⁸ in zagotavljanje pomoči pri izgradnji infrastrukture – tako fizične kot tudi institucionalne. Koristi prostega trgovanja kratijo medsebojni prepiri med posameznimi članicami ter različne tranzitne prepovedi kot tudi počasnost samih carinskih postopkov. Meja med Armenijo, Azerbajdžanom in Turčijo ostaja zaprta, podobno velja za mejo med Gruzijo in Rusijo. V osrednji Aziji glaven problem predstavljajo omejevanje tranzita, ad hoc dajatve ter nenajavljene zapore uzbekistanske meje. Taki in podobni ukrepi so se izkazali kot izjemno dragi za dve najrevnejši CIS-7 – Kirgizijo in Tadžikistan.

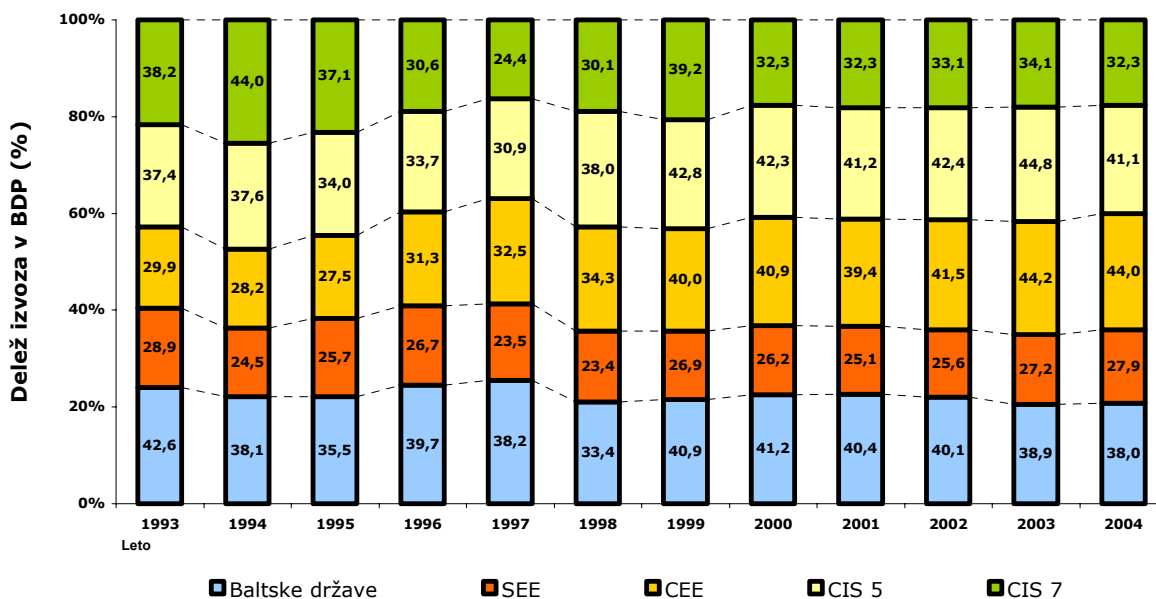
Na Sliki 15 (str. 40) smo prikazali gibanje deleža izvoza v BDP – ju po sklopih držav med letoma 1993 in 2004. Vidimo, da se deleži gibljejo neenakomerno; največje izvoznice so po pričakovanju države srednje in vzhodne Evrope, ki jim sledijo Baltske države, CIS in nenazadnje sklop drža SEE. Če opazujemo evolucijsko pot, ki ga je delež izvoza v BDP opisal med letoma 1993 in 2004, vidimo velika odstopanja znotraj posameznih sklopov držav, kar je posledica notranjih političnih in makroekonomskih nestabilnosti, oboroženih konfliktov in zunanjih šokov.

¹⁶ Le-te vključujejo Armenijo, Azerbajdžan, Gruzijo, Kirgizijo, Moldavijo, Uzbekistan ter Tadžikistan.

¹⁷ BDP držav CIS 7 je znašal leta 2000 v povprečju le 56% BDP izpred tranzicijskega obdobja; stopnja absolutne revščine leta 1999 (pod 2,15 dolarji na dan) je bila 40%.

¹⁸ Inicijativa CIS 7 je pobudnica FTA (prostotrgovinske cone) znotraj CIS 7 ter carinske unije – ECC (Euroasian Economic Community) ki jo sestavljajo Belorusija, Kazahstan, Kirgizija, Rusija in Tadžikistan.

Slika 15: Gibanje deleža izvoza v BDP izbranih regij med obdobjema 1993 -2004



Vir: Transition report update 2003, 2003, str. 18; Lastni izračuni.

Iz teorije izhaja, da so majhne države¹⁹ bolj odvisne od zunanje menjave, saj je njihov delež izvoza (uvoza) v bruto domačem proizvodu višji kot v večjih državah. Iz tega izhaja, da je tudi nagnjenost k izvozu/ uvozu večja. Pričakovali bi, da je izvozni multiplikator²⁰ majhnih gospodarstvih višji, vendar temu nujno ni tako. Velikost izvoznega multiplikatorja zavisi od povprečne in mejne nagnjenosti k uvozu, ki pa je v manjših gospodarstvih nujno višja kot v velikih. Že zaradi manjših proizvodnih kapacitet in s tem omejene možnosti proizvodnje več povprašujejo po tujih dobrinah kot večje gospodarstvo, ki lahko vsaj nekaj izmed zelenih dobrin pridelava doma. Torej lahko pričakujemo nižje vrednosti izvoznega multiplikatorja kot v primeru velikih držav. Iz tega sledi, da bo povečanje tujega povpraševanja po domačih proizvodih povečalo domači BDP manj kot v primeru velikih držav. Zato lahko sklepamo, da so majhna gospodarstva bolj vpeta v mednarodne tokove. Tranzicijska gospodarstva smo razdelili na podlagi Pavličevega kriterija²¹ med male in velike države. Stopnjo odprtosti oziroma delež izvoza v BDP smo nanesli na levo ordinatno os, stopnjo realne gospodarske rasti na desno ordinatno os; na abscisno os pa smo nanesli časovno serijo med leti 1993 in 2005. Zanimalo nas bo, ali nihanja v stopnji odprtosti in v stopnji gospodarske rasti malih oziroma velikih gospodarstev potrjujejo podana teoretična izhodišča. V legendi (Slika 16, str.

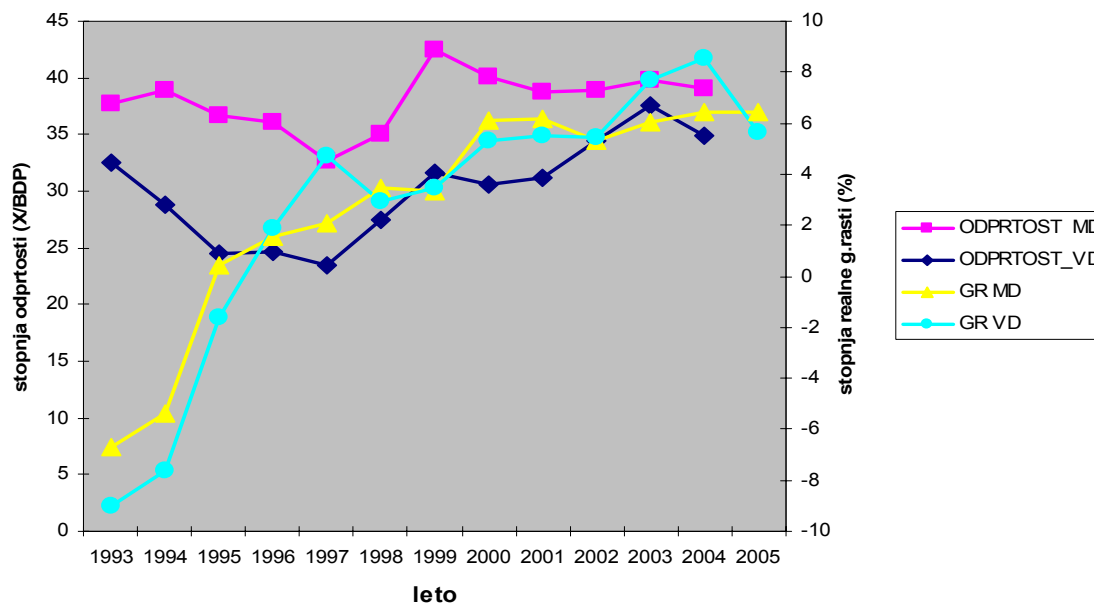
¹⁹ Izvleček teorije o majhnih gospodarstvih v mednarodni menjavi je podan v Prilogi 1 str. 2.

²⁰ Ideja izvoznega multiplikatorja (izhaja iz keynesianske teorije) govori o tem, da povečanje izvoza prek izvoznega multiplikatorja povečuje družbeni proizvod, pod pogojem, da v gospodarstvu obstajajo neuporabljeni resursi. Izvozni multiplikator (z) = $1/(s+m)$; kjer je s mejna nagnjenost k varčevanju in m mejna nagnjenost k uvozu.

²¹ Pavličev kriterij je podrobno opisan v Prilogi 3, str. 13.

41) smo označili preučevane spremenljivke: odprtost_md/vd pomeni odprtost za male/velike države, gr vd/md pa pomeni gospodarsko rast velikih/malih držav.

Slika 16: Stopnja odprtosti (v %) ter stopnja realne gospodarske rasti (v %), razdeljena po sklopih malih in velikih gospodarstev



Vir: Transition report update 2005, 2005, str. 11; Lastni izračuni.

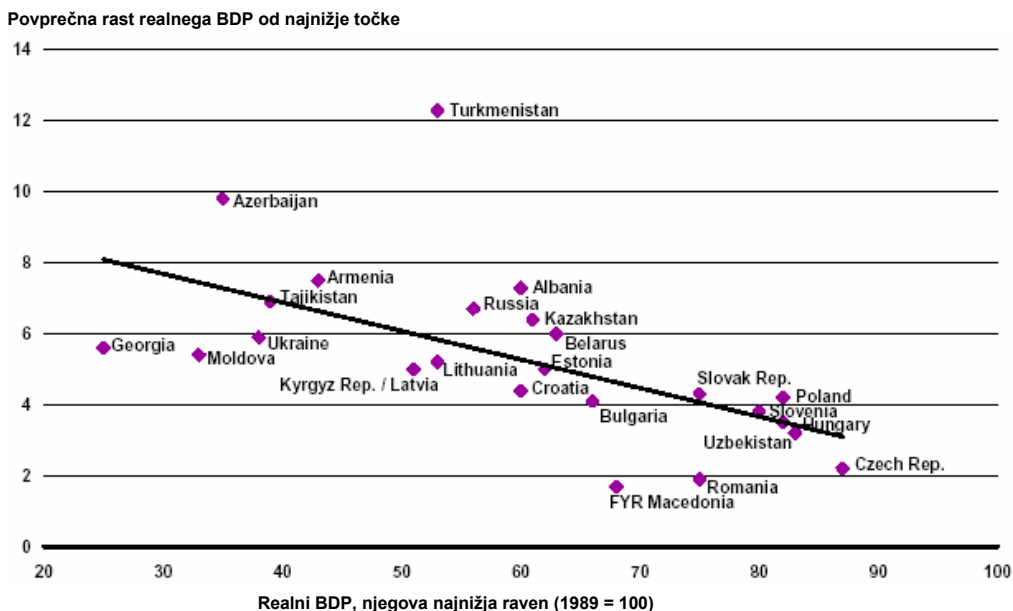
Iz Slike 16 sledi, da je stopnja odprtosti majhnih gospodarstev (gledano z leve proti desni) višja od velikih. Ker je z večjo stopnjo odprtosti večja izpostavljenost gospodarstva mednarodnim tokovom, bi bilo smiselno sklepati, da gospodarska rast le-teh tudi bolj niha. Vendar pa iz gornje slike so nihanja v gospodarski rasti velikih držav večja kot v primeru manjših, kar si lahko razlagamo predvsem z nihanjem cene strateških dobrin (nafta) na svetovnih tržiščih. Glavni vzroki nestabilnosti v majhnih državah izvirajo predvsem iz tveganj, ki so vezana na izvozno dejavnost gospodarstva. Pri tem imamo v mislih predvsem carinska, tečajna tveganja na glavnih izvoznih trgih, ki vodijo do pomembnih nihanj v prihodkih od izvoza.

4.7. Okrevanje gospodarstev

V tranziciji pričakujemo, da bo BDP v začetku tranzicijskega obdobja padel zaradi prestrukturiranja gospodarstva, izgube tržišč ter povečanja uvoza. Kako hitro bo gospodarstvo okrevalo, je odvisno od številnih dejavnikov. Lahko bi rekli, da okrevanje gospodarstev izhaja iz vseh predhodno naštetih in opisanih 'stebrov' hiše gospodarske rasti. Začetni pogoji, način in hitrost vpeljevanja reform, stabilizacijska politika, liberalizacija mednarodnih tokov se zrcalijo v oživljanju gospodarske rasti. Po doseganju najnižjega proizvoda, to je bilo v

povprečju leta 1993 (Najkasneje so ga dosegle države bivše SZ - leta 1995), se vstop v tržno gospodarstvo načeloma odrazi v višjem BDP zaradi višje konkurenčnosti gospodarstva.

Slika 17: Oživljanje outputa v tranzicijskih gospodarstvih



Vir: Fisher, Sahay, 2000, str. 34; Falcetti et al. 2005, str. 8.

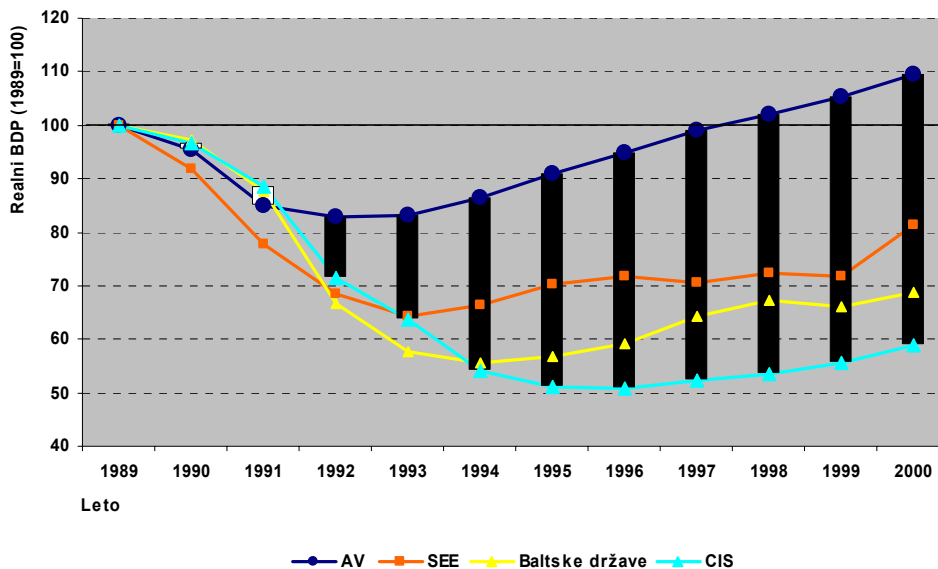
Zgornji graf (Slika 17) nam lepo kaže oživljanje gospodarske rasti. Na abscisno os smo nanesti najnižjo vrednost indeksa gospodarske rasti (s stalno osnovo v letu 1989), na ordinatno os pa povprečno rast realnega BDP od leta, ko je leta bil najnižji pa do leta 2004. Večina držav je imela dolgo, globoko recesijo, saj je indeks realnega proizvod na najnižji ravni dosegal v povprečju le 50 - 70 odstotkov v primerjavi z letom 1989. V obdobju oživljanja so se stopnje gospodarske rasti gibale med 6 do 8 %, v primerih Turkmenije in Azerbajdžana pa so te rasti dosegale celo višje vrednosti. Gornji graf razkriva še eno zanimivost. Države, ki so utrpeli blago recesijo, beležijo tudi nižje stopnje gospodarske rasti. Nasprotno pa države CIS, ki so imele največji upad proizvoda, beležijo sedaj najvišje stopnje rasti. Menim, da je to dejstvo povezano s zgodovinsko tezo o gibanju stopnje gospodarske rasti, ki je odvisna od stopnje razvitosti gospodarstva. Najhitreje rastejo države v razvoju (tudi do 10% na letni ravni), nato se rast umiri in dosežejo zrelo stopnjo gospodarske rasti, ko se leta giblje med 2,5-3,5% na letni ravni.

Če primerjamo gospodarstva po sklopih, ugotovimo, da je skupina držav osrednje, vzhodne Evrope in Baltskih držav (CEB) je presegla realni BDP pred tranzicijskim obdobjem za 26 indeksnih točk, kar pomeni, da so te države v povprečju uspešno prestale obdobje tranzicije. Druga skupina (države SEE) pa povečini še ni presegla nivoja bruto domačega proizvoda iz leta 1989. Izjemo predstavlja le Albanija. Skupnost neodvisnih držav v primerjavi z letom

1989 zaostaja za 19 indeksnih točk, vendar v regiji lahko vidimo zelo velika odstopanja. Države, bogate z strateškimi surovinam, beležijo višjo gospodarsko rast in so nivo BDP iz leta 1989 presegle (Belorusija, Kazahstan, Turkmenija, Uzbekistan), medtem ko se ostale države - v primerjavi z obdobjem pred tranzicijo še pošteno zadaj.

Sedaj si pogledimo še evolucijo BDP po sklopih držav med letoma 1989 in 2000. Iz Slike 18 so lepo vidne faza recesije, depresije in oživljanja.

Slika 18: Evolucija BDP po sklopih držav med leti 1989 in 2000



Vir: A decade of transition, 2001, str. 15.

Faza recesije je nastopila po letu 1989 in je trajala vse do leta 1996, ko so najnižjo točko dosegla gospodarstva držav CIS. Zaznamovalo jo je zaznamovalo padanje BDP glede na vrednosti v letu 1989. Padec je trajal različno; države AV so dno dosegle leta 1992, nekdanje države SZ pa šele leta 1995/96. Države pristopnice so bile tudi edine, ki so že med leti 1997/98 presegle stopnjo realnega BDP predtranzicijskega obdobja. Uspeh teh držav je vsekakor pogojen s bližino razvitega evropskega tržišča, milejših in bolj demokratičnih socialističnih režimov ter strateško usmerjenega reformiranja in prestrukturiranja gospodarstev. Tranzicija je v tem pogledu nekakšen pokazatelj 'zdravja' predhodne politično-ekonomske ureditve.

5. SKLEP

Izvozno poganjan razvoj se nanaša na izkušnje držav, v katerih je izrazita izvozna aktivnost pripeljala do višje gospodarske rasti. Primere takih gospodarstev lahko najdemo v Azijskih tigrjih, Japonskem, J Koreji, Tajvanu ter Singapurju. Izvozno poganjana rast je predstavljala glavni prispevek gospodarski rasti v sedemdesetih in osemdesetih letih.

Na podlagi uspešnih izkušenj gospodarstev so bila osnovana raznovrstna priporočila in modeli s strani mednarodnih institucij. Sklop reform t.i. Washingtonskega konsenza (V tem okviru uporabljen model prestrukturiranja v preučevanih tranzicijskih gospodarstvih) predvideva, da DVR izgrajujejo razvojne strategije na izvozno poganjani rasti. Priporočilo, ki je bilo osnova prestrukturiranju, ne glede na velikost in ekonomsko moč države, je v zadnjem času postavljeno pod vprašaj. Posledica tega je poplava empiričnih študij, ki preverjajo tezo izvozno poganjane rasti in se tako vsebinsko kot tudi z vidika rezultatov delijo v dve skupini: študije, ki obravnavajo sklope držav in večinoma tezo potrjujejo in študije, ki se nanašajo na posamezno državo, in kjer rezultati niso v prid izvozno poganjane rasti.

Gospodarska rast socialističnih držav se je močno razlikovala od razvitih zahodnih gospodarstev. Centralno planski sistem, ki je poudarjal težko industrijo, je bil osnovan na velikih neučinkovitih podjetjih. Država je nadomeščala vlogo trga in bila nekakšen administrativni semafor podjetniškega utripa in indicev. Tako so te države razvile svojstveno gospodarsko strukturo. V odsotnosti mednarodne konkurence so bila oropana 'zunanjih' inovacij in razvoja, gradila so le na lastnih resursih, velikokrat po državni direktivi. Tranzicijski prehod je za mnoge države pomenil ekonomsko – politični šok, ki se je prva leta odrazil v drastičnem padcu bruto družbenega proizvoda. Najbolje jo je odnesla Poljska, najhuje so bile prizadete države CIS, ki so še dandanes v fazi oživljanja. Kako hitro si je gospodarstvo opomoglo od samega procesa tranzicije, lahko pripišemo neugodnim začetnim pogojem, pomanjkljivo izvedenim strukturnim reformam, neprimernim ekonomskim politikam in eksternim šokom. V pregledu ekonomskega udejstvovanja tranzicijskih gospodarstev smo ugotovili, da pri njihovem okrevanju gospodarske rasti igrajo pomembno vlogo strukturne in institucionalne reforme, ki zmanjšujejo vpletenost države v gospodarstvu in ustvarjajo pot liberalnejšim, tržnim strukturam. S krepitvijo konkurence se izboljšuje podjetniška klima, kar posledično vpliva tudi na gospodarsko rast. Pri vzpostavitvi ter vzdrževanju makroekonomske stabilnosti pa sta potrebni usklajeni monetarna ter fiskalna politika. Lahko sklenem, da predstavlja ta mednarodna menjava in izvoz v teh gospodarstvih pomemben, vendar ne ključni faktor gospodarske rasti. Nizka stopnja izvoza omejuje možnosti rasti in razvoja posamezne države, kar se najbolj pozna na gospodarski rasti manjših gospodarstev.

Zaradi vprašljive kvalitete razpoložljivih podatkov smo se osredotočili na opisno in primerjalno metodo raziskovanja, saj nekonsistentne časovne serije podatkov ne zagotavljajo statistično značilnih sklepov.

Na podlagi izkušenj smo videli, da so hitri reformatorji tudi hitreje oživili gospodarsko dejavnost in zabeležili pozitivne stopnje gospodarske rasti. Za nemoteno in tržno delovanje gospodarstva je nujen pogoj določen obseg institucionalnega prestrukturiranja, ki omogoča novim sektorjem ekspanzijo in evolucijo. Počasnost implementacije reform pa lahko pripelje

do večjih neravnovesij v gospodarstvih, kar je bilo značilno za države CIS, ujete v delno izveden proces reform.

Predhodno dokaj zaprta in izolirana socialistična gospodarstva, so se s tranzicijo bila primorana odpreti mednarodnim tokovom blaga in storitev. Nekatera so to storila hitreje, spet druga počasneje. V splošnem smo ugotovili, da obstaja povezanost med višjim izvozom in višjim dohodkom na prebivalca razvitejših gospodarstev. O velikosti, smeri in moči povezave med dvema spremenljivkama se lomijo kopija teoretikov. Dejstvo je, da država v avtarkiji lahko prosperira le do določene meje. V novejši zgodovini je znanih veliko primerov držav, ki so s pomočjo mednarodne menjave prišle do zavirljive stopnje gospodarske rasti in razvitosti. Pozitivno povezanost med deležem izvoza v bruto domačem proizvodu in gospodarsko rastjo smo potrdili v letih 1996 in 2000 za vsa tranzicijska gospodarstva, medtem ko v letu 1992 zaradi slabše kvalitete podatkov korelacija ni statistično značilna. Če pogledamo odprtost po tranzicijskih gospodarstvih, lahko iz empiričnih dejstev sklepamo, da bolj ko je gospodarstvo oddaljeno od razvitega evropskega tržišča, nižje so stopnje odprtosti. Tako je v letu 2002 stopnja odprtosti v državah CIS dosegla komaj 12 %, v primerjavi z 32% ostalih tranzicijskih gospodarstev ter 49% odprtost držav EU. Največje razlike med posameznimi sklopi držav nastanejo zaradi formalnih in neformalnih ovir. Razlike med dejansko in potencialno mednarodno menjavo nastanejo zaradi specifičnih faktorjev, vezanih na državo. Le-ti vključujejo različne ovire prostemu pretoku blaga predvsem na Kavkaškem področju, infrastrukturne probleme (npr. naftovodi), korupcijo med državnimi uslužbenci na mejah in logistične težave v transportnih storitvah. Po drugi strani so razlike tudi posledica faktorjev, vezanih na določeno regijo. Le-ti se nanašajo na oddaljenost od večjih svetovnih tržišč in na geografsko lego posameznih držav. V mislih imam predvsem nekatere s celino obdane nekatere CIS države, pa tudi omejitve trgovine, počasnejši napredek v tranziciji in posledično tudi počasnejša evolucija menjalnega tečaja.

Zaključim lahko, da so večinoma vsa gospodarstva uspešno prestala peklenske trenutke tranzicije in drvijo po hitri poti v globaliziran tržni sistem. Največji problem predstavljajo še vedno institucionalne ovire, kar pa je nenazadnje vedno povezano z zavestjo posameznika, ki se je več desetletij kalila v socialističnem sistemu.

LITERATURA

1. Arh Urška: Brezposelnost, inflacija in gospodarska rast v državah v prehodu. Diplomsko delo. Ljubljana : Ekonomska fakulteta, 2004. 47 str.
2. Balassa Bela: Exports and Economic Growth. Further evidence. Journal of Development Economics, London, 5(1978), 7, str. 181 – 189.
3. Beko Jani: Izvozne subvencije - "Še en zapravljiv pripomoček merkantilizma". Naše gospodarstvo, Ljubljana, 32(1996), 5/6, str. 691-704.
4. Beko Jani: Reconsideration of the growth pattern of a small economy: exports and economic growth in Slovenia. Doktorska disertacija. Maribor : Ekonomsko – poslovna fakulteta, 2000. 254 str.
5. Berg Andrew, Krueger O. Anne: Trade, Growth, and Poverty: A Selective Survey. IMF working paper N°330. Washington : International Monetary Fund, 2003. 59 str.
6. Bradshaw Michael, Stenning Alison: East Central Europe And The Former Soviet Union - The Post - Socialist States. DARG Regional Development Series No. 5. London : Pearson Prentice Hall, 2004. 59 str.
7. Bregar Lea, Ograjenšek Irena, Bavdaž Mojca: Ekonomska statistika 2000. Ljubljana : Ekonomska fakulteta, 1999. 291 str.
8. Crespo-Cuaresma Jesus, Worz Julia: On Export Composition and Growth. Vienna Economic Papers N°309. Vienna : University of Vienna, Department of Economics, 2003. 17 str.
9. Damijan P. Jože: Majhne države v svetovni trgovini. Ljubljana : Krtina, 1996. 207 str.
10. Damijan P. Jože: Efficiency of free trade agreements: Did the Reduction of trade Barriers have any Effect on Increasing Trade between Slovenia and the CEFTA Countries?. Delovni zvezek št. 4. Ljubljana : Inštitut za ekonomska raziskovanja, 1999. 18 str.
11. De Melo Jaime, Robinson Sherman: Productivity and Externalities: Models of Export-Led Growth. Policy, Research, and External Affairs Working Papers Series N°387. Washington : World Bank, Country Economics Department, 1990. 47 str.

12. Emery Robert: The Relation of Exports and Economic Growth. *Kyklos*, Zürich, 20(1967), 2, str. 470 – 485.
13. Feder Gershon: On Exports and Economic Growth. *Journal of Development Economics*, New York, 12(1982),1, str. 59 -73.
14. Fisher Stanley, Sahay Ratna: The Transition Economies after Ten Years. NBER Working Paper N°3664. Cambridge : National Bureau of Economic Research, 2000. 43 str.
15. Fisher Stanley, Sahay Ratna: Transition Economies: The Role of Institutions and Initial Conditions. Preliminary Draft. Washington : International Monetary Fund, 2004. 24 str.
16. Frankel A. Jeffrey, Romer David: Does Trade Cause Growth?. *The American Economic Review*, New York, 89(1999), 3, str. 379 – 399.
17. Giles A. Judith, Williams L. Cara: Export led Growth: A Survey of the Empirical Literature and some Noncausality Results Part 1. Victoria : University of Victoria, 2000. 27 str.
18. Gujarati N. Damodar: *Basic Econometrics*. 4th ed. Boston : McGraw-Hill, 2003. 1002 str.
19. Hare G. Paul: Trade Policy During the Transition: Lessons from the 1990s. CERT Discussion Papers N°6. Edinburgh : Heriot Watt University, Centre for Economic Reform and Transformation, 2000. 33 str.
20. Harrison Ann: Openness and Growth: A Time – Series, Cross – Country Analysis for Developing Countries. *Journal of Development Economics*, New York, 48(1996), 6, str. 419 – 447.
21. Havrylyshyn Oleh: Recovery and Growth in Transition: A Decade of Evidence. IMF Staff Papers, Washington, 48(2001), Special Issue, str. 53 – 78.
22. Heller S. Peter, Porter C. Richard: Exports and Growth. An empirical re – investigation. *Journal of Development Economics*, New York, 5(1978), 2, str. 191 - 193.

23. Jazbec Boštjan: Macroeconomic Stabilization and Capital Inflows in Transition Economies. Delovni zvezek št. 89. Ljubljana : Ekonomska fakulteta, RCEF, 1999. 15 str.
24. Kalinova Blanka: Enhancing trade openness through regulatory reform. OECD Trade Policy Working Paper No. 13. Paris : Organisation for Economic Co-operation and Development, 2005. 52 str.
25. Krueger Ann: Why Trade Liberalization is Good for Growth. The Economic Journal, London, 108(1998), 450, str. 1513 – 1522.
26. Kumar Andrej, Zajc Katja: Foreign direct investment and changing trade patterns: The case of Slovenia. Economic and Business review, Ljubljana, 5(2003), 3, str. 201 – 219.
27. Marentič Gregor: Gospodarska rast v državah v prehodu. Diplomsko delo. Ljubljana : Ekonomska fakulteta, 2001. 40 str.
28. Martin Will: What Would Happen if All Developing Countries Expanded their Manufactured Exports?. Policy Research Working Paper Series N° 1110. Washington : World Bank, 1993. 34, str.
29. Medina – Smith J. Emilio: Is the Export-Led Growth Hypothesis Valid for Developing Countries? A Case Study of Costa Rica. Policy Issues in International trade and Commodities, New York : United Nations, 2001. 60 str.
30. Nahtigal Matjaž: A Decade Of Transition And Beyond – Institutional Transformation Of The Countries In Central And Eastern Europe. Ljubljana : Fakulteta za družbene vede, 2004. 192 str.
31. Ovin Rasto: Ekonomska politika Slovenije na poti v odprto gospodarstvo. Economic and Business Review, Ljubljana, 5(2003), posebna številka, str. 63 – 73.
32. Ram Rati: Exports and Economic Growth in Developing Countries: Evidence from Time – Series and Cross – Section Data. Economic Development and Cultural Change, Chichago, 36(1987), 1, str. 51 – 72.
33. Redek Gregor: Empirična analiza procesa gospodarske rasti v tranzicijskih državah. Diplomsko delo. Ljubljana : Ekonomska fakulteta, 2004. 68 str.

34. Redek Tjaša: Razvoj teorije gospodarske rasti. Magistrsko delo. Ljubljana : Ekonomska fakulteta, 2001. 166 str.
35. Riezman G. Raymond, Whiteman H. Charles, Summers M. Peter: The Engine of Growth or its Handmaiden? A Time-Series Assessment of Export-Led Growth. Ray B., ed., Long – Run Economic Growth. Heidelberg : Physica – Verlag, 1996, str. 78 – 110.
36. Senjur Marjan: Razvojna ekonomika: teorije in politike gospodarske rasti in razvoja. Ljubljana : Ekonomska fakulteta, 2002. 732 str.
37. Sušjan Andrej, Redek Tjaša: Economic growth in transition economies: an institutionalist approach. Education: concepts and practices. Athens : Institute for Education and Research, 2004, str. 651-665.
38. Šušteršič Janez: Tranzicija kot politično gospodarski cikel. Ljubljana : Fakulteta za družbene vede, 2003. 270 str.
39. Thirlwall A.P., McCombie John S.L.: Economic Growth and Balance of Payments Constraint. New York : Palgrave Macmillan, 1993. 646 str.

VIRI

1. A Decade of Transition – The MONEE project CEE/CIS/BALTICS. Regional Monitoring Report no. 8. Firenze : UNICEF, Innocenti Research Centre, 2001. 192 str.
2. Country focus: Commonwealth of Independent states. Finance and Development. Washington : International Monetary Fund, 2003. 56 str.
3. Freedomhouse Index.
[URL: <http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=5>], 27.8. 2005.
4. Penn World Table 6.1.
[URL: <http://www.wvz.unibas.ch/witheo/yvan/teaching/ws06/W+E/pwt61-data.xls>], 26.5.2005
5. Progress in the Implementation of the Recommendations of the Commonwealth Secretariat. World Bank Joint Task Force Report. London : Commonwealth Secretariat, 2002. 14 str.

6. Russian Federation: Statistical Appendix. IMF Country Report No. 3/145. Washington : International Monetary Fund, 2003. 43 str.
7. Small States: Meeting Challenges In The Global Economy. World Bank Joint Task Force on small states. Washington : Commonwealth Secretariat, 2000. 142 str.
8. Statistical yearbook on candidate and south-east European countries. Luxembourg : EUROSTAT, 2002. 257 str.
9. Trade Conditionality Under Fund Supported Programs, 1990-2004. Washington : International Monetary Fund, Policy Development and Review Department, 2005. 18 str.
10. Trade makes you rich?. The Economist, London, 24.11.2005, str. 33-34.
11. Transition Report Update 2003. London : European Bank for Reconstruction and Development, 2003. 163 str.
12. Transition Report Update 2005. London : European Bank for Reconstruction and Development, 2005. 78 str.
13. World Economic Outlook. Growth and Institutions. Washington : International Monetary Fund, 2003. 251 str.

PRILOGE

Priloga 1 - Značilnosti majhnih gospodarstev	2
Priloga 2 - Modeli izvozno usmerjene gospodarske rasti.....	5
1. Beckermanov model (1962)	5
2. Lamfalussy-jev model (1963).....	7
3. Kaldorjev model	8
4. Model izvozno spodbujene rasti s plačilnobilančno omejitvijo	10
Priloga 3 - Izračun velikosti države	13
Priloga 4 - Statistične tabele	14

SEZNAM TABEL V PRILOGAH

Tabela 1: Izbor tranzicijskih malih držav po kriteriju AVD	13
Tabela 2: Stopnja rasti realnega BDP v % med 1993 – 2005.....	14
Tabela 3: Začetne okoliščine v tranzicijskih gospodarstvih.....	14
Tabela 4: Prikaz indeksa začetnih pogojev in izbranih kazalcev	15
Tabela 5: Inflacija v tranzicijskih gospodarstvih.....	15
Tabela 6: Povprečne letne stopnje inflacije po sklopih držav	16
Tabela 7: Freedomhouse index po obdobjih za posamezne države.....	16
Tabela 8: Trade Restrictiveness Index za leti 1997 in 2002.....	16
Tabela 9: Gospodarska rast in saldo tekočega dela plačilne bilance po skupinah	17
Tabela 10: SPSS izpisi za leta 1992, 1996 in 2000 za izbrane tranzicijske države.....	17
Tabela 11: Gospodarska rast in saldo tekočega dela plačilne bilance po skupinah	18
Tabela 12: Delež izvoza v BDP(%) po skupinah držav med leti 1993 -2004	18
Tabela 13: Stopnja odprtosti in stopnja gospodarske rasti za mala in velika gospodarstva.....	19
Tabela 14: Delež izvoza v BDP-ju po posameznih tranzicijskih gospodarstvih.....	19
Tabela 15: Rast BDPpc po sklopih držav in povprečja v obdobju 1989 – 2000.....	20

Priloga 1 - Značilnosti majhnih gospodarstev

Po raziskavi, ki jo je leta 2000 opravila delovna skupina Svetovne banke na področju majhnih držav²², le-ta ugotavlja, da se majhne države soočajo s posebnimi razvojnimi izzivi, saj sama narava ekonomskega sistema v takih gospodarstvih narekuje vodenje drugače zastavljene ekonomske politike. Ker so bolj vezane na mednarodno menjavo, so dovzetnejša za zunanje šoke – tako naravne²³ primere višje sile kot tudi zunanje šoke ekonomskega in političnega izvora – kar pa povzroča velika nihanja v domačem dohodku. Večina teh držav je bila ob prelomu tisočletja v fazi tranzicije. V pričujočem delu se bomo osredotočali na prostor srednje, vzhodne Evrope ter na države bivše SZ, v nadaljevanju si bomo pogledali splošne karakteristike, ki določajo razvojne izzive kot tudi pasti za majhne države tega prostora.

- Visoki transportni stroški (oddaljenost in izoliranost). Velika večina majhnih držav se sooča z visokimi transportnimi stroški, ki izhajajo iz same lege države (otoška država, država v notranjosti, velika oddaljenost od svetovnih tržišč) ter iz manjših prostornin samega tovora. Visoki transportni stroški so lahko velika omejitev za razvoj majhne države, saj izvoz nadomešča majhen domači trg. Velika oddaljenost od svetovnih tržišč pa zavira konkurenčnost, učinkovitost ter inovacije.
- Odprtost. Velika odvisnost od mednarodne menjave povzroča veliko ranljivost majhnih gospodarstev, saj so izpostavljena dogodkom na globalnih tržiščih, na katere ne morejo vplivati. Države se bolj poslužujejo različnih uvoznih dajatev, kar vodi v odvisnost od teh prihodkov ter posledično velike težave, ko so le te skušajo odpraviti.
- Dovzetnost za naravne nesreče in okoljske spremembe. Večina majhnih držav je dovzetnejša za naravne nesreče, ki prizadenejo celotno populacijo in gospodarstvo (orkani, cikloni, povodnji, suše, vulkanski izbruhi). Ker je prizadeta celotna nacija, prerazdeljevanje tveganja v takih primerih ni mogoče.
- Omejena diverzifikacija. Zaradi majhnosti tržišča je domača proizvodnja osredotočena le na določene panoge ter prilagojena svetovnemu povpraševanju. V obdobjih gospodarske recesije to pomeni večji gospodarski zastoj, saj osredotočenost vseh proizvodnih virov na določeno aktivnost zahteva daljši čas prilagajanja spremenjenim zunanjim razmeram. S tem pa se povečajo stroški, ki lahko povzročijo upad gospodarske rasti.

²² Angl. World bank small states join group.

²³ V glavnem se raziskava osredotoča na preučevanje malih otoških držav. Ni naključje, da le-te pogosto ležijo ob velikih tektonskih prelomnicah, ogrožajo jih naravne katastrofe.

- Revščina. V manjših državah naj bi bila revščina večja, saj je porazdelitev dohodka bolj neenakomerna. Nestanovitnost dohodka zaradi majhnosti pa dodatno pritiska na revnejše in bolj izpostavljene sloje.
- Omejene kapacitete. Zaradi šibkosti tako javnega kot tudi privatnega sektorja, ki že sami po sebi predstavljata problem za tako tranzicijske države kot države v razvoju, pa majhnost pomeni dodaten izziv. Javni sektor se sooča z omejitvami zaradi svoje majhnosti v zagotavljanju javnih storitev ter izvajanju opravil vlade. Majhne države se soočajo z izzivi in priložnostmi globalizacije, vendar pa nimajo dovolj institucionalnih kapacitet, da bi se lahko celovito udeleževale mednarodnih pogajanj; na izide le-teh nimajo vpliva, sprejete odločitve pa lahko ključno vplivajo na njihova gospodarstva. Ker pa je privatni sektor zaradi svoje majhnosti oropan diverzifikacije in domače konkurenčnosti, le to pomeni ključno oviro uspešnemu gospodarskemu razvoju.

Kombinacija naštetih faktorjev povzroča večjo ranljivost majhnih gospodarstev v mednarodnih tokovih. V majhnih gospodarstvih predvsem vplivajo na (Small states, 2003, str. 9):

- ☞ *Nihanja dohodkov*. Dohodki v majhnih državah so izpostavljeni večjim nihanjem – kot navaja Svetovna banka, je standardni odklon realne letne gospodarske rasti za 25 odstotkov višji kot v večjih državah. Dohodki nihajo bolj zaradi večje odvisnosti gospodarstva od zunanjih tokov ter zaradi koncentracije produkcijskih virov.
- ☞ *Dostop do tujega kapitala*. Dostop do globalnih kapitalskih tržišč in s tem do tujega kapitala predstavlja pomemben faktor, saj je eden od načinov, s katerim majhna gospodarstva ublažijo posledice zunanjih šokov ter nestanovitnost dohodkov. Dokazano je, da majhnost predstavlja oviro, saj so koeficienti tveganja višji in s tem posredno je višja cena kapitala.

Vendar pa omejenost koriščenja ekonomij obsega oz manjša raznolikost proizvodnje sama po sebi še ne pomenita nižjega BDPpc. oz počasnejše gospodarske rasti. Majhne države kopico prednosti, ki izhajajo neposredno iz njihove majhnosti ter novih izzivov, ki jih prinaša globalizacija. Majhna gospodarstva se odlikujejo po večji tržni prilagodljivosti in lažjemu upravljanju, saj se zaradi fleksibilnosti in svoje majhnosti hitreje odzivajo na ciklične dražljaje svetovnega trga. So bolj prilagodljiva, saj naj bi njihova homogenost vladam v kriznih situacijah omogočilo hitrejše manevriranje (Pavlič, 1998, str. 83).

V svojem poročilu pa delovne skupine Svetovne banke (Small States, 2000, str. 38) ugotavljajo, da imajo majhna gospodarstva v primerjavi z velikimi višjo stopnjo izobraženega kadra in boljše zdravstvene indikatorje, kar odraža odličnost politik na teh področjih. Odprtost

oziroma odvisnost od zunanjih tokov proizvodov, storitev ter zunanjega financiranja je lahko tudi prednost – s tem ko gospodarstva na tak način premoščajo omejitve, ki izhajajo iz majhnosti, sočasno razvijajo konkurenčnost in povečujejo nacionalni dohodek. Zaključujejo, da statistično gledano, ni nobene razlike v dohodkih na prebivalca majhnih in velikih gospodarstev, kar napeljuje na dejstvo, da so majhne države svoje omejenosti (majhen domači trg, oddaljenost ključnih tržišč, prevlada javnega sektorja) več kot uspešno premostile.

Premoščanje izzivov majhnosti zahteva preudarno kombinacijo domače politike ter nove pristope k regionalni kooperaciji, hkrati pa vpletenost ter pomoč mednarodnih institucij ter ohranjanje dobrih zunanjih odnosov. Odprtost gospodarstva mora postati cilj razvojne strategije, hkrati pa s transparentnostjo zunanjetrgovinskega režima, državnih regulativ ter dolžine tranzicijskega procesa zagotoviti pritek tujih investicij. Ključni izhod iz majhnosti predstavlja odprtost gospodarstva ter kooperacija na regionalnem in globalnem nivoju. Pri tem igrata ključno vlogo stabilizacija dohodkov ter ublažitev tveganj, ki so pomemben faktor povečanja blaginje v majhnih državah. V globalnem gospodarstvu imajo možnosta majhni igralci s pomočjo nove informacijske tehnologije se enakovredno kosati z velikimi. Ključnega pomena pa predstavlja fleksibilnost, kvaliteta človeškega kapitala, osredotočenost na hitro gospodarstvo (t.i. economies of speed) kot alternativo ekonomijam obsega; osnovna celica uspešnosti so podjetja, ki morajo biti prilagodljiva, konkurenčna, inovativna, učinkovita, odzivna ter osredotočena na končne porabnike. Ker majhna gospodarstva praviloma niso bogata z naravnimi viri, je osredotočenost na storitvene dejavnosti lahko karta uspeha (Small States: Meeting Challenges In The Global Economy, 2000).

V svoji raziskavi Pavlič (1996, str. 116) dokazuje, da majhnost sama po sebi ne pomeni slabšega izhodišča za gospodarski razvoj. Ugotavlja, da so v povprečju majhne države enako gospodarsko razvite kot velike (najdemo jih tako med razvitimi kot manj razvitimi), dosega v povprečju enake stopnje razvoja kot velike, v primeru izrazite izvozne naravnosti lahko prav tako izkoriščajo ekonomije obsega. V primerjavi z velikimi državami pa so mala gospodarstva veliko bolj odvisna od mednarodne menjave, vendar zaradi tega niso nič bolj podvržene plačilnobilančnim težavam. Preverjal je tezo, da so manjše države bolj odprte, vendar v nasprotju z mnogimi predhodniki, je našel šibko povezanost med velikostjo države in njeno odprtostjo.

Majhne države so že zaradi svoje velikosti bolj vpete v mednarodne tokove, vendar pa kot ugotavlja Pavlič (1996, str. 121) velikost držav sama po sebi še ne statično značilno vpliva na izvozno usmerjenost države, saj je pri tem potrebno upoštevati tri bistvene stvari:

- a) **Vpliv intervencionizma.** Prost pretok surovin, kmetijskih pridelkov in polizdelkov še do danes ni popolnoma sproščen, saj se razvite države bojijo cenovno ugodnejših konkurentov iz vrst nerazvitih držav.
- b) **Stopnja razvitosti držav.** Na uvozno usmerjenost ima bistven vpliv stopnja gospodarske razvitosti. Na začetnih stopnjah razvitosti se države poslužujejo

mednarodne trgovine da proizvode z nižjo dodano vrednostjo menjajo s tistimi, ki imajo višjo dodano vrednost. Bolj ko so države razvite, več bodo izvažale proizvodov z višjo dodano vrednostjo in uvažale tiste z nižjo.

- c) **Geografska lega držav.** Dostop do večjih tržišč igra pomembno vlogo pri mednarodni menjavi, saj transportni stroški za majhne države le niso tako zanemarljive narave, imamo v mislih predvsem male otoške države. Tu so majhna evropska država v prednosti, ker so zaradi t.i. učinka sosednjih držav bolj razvite, že nekaj stoletij pa imajo na voljo veliko tržišče, ki je zelo razvito ter kar se tiče fizičnih povezav – zelo skoncentrirano – razdalje so majhne, tako da so transportni stroški razmeroma nizki.

Priloga 2 - Modeli izvozno usmerjene gospodarske rasti²⁴

1. Beckermanov model (1962)

Model izvozno spodbujane rasti, ki ga je osnoval Beckerman (1962) poizkuša razložiti relativne stopnje rasti med državami s pomočjo divergentnih stopenj rasti izvoza.

Zasnovan je na sledečih predpostavkah:

- Predpostavka majhnega gospodarstva – tuje cene so eksogeno dane.
- Menjalni tečaj se ne spreminja.
- Gospodarstvo se nahaja na točki polne zaposlenosti.
- Gibanje domačih cen je odvisno samo od rasti nominalnih plač in produktivnosti.

Osnovna ideja izhaja iz vloge povpraševanja, ki opredeljuje tako investicije kot samo gospodarsko rast. Izvoz predstavlja pomembno komponento povpraševanja, saj s pomočjo uvoza bistveno prispeva k doseganju ravnotežja v gospodarstvu. Ključen dejavnik je torej povpraševanje – visoka stopnja le tega pelje do višje gospodarske rasti preko vpliva na investicije in rasti konkurenčnosti, kar vodi do ponovnega povečanja izvoza. Stopnja rasti izvoza je tesno povezana z konkurenčnostjo. Razlike v konkurenčnosti pa so večinoma posledica razlik v rasti produktivnosti. To tezo potrjujeta tudi McCombie in Thirlwall (1994, str. 240) z izračunom, v katerem je korelacijski koeficient med rastjo izvoza in rastjo proizvodnje na vzorcu osemnajstih razvitih držav znašal 0,84.

Na pomanjkljivosti Beckermanovega modela opozori Caves (1970). Kritiko naslavlja na manjkajoče pogoje ravnotežja ter funkcijo izvoznega povpraševanja, saj je avtor v njej uporabljal absolutne razlike med domačimi in tujimi cenami. Caves pomanjkljivost odpravi

²⁴ McCombie in Thirlwall 1996, str. 425.

z uporabo razlike v stopnjah rasti med tujimi in domačimi cenami in tako prispeva zahtevani pogoj ravnotežja:

$$X = b(P_d/P_f E)^{\eta} Z^{\epsilon}, \quad (1.1)$$

Kjer velja:

X ... izvoz,

b ... konstanto

P_d ... domače cene

P_f ... tuje cene,

η ... cenovna elastičnost povpraševanja po izvozu ($\eta < 0$)

Z ... svetovni dohodek

E ... realni devizni tečaj

ϵ ... dohodkovna elastičnost povpraševanja po izvozu ($\epsilon > 0$)

Izvozna rast je funkcija razlik v stopnji rasti domačih in tujih cen. Povečana rast izvoza vpliva na dvig produktivnosti. Ker produktivnost raste hitreje kot realne plače, to privede do zmanjšanja stroškov (dela) na enoto proizvoda. Nižji stroški na enoto proizvoda pa povzročijo konkurenčne cene domačim proizvodom, kar vpliva na porast izvoza. V matematičnem jeziku bi le-to lahko prikazali na sledeči način:

$$x = a_0 - b_0(p_d - p_f - e); \quad a_0 > 0, \quad b_0 > 0 \quad (1.2)$$

kjer je:

x ... stopnja rasti izvoza

p_d in p_f ... stopnji rasti domačih cen in tujih cen

e ... stopnja rasti realnega deviznega tečaja

b_0 ... cenovna elastičnost povpraševanja po izvozu

a_0 ... stopnjo rasti izvoza, ki je odvisna od ostalih dejavnikov (primer: rast svetovnega dohodka).

Če v model vstavimo nove spremenljivke rast produktivnosti (r_{prod}) in rast plač (r_w), lahko zapišemo:

$$r_{\text{prod}} = a_1 + b_1 r_x; \quad b_1 > 0 \quad (1.3)$$

Zgornja enačba kaže na odvisnost stopnje rasti produktivnosti (r_{prod}) od stopnje rasti izvoza (r_x) in cenovne elastičnosti povpraševanja po izvozu (b_1).

$$r_w = a_2 + b_2 r_{\text{prod}}; \quad 0 < b_2 < 1 \quad (1.4)$$

Iz enačbe je razvidno, da je rast plač prav tako odvisna od rasti izvoza, elastičnosti povpraševanja po izvozu in rasti produktivnosti.

Beckerman navaja, da je stopnja rasti domačih cen razlika med stopnjo rasti plač in stopnjo rasti produktivnosti:

$$p_d = r_w - r_{\text{prod}} \quad (1.5)$$

r_{prod} – stopnja rasti produktivnosti dela,

r_w – stopnja rasti plač

Iz vseh zgornjih izrazov po preurejanju dobimo ravnotežno stopnjo rasti izvoza:

$$r_x = (a_0 - b_0(a_2 - a_1 + b_2 a_1) + b_0(p_f + r_E)) / (1 + b_0 b_1 (b_2 - 1)) \quad (1.6)$$

Iz zgornjega izraza je razvidno, da je izvozna rast odvisna od stopnje povečanja plač. Če je povečanje plač manjše od stopnje rasti produktivnosti ($b_2 < 1$), lahko govorimo o krožnem sistemu, v primeru da je $b_2 = 1$ pa ne moremo pričakovati spodbujene rasti izvoza kot posledice začetnega povečanja izvoza.

2. Lamfalussy-jev model (1963)

V Lamfalussy –jevem modelu je izvozno poganjana rast pomembna zaradi treh razlogov (Beko, 2000, str. 48):

- Predpostavlja, da je stopnja rasti izvoza, pomembna determinanta investicij.
- Rast zahteva uvoz, in če se izvoz ne povečuje tako hitro kot se povečuje povpraševanje po uvozu, bo rast gospodarstva omejena s plačilno bilanco.
- Manjši kot je domači trg, večja je pomembnost zunanjega povpraševanja, saj le tako lahko gospodarstvo izkoristi prednosti ekonomij obsega v proizvodnji, ki je zaradi majhnosti trga ne bi bilo smotrno opravljati.

Model, ki predpostavlja rigidnost cen in menjalnih tečajev lahko opišemo s pomočjo štirih osnovnih enačb:

$$(I/Y) = \alpha + v (X/Y); \alpha > 0; v > 0 \quad (2.1)$$

$$(S/Y) = \beta + b (\Delta Y/Y); \beta > 0; b > 0 \quad (2.2)$$

$$(M/Y) = \gamma + m (\Delta Y/Y); \gamma > 0; m > 0 \quad (2.3)$$

$$S/Y = (I+X-M)/Y \quad (2.4)$$

Kjer je:

α ... mejna nagnjenost k investiranju

β ... mejna nagnjenosti k varčevanju

b ... koeficient rasti varčevanja
 γ ... mejna nagnjenost k uvozu
 m ... koeficient rasti izvoza
 I/Y ... delež investicij v dohodku
 S/Y ... delež varčevanja v dohodku
 M/Y ... delež uvoza v dohodku
 $\Delta Y/Y$... stopnja rasti dohodka ali gospodarska rast

Izvozno poganjana rast modela je opisana v prvi, ki povezuje delež izvoza (X/Y) z deležem investicij (I/Y) v dohodku gospodarstva ter mejno nagnjenostjo k investiranju (α). Druga enačba nam pove, da je delež varčevanja (S/Y) je sorazmeren stopnji rasti dohodka ($\Delta Y/Y$) in mejni nagnjenosti k varčevanju (β). Predzadnja enačba sklone model z izenačitvijo investicij in prihrankov ter izvoza z uvozom. Če torej ustavimo prve tri enačbe v četrto, po preurejanju dobimo:

$$\Delta Y/Y = ((v+1)/(b+m)) * (X/Y) + (\alpha + \beta + \gamma) / (b+m) \quad (2.5)$$

Glede na zgornjo enačbo bo stopnja rasti dohodka višja ob višjem deležu izvoza (X/Y) in višji mejni nagnjenosti k investicijam ter ob nižjih koeficientih rasti varčevanju in uvoza. Neposredni učinek izvoza na gospodarsko rast je pozitivna, vendar če bo- globalno gledano – gospodarska rast pozitivna pa zavisi od posebnosti funkcij varčevanja in investicij. Dinamika modela je sledeča: višji izvoz vodi do večje potrebe po investicijah, kar privede do povečanja stopnje produktivnosti, nižjih izvoznih cen in posledično zopet do višjega izvoza. Model tako izrecno ne upošteva omejitev, ki izhajajo plačilne bilance, kar po mnenju Thirlwalla in McCombie-a predstavlja ključno pomanjkljivost. (McCombie, Thirlwall, str. 421; Beko, 2000, str. 47 – 48).

3. Kaldorjev model

Osnovno vodilo v Kaldorjevem modelu (McCombie, Thirlwall, 1996, str. 429-431) izhaja iz ideje, da je rast avtonomnega povpraševanja tista, ki določa dolgoročno stopnjo rasti outputa. V odprtih ekonomijah je izvozno povpraševanje najpomembnejša komponenta avtonomnega povpraševanja. Tako stopnja rasti izvoza določa dolgoročno stopnjo rasti outputa, čemur se prilagajajo tako investicije kot tudi privatna potrošnja.

Matematično lahko to zapišemo na sledeč način:

$$y = \gamma x ; \gamma > 0 \quad (3.1)$$

Kaldor v svojem delu ni ekspliciten glede oblike funkcije izvoza, vendar pa sugerira konvencionalno multiplikativno funkcijo, torej:

$$X = k_1 [p_d / p_f E]^{\eta} Z^{\epsilon} ; \quad \eta < 0, \epsilon > 0, \quad (3.2)$$

kjer je X izvoz, k_1 konstanta, η je cenovna elastičnost povpraševanja po izvozu ($\eta < 0$), Z je svetovni dohodek in ε je dohodkovna elastičnost povpraševanja po izvozu. Zapisan izraz predstavlja zahtevan pogoj ravnotežja.

Stopnjo rasti izvoza (x) zapišemo kot:

$$x = \eta(p_d - p_f - e) + \varepsilon z, \quad (3.3)$$

kjer male črke označujejo stopnje rasti in velja, da so stopnja rasti dohodka tujine (z), stopnja spremembe tujih cen (p_f) in stopnja spremembe tečaja (e) eksogene. Stopnja rasti domačih cen je endogena in izhaja iz cenovne enačbe:

$$P_d = (W/R)(T) \quad (3.4)$$

W – stopnja realnih plač

R – povprečni proizvod dela in

T – je $1 +$ odstotni pribitek stroškov dela na enoto.

Iz zgornje enačbe lahko zapišemo stopnje rasti domačih cen:

$$p_d = w - r + t \quad (3.5)$$

Tretja enačba, ki zaključuje Kaldorjev model je odvisnost rasti produktivnosti dela od rasti outputa, kar poznamo kot Verdoonov zakon in zapišemo s sledečo enačbo:

$$r_{\text{prod}} = r_a + \lambda r_y \quad ; \quad 0 < \lambda < 1 \quad (3.6)$$

r_a je stopnja rasti avtonomne produktivnosti in λ je tako imenovani Verdoornov koeficient. torej zaključimo krožni model, kajti čim hitrejša je stopnja rasti outputa (r_y) tem hitrejša je stopnja rasti produktivnosti in sledi manjša rast stroškov dela na enoto, kar v končni fazi pripelje do povečane stopnje rasti izvoza in outputa. Preko Verdoonovega efekta, bo rast produktivnosti še višja in gospodarstvo bo obdržalo konkurenčne prednosti v proizvodnji dobrin, in si tako še dodatno povečalo prednost pred morebitnimi tekmeci. Cenovna elastičnost povpraševanja po izvozu predstavlja ključno vlogo v izvozno poganjanem modelu rasti z plačilnobilančno omejitvijo. Nižja kot je le-ta, višja je stopnja rasti je konsistentna s plačilnobilančnim ravnotežjem ob konstantnih ostalih spremenljivkah. (McCombie, Thilwall, 1996, str. 433)

4. Model izvozno spodbujene rasti s plačilnobilančno omejitvijo

Če izhajamo iz začetnega plačilnobilančnega ravnotežja, kjer je izvoz enak uvozu, potem je pogoj plačilnobilančne ravnotežne rasti, torej tiste stopnje gospodarske rasti, kjer je rast vrednosti izvoza enaka rasti vrednosti uvoza

Začetno ravnovesje lahko definiramo kot:

$$P_d X = P_f M E \quad (4.1)$$

Kjer M predstavlja uvoz, E realni devizni tečaj. Če priredimo gornjo enačbo v stopnje rasti:

$$p_d + x = p_f + m + e \quad (4.2)$$

Funkcijo uvoza lahko opredelimo:

$$M = k_2 [P_f E / P_d]^\psi Y^\pi; \quad (4.3)$$

Kjer je Y domač dohodek, k_2 je konstanta, ψ je cenovna elastičnost povpraševanja po uvozu ($\psi < 0$) in π je dohodkovna elastičnost povpraševanja po uvozu ($\pi > 0$). Stopnjo rasti uvoza potem zapišemo kot:

$$m = \psi (p_f + e - p_d) + \pi y \quad (4.4)$$

Po preurejanju gornjih enačb dobimo:

$$p_d + x = p_f + \psi (p_f + e - p_d) + \pi y + e \quad (4.5)$$

in tako dobimo ravnotežno stopnjo rasti, tj. stopnjo rasti, ki zagotavlja plačilno bilančno ravnovesje:

$$y_b = ((x + (1 + \psi) (p_d - p_f - e)) / \pi) \quad (4.6)$$

Iz zgornje enačbe sledi, da bo vsako povečanje stopnje rasti izvoza (x), bo zvišalo plačilno bilančno omejitvev gospodarske rasti. S to omejitvijo razpolagamo z instrumentarijem, in v nadaljevanju predstavljam model izvozno spodbujene rasti s plačilnobilančno omejitvijo. Analogno investicijam v zaprtem gospodarstvu, izvoz predstavlja avtonomno komponento povpraševanja v ortodoksni keynesianski teoriji izvozno usmerjene rasti. Rast izvoza vpliva na gospodarsko rast na dva načina – direktno in sicer preko zunanjetrgovinskega multiplikatorja ter indirektno, kjer povečanje izvoza poveča ostale komponente agregatnega povpraševanja (višja rast akumulacije kapitala, višja državna potrošnja oz višja potrošnja

gospodinjstev) do te meje, dokler se dohodek v gospodarstvu ne poveča toliko, da poveča uvoz za toliko, kot se je v začetku povečal izvoz.

V izvozno poganjanem modelu rasti s plačilnobilančno omejitvijo izhaja Thirlwall (Beko 2000, str. 49) iz predpostavke, da imajo države različne stopnje gospodarske rasti zaradi različnih stopenj rasti povpraševanja. Kot glavni razlog navaja omejitve v plačilni bilanci. Če povpraševanja raste po stopnji, ki privede do plačilnobilančnih težav, je potrebno povpraševanje omejiti. Posledica je presežek ponudbe in s tem zmanjšanje investicij. Z manjšo stopnjo rasti produktivnosti pa država izgublja na konkurenčnosti, kar spet vodi v poslabšanje plačilne bilance.

Nasprotno velja v primeru, da stopnja povpraševanja ustreza obstoječim kapacitetam. V tem primeru lahko povečanje povpraševanja po produkcijskih faktorjih privede do povečanja stopnje rasti zmogljivosti. Do enakega rezultata bi prišli v primeru investicij v kapital in uvajanju tehnološkega napredka. Po Thirlwall-u (1996, str. 433) je to bistvo izvozno spodbujene rasti, saj povečanje izvoza stimulira gospodarsko rast, ne da bi hkrati vodilo v poslabšanje plačilne bilance. Enaka rast izvoza v različnih državah ne bo nujno povzročila enake stopnje rasti bruto domačega dohodka zaradi različnih elastičnosti povpraševanja po uvozu. Nekatere države morajo torej omejiti povpraševanja in s tem rast, da bi ohranile ravnotežje plačilne bilance.

Osnovo izvozno usmerjene rasti v oziru plačilne omejitve lahko opišemo s pomočjo sledečega sistema enačb (Beko, 2000, str. 49):

$$p_d + x = p_f + m + e \quad (4.7)$$

$$m = \psi (p_f + e - p_d) + \pi y ; \psi < 0 , \pi > 0 \quad (4.8)$$

$$y_b = ((x + (1 + \psi) (p_d - p_f - e)) / \pi) \quad (4.9)$$

$$x = \eta (p_d - p_f - e) + \varepsilon z \quad (4.10)$$

$$y_b = ((1 + \eta + \psi) (p_d - p_f - e) + \varepsilon z) / \pi \quad (4.11)$$

kjer je pomeni:

X...količina izvoza,

M ... količina uvoza,

p ...cena izvoza v domači valuti,

p* ... cena uvoza v tuji valuti in

ε_n ... nominalni devizni tečaj.

Plačilno bilančna omejitev je opisana v prvi enačbi, kjer je p_d stopnja rasti domačih cen p_f stopnjo rasti tujih cen, e je rast realnega tečaja, x in m pa sta stopnje rasti izvoza in uvoza. Po predpostavki, dolgoročna menjava je uravnovežena na tekočem delu plačilne bilance,

kapitalski del je v tem modelu opuščen. Po preureditvi gornjih enačb dobimo stopnjo rasti dohodka pod plačilno bilančno omejitvijo y_b .

Model ima dve predpostavki (McCombie, Thirlwall, 1996, str. 433):

1. Predpostavlja, da sta cenovna elastičnost povpraševanja po uvozu in križna elastičnost povpraševanja po uvozu enaki ($f = v$).
2. Druga predpostavka je dolgoročna stabilnost relativnih cen. ($p_d = p_f + e$). Z upoštevanjem tega pridemo do končne verzije enačbe:

$$y_b = x / \pi = (\varepsilon z) / \pi \quad (4.12)$$

Enačba 4.12 opisuje dolgoročno ravnotežno gospodarsko rast, ki jo determinira razmerje med stopnjo rasti izvoza in dohodkovno elastičnostjo povpraševanja po uvozu. Če povemo drugače, je dolgoročna ravnotežna gospodarska rast je odvisna od razmerja med svetovno dohodkovno elastičnost povpraševanja po izvozu in produktom svetovne dohodkovne elastičnosti povpraševanja po izvozu in stopnje rasti svetovnega dohodka.

Glavno vlogo v modelu ima funkcija neto izvoza. Ob predpostavki fiksnih pogojev menjave in dolgoročnega trgovinskega ravnotežja lahko izraz 4.12 dejansko opisuje delovanja Harrodovega zunanjetrgovinskega multiplikatorja in Hicksovega – multiplikatorja (več o tem glej McCombie, Thirlwall, 1996, str. 392)

Model ima štiri osnovne značilnosti, ki služijo tudi kot praktični napotki, da zagotovimo da bo izvoz dejansko motor gospodarske rasti (Beko, 2000, str. 50):

- Ravnotežna stopnja rasti variira pozitivno z rastjo svetovnega dohodka, in negativno z dohodkovno elastičnostjo uvoznega povpraševanja
- V primeru, da domače cene rastejo hitreje kot tuje ter da vsota cenovne elastičnosti izvoza in uvoza presegajo 1, bo to upočasnilo ravnotežna stopnjo rasti
- Depreciacija realnega tečaja bo povečala ravnotežno stopnjo rasti, če je Marshall – Lernerjev elastični pogoj izpolnjen, tj. ($|\psi + \eta| > 1$)
- V primeru rigidnih tujih cen in da cenovni elastičnosti izvoznega in uvoznega povpraševanja nista dovolj visoki, rast izvoza preko razmerja dohodkovne elastičnosti izvoznega povpraševanja glede na dohodkovno elastičnost povpraševanja po uvozu, lajša plačilno bilančno omejitev rasti.

Priloga 3 - Izračun velikosti države

Pavlič (Pavlič, 1996) izračuna agregatne velikosti države po sledeči formuli:

$$AVD_i = (DP_i w_1 + DŠP_i w_2 + DDP_i w_3) / (w_1 + w_2 + w_3)$$

Kjer velja:

AVD_i ... agregirana velikost posamezne države

DP_i... delež površine posamezne države v skupni površini sveta

DŠP_i... delež v celotnem prebivalstvu sveta

DDP_i... delež v svetovnem bruto domačem proizvodu

w₁ = 0,108; w₂ = 0,205; w₃ = 0,976 ponderji

Tabela 1: Izbor tranzicijskih malih držav po kriteriju AVD

Država	AVD	Rang države
Rusija	4,468	6
Ukrajina	1,010	15
Poljska	0,720	22
Češka in Slovaška	0,474	33
Kazahstan	0,415	36
Romunija	0,354	39
Uzbekistan	0,243	49
Belorusija	0,243	51
Bolgarija	0,194	57
Madžarska	0,151	64
Jugoslavija	0,115	71
Azerbajdžan	0,100	79
Gruzija	0,088	84
Litva	0,076	93
Turkmenistan	0,076	94
Moldavija	0,071	98
Hrvaška	0,070	100
Latvija	0,069	101
Kirgizistan	0,066	103
Armenija	0,058	108
Tadžikistan	0,057	109
Slovenija	0,049	115
BiH	0,041	120
Estonija	0,039	122
Albanija	0,024	139
Makedonija	0,019	143

Vir: Pavlič, 1996, str. 205-208.

Priloga 4 - Statistične tabele

Tabela 2: Stopnja rasti realnega BDP v % med 1993 – 2005

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
CEEB	0,7	3,8	5,4	4,6	4,7	3,7	3,2	4,2	2,4	2,4	3,9	4,9	4,7
SEE	-2	3,8	6,4	4,2	1,2	0,6	-2,3	3,6	4,6	4,7	4,4	6,4	4,9
CIS	-9,3	-13,6	-5	-3,6	1,4	-3,9	5,2	9,1	6,1	5,2	7,6	7,8	5,7
Povprečje	-4,9	-5,4	-0,1	0,2	2,5	-1	3,4	6	4,3	3,9	5,7	6,5	5,2

Vir: Transition report update 2005, 2005, str. 18.

Tabela 3: Začetne okoliščine v tranzicijskih gospodarstvih

	BDP po PPP	povprečna rast 1985-89	stopnja urbanizacije (v%)	razdalja gl.mesta od Bruslja	naravni viri	št. telefonskih priključkov na 100 prebivalcev	delež zaposlenih			delež izvoza v BDP	odvisnost od CMEA trgovine	leta pod socialističnim režimom	stopnja prikrite inflacije	black market exchange premium	delež javne porabe (% v BDP)
							v industriji	v kmetijstvu	v storitvah						
Albanija	2163	3	35,8	1588	nizka	1,2	-	-	-	0,05	0,46	47	4,3	434	56,8
Armenija	5345	-	67,3	3298	nizka	15,1	0,42	0,18	0,4	0,22	0,97	71	25,7	1828	27,9
Azerbajdžan	3412	-3	54,3	3662	visoka	8,4	0,25	0,31	0,43	0,36	0,92	70	25,7	1828	40,7
Belorusija	5365	6,1	65,5	1601	nizka	14,4	0,43	0,2	0,38	0,5	0,89	72	25,7	1828	45,5
Bolgarija	4712	4,1	66,1	1698	nizka	22,2	0,44	0,19	0,37	0,26	0,59	43	18	921	61,4
Češka	5295	-	53,7	1024	nizka	16,7	0,45	0,05	0,5	-	-	46	12	27	-
Estonija	846	2	64,8	718	nizka	15,1	0,44	0,13	0,43	0,24	0,41	42	-7,1	185	64,5
FYR Makedonija	5237	2,2	71,6	1599	nizka	19,8	0,37	0,21	0,42	0,29	0,94	51	25,7	1828	31,8
Gruzija	4514	-	57,4	1632	nizka	13,6	0,5	0,09	0,41	-	-	47	12	27	40,4
Hrvaška	4865	-0,7	55,6	3224	srednje	9,5	0,31	0,26	0,42	0,21	0,91	70	25,7	1828	33
Kazahstan	6155	1,2	61,5	1129	nizka	8,8	0,37	0,16	0,47	0,28	0,36	42	-7,7	46,7	61,49
Kirgizija	438	1	57,3	4528	visoka	7,4	0,33	0,23	0,44	0,2	0,89	71	25,7	1828	35,4
Latvija	322	3,9	38,2	5218	nizka	6,7	0,28	0,33	0,39	0,22	0,97	71	25,7	1828	35,9
Litva	5105	3,5	70,9	1454	nizka	22,6	0,4	0,16	0,43	0,33	0,96	51	25,7	1828	31
Madžarska	5823	7,4	68	1457	nizka	19,9	0,41	0,19	0,4	0,37	0,91	51	25,7	1828	53,8
Moldavija	3384	2,8	47	1830	nizka	9,9	0,31	0,33	0,36	0,27	0,93	51	25,7	1828	24,7
Poljska	4718	3,1	61,4	1160	srednje	8,2	0,35	0,27	0,38	0,33	0,5	41	13,6	277	48,8
Romunija	4043	-1,8	53,3	1770	srednje	10,4	0,43	0,29	0,27	0,12	0,28	42	16,8	728	42,7
Rusija	63	-	73,6	2259	visoka	13,3	0,42	0,15	0,43	0,28	0,64	74	25,7	1828	49,5
Slovaška	9384	-	50,3	916	nizka	20,4	0,49	0,1	0,41	0,24	0,19	46	12	27	41,1
Slovenija	668	2,7	56	971	nizka	12,8	0,45	0,13	0,42	0,24	0,41	42	-7,1	185	64,5
Tadžikistan	2534	2,6	32,4	5097	nizka	4,5	0,22	0,44	0,34	0,27	0,82	71	25,7	1828	38,6
Turkmenija	3675	3,4	45,1	4414	visoka	5,9	0,21	0,43	0,36	0,35	0,96	71	25,7	1828	32
Ukrajina	4581	3,2	67,3	1836	srednje	13	0,41	0,2	0,39	0,3	0,82	74	25,7	1828	51,9
Uzbekistan	2860	6,1	40,6	4949	srednje	6,8	0,24	0,4	0,36	0,27	0,89	71	25,7	1828	35,9
	Kazalci splošne razvlosti						Strukturne distorzije					Makroekonomske/fiskalne distorzije			

Vir: Falcinetti et. al., 2005, str. 26.

Tabela 4: Prikaz indeksa začetnih pogojev in izbranih kazalcev

	TRANZICIJSKO LETO (t)	BNP(pkm) PC 1989	BDP(pkm) PC V t	LETO NAJNIŽJEGA BDP	NAVEČJI PADEC V PROIZVODU OD t-1	KUMULATIVNA GOSPODARSKRA RAST - OD NAJNIŽJE TOČKE DO 2003	POVPREČNA RAST PROIZVODA OD NAJNIŽJE STOPNJE DO 2003	INDEKS ZAČETNIH POGOJEV (INITIAL CONDITION INDEX)	NARANVI VIRI
BALTSKE DRŽAVE	1992	7973	6119	1993/94	38,1	52,3	4,87	-0,2	NIZKA
ESTONIJA	1992	8900	6320	1994	29,4	54,1	4,8	-0,4	
LATVIJA	1992	8590	5335	1993	44,2	53	5,32	-0,2	
LITVA	1992	6430	6703	1994	40,6	49,8	4,49	0	
CEE	1990/91	5760	7242	1991/97	24,7	44,5	3,54	2,6	NIZKA/SREDNJA
ALBANIJA	1991	1400	2186	1992	33,2	95,5	6,09	2,1	
BOLGARIJA	1991	5000	5632	1997	39,3	27,5	4,05	2,1	
HRVAŠKA	1990	6171	7133	1993	37,6	54,8	4,37	2,5	
ČEŠKA	1991	9000	10801	1992	12,1	24,4	1,98	3,5	
MADŽARSKA	1990	6810	9447	1993	18,1	40,4	3,39	3,3	
MAKEDONIJA	1990	3394	5011	1995	27,2	15,1	1,76	2,5	
POLJSKA	1990	5150	5684	1991	13,7	62,9	4,07	1,9	
ROMUNIJA	1991	3470 ...		1992	20,6	22,3	1,83	1,7	
SLOVAŠKA	1991	8000	7938	1993	24,4	51	4,12	2,9	
SLOVENIJA	1990	9200	11345	1992	20,4	51,3	3,76	3,2	
CIS -7	1992	4149	2887	1993/99	46	58,2	5,72	-0,6	NIZKA
ARMENIJA	1992	5530	2160	1993	14,1	100,7	6,97	-1,1	
AZERBAJDŽAN	1992	4620	3046	1995	57,9	88,5	7,93	-3,2	
GRUZIJA	1992	5590	4650	1994	65,4	62,1	5,37	-2,2	
KIRGIZIJA	1992	3180	2978	1995	44,8	45,4	4,68	-2,3	
MODAVIJA	1992	4670	3311	1999	62,2	24,1	5,4	-1,1	
TADŽIHISTAN	1992	3010	1866	1996	58,8	59,3	6,66	-2	
UZBEKISTAN	1992	2740	2195	1995	17,5	27,2	3,01	-2,8	
CIS-5	1992	5954	6501	1995/99	42	54,4	7	-1,9	BOGATA
BELORUSIJA	1992	7010	6660	1995	31,5	58,4	5,75	-1,1	
KAZAHSTAN	1992	5130	5651	1995	31,1	53,3	5,34	-2,5	
RUSIJA	1992	7720	9077	1998	45,6	35,5	6,08	-1,1	
TURKMENIJA	1992	4230	5154	1997	45,9	93,5	11	-3,4	
UKRAJINA	1992	5680	5998	1999	55,2	31,3	6,81	-1,4	

Vir: Fisher, Sahay, 2000, str. 29.

Tabela 5: Inflacija v tranzicijskih gospodarstvih

	Najvišja inflacija	Leto najvišje inflacije	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Albanija	237,00	1992	35,50	226,00	85,00	22,60	7,80	12,70	33,20	20,60	0,40	0,10	3,10	5,40	3,50
Armenija	4962,00	1993	274,00	1346,00	1822,00	4962,00	175,80	18,70	14,00	8,70	0,70	-0,8	3,20	1,20	2,90
Azerbajdžan	1664,00	1994	107,00	912,00	1129,00	1664,00	412,00	19,70	3,50	-0,80	-8,50	1,80	1,50	2,80	3,60
Belorusija	2221,00	1994	94,10	970,80	1190,20	2221,00	709,30	52,70	63,80	73,20	293,80	168,90		42,60	27,00
Bolgarija	1082,00	1997	333,50	82,00	73,00	96,30	62,00	123,00	1082,00	22,20	0,70	9,90	7,40	5,90	3,30
Hrvaška	2585,00	1989	123,00	665,50	1517,50	97,56	2,00	3,50	3,70	5,70	4,20	6,20	4,90	2,40	3,20
Češka	52,00	1991	52,00	11,10	20,80	9,90	9,10	8,80	8,50	10,70	2,10	3,90	4,70	1,80	1,30
Estonija	1076,00	1992	210,50	1076,00	89,80	47,70	29,00	32,10	11,20	8,10	3,30	4,00	5,80	3,60	3,00
Gruzija	15606,50	1994	79,00	887,40	3125,40	15606,50	162,70	39,40	7,10	3,60	19,20	4,10	4,60	5,60	5,00
Madžarska	35,00	1990	3,50	23,00	22,50	18,80	28,20	23,60	18,30	14,30	10,00	9,80	9,20	4,80	4,40
Kazahstan	1892,00	1994	78,80	1381,00	1662,30	1892,00	176,30	39,10	17,40	7,30	8,30	13,20	8,40	5,90	6,80
Kirgizija	855,00	1992	85,00	855,00	772,40	180,70	43,50	31,90	23,40	10,50	35,90	18,70	6,90	2,10	4,10
Latvija	1162,00	1992	172,20	951,20	109,20	35,90	225,00	17,60	8,40	4,70	2,40	2,60	2,50	1,90	2,70
Litva	1162,00	1992	224,70	1020,50	410,40	72,10	39,60	24,60	8,90	5,10	0,80	1,00	1,30	0,30	1,30
Makedonija, FYR	1780,00	1992	114,90	1664,40	338,40	126,50	16,40	2,50	0,80	2,30	-1,3	6,50	5,30	2,40	3,00
Moldavija	2198,00	1992	98,00	1276,40	788,50	329,70	30,20	23,50	11,80	7,70	39,30	31,30	9,80	5,30	7,00
Poljska	640,00	1989	70,30	43,00	35,30	32,20	27,80	19,90	14,90	11,80	7,30	10,10	5,50	1,70	1,20
Romunija	256,10	1993	170,20	210,40	256,10	136,70	32,30	38,80	154,80	59,10	45,80	45,70	34,50	22,50	14,10
Rusija	1526,00	1992	92,70	1526,00	875,00	311,40	197,70	47,80	14,70	27,60	86,10	20,80	21,60	15,70	14,40
Slovaška	61,20	1991	61,20	10,00	23,20	13,40	9,90	5,80	6,10	6,70	10,60	12,00	7,30	3,30	8,80
Slovenija	207,30	1992	117,70	207,30	32,90	21,00	13,50	9,90	8,40	7,90	6,10	8,90	8,40	7,50	5,90
SČG	1,165E+14	1993	121,00	9237,00	1,165E+14	3,30	78,60	94,30	21,30	29,50	37,10	60,40	91,30	21,40	12,00
Tadžihistan	2195,00	1993	112,00	1157,00	2195,00	350,00	609,00	418,00	88,00	43,20	27,60	32,90	38,60	12,20	16,50
Turkmenija	3102,00	1993	103,00	493,00	3102,00	1748,00	1005,30	992,40	83,70	16,80	24,20	8,30	11,60	10,60	12,20
Ukrajina	4734,00	1993	91,00	1210,00	4734,00	891,00	377,00	80,00	15,90	10,50	22,70	28,20	12,00	0,80	5,30
Uzbekistan	1568,30	1994	109,70	645,20	534,20	1568,30	304,60	54,00	70,90	29,00	29,10	25,00	27,20	27,60	18,40

Vir: Transition Report Update 2005, 2005, str. 40 - 92; Lastni izračuni.

Tabela 6: Povprečne letne stopnje inflacije po sklopih držav

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
CEEB	117,10	207,30	34,10	26,60	26,40	18,80	9,00	8,00	4,70	6,50	5,70	2,60	2,20	3,60	3,00
SEE	121,00	226,00	256,10	97,00	24,40	25,80	27,30	21,40	2,50	8,60	6,30	5,60	2,40	4,50	3,80
CIS	96,10	1064,00	1426,30	1616,20	251,20	41,30	16,70	10,60	25,90	19,80	10,60	5,80	6,50	8,10	8,40
AVERAGE	105,00	899,70	834,20	131,60	41,60	24,10	14,80	10,60	9,20	9,90	7,30	5,00	4,80	6,80	4,90

Vir: Transition Report Update 2005, 2005, str. 14; Lastni izračuni.

Tabela 7: Freedomhouse Index po obdobjih za posamezne države

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
CZ	2,33	2,28	2,24	2,48	2,19	2,20	2,10	2,29	2,35	2,39	2,31	2,10
EST	2,45	2,44	2,46	2,43	2,29	2,19	1,89	1,73	1,68	1,76	1,65	1,75
H	2,93	3,03	3,09	2,94	2,89	2,38	2,43	2,23	2,50	2,55	2,40	2,44
Lat	na	3,19	2,86	2,84	2,74	2,69	2,49	2,49	2,35	2,41	2,31	2,43
Lit	na	3,45	3,10	2,98	2,90	2,84	2,53	2,35	2,21	2,19	2,18	2,14
PL	3,51	3,29	3,14	2,91	2,83	2,84	2,69	2,65	2,83	2,81	2,59	2,49
SK	2,83	3,33	3,18	3,31	3,38	3,38	3,18	2,85	2,71	2,44	2,43	2,35
SLO	na	3,79	3,50	3,20	3,10	3,20	3,06	3,25	2,86	2,70	2,64	2,41
BG	3,56	3,50	3,53	3,65	3,44	3,40	3,33	3,28	3,26	2,98	2,74	2,88
CRO	na	3,58	3,56	3,63	3,55	3,54	3,39	3,34	3,06	3,06	2,95	2,78
RO	3,65	3,40	3,30	3,21	3,20	3,20	3,59	3,78	3,71	3,71	3,58	3,19
ALB	3,53	3,63	3,64	3,58	3,56	3,83	3,48	3,24	3,23	3,1	2,93	2,75
FRY MK	na	na	na	na	na	na	na	3,35	3,18	3,09	3,00	2,80
ARM	na	3,74	3,50	3,45	3,45	3,26	3,08	2,78	2,59	2,63	2,58	2,26
AZER	na	4,78	4,58	4,30	4,24	4,28	3,88	3,58	3,50	3,44	3,43	3,51
BELR	3,70	3,45	3,95	4,20	4,19	4,18	4,10	4,16	4,19	4,04	4,04	4,11
GEORGIA	na	3,99	3,93	3,83	3,90	3,85	3,63	3,53	3,40	3,14	3,29	2,98
KAZAHSTAN	na	na	na	4,23	4,43	3,95	3,80	3,65	3,50	3,65	3,61	3,35
KYRGIZ R.	na	na	na	3,95	3,68	3,73	3,75	3,60	3,46	3,41	3,33	2,99
MOLDOVA	4,10	3,45	3,60	3,45	3,44	3,30	3,70	3,25	3,13	3,09	3,11	3,10
RUSIJA	3,60	3,70	3,83	3,54	3,65	3,80	3,84	3,74	3,54	3,51	3,61	3,50
TADŽIHISTAN	na	na	na	4,30	4,15	4,16	4,16	4,14	4,15	4,20	4,05	3,76
TURKMENISTAN	na	na	na	4,50	4,39	4,40	4,39	4,39	4,21	4,31	4,36	4,04
UKRAJINA	4,00	4,00	3,78	3,83	3,95	3,75	3,88	3,84	3,59	3,49	3,16	3,24

Pomen oznak:

na... podatek ni dostopen (not available)

Vir: Freedomhouse index, 2005.

Tabela 8: Trade Restrictivness Index za leti 1997 in 2002

	1997	2002
CIS	4,3	3,8
CEES	3,1	1,9
Srednji vzhod in S Afrika	5,8	4,5
DVR Azija	6,0	5,1

Vir: Country focus, 2003, str. 56.

Tabela 9: Gospodarska rast in saldo tekočega dela plačilne bilance po skupinah

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
CEEB	0,70	-0,70	-2,50	-5,70	-6,40	-6,70	-6,50	-5,50	-5,30	-5,50	-5,90	-6,10	-5,50
CIS	-16,20	-8,00	-6,80	-9,10	-10,20	-13,70	-6,50	-0,20	-1,70	-0,50	-1,50	-2,20	-1,90
SEE	-7,50	-3,10	-6,10	-9,00	-9,30	-8,50	-6,60	-5,60	-7,30	-9,10	-9,30	-9,10	-7,80
CEEB_NTI	3,93	4,58	11,42	10,02	11,22	15,10	18,33	19,69	17,64	21,76	8,36	14,05	15,86
CIS_NTI	0,65	1,48	3,39	4,40	5,79	0,54	4,54	2,28	4,70	5,04	5,24	10,11	8,28
SEE_NTI	0,27	0,65	0,73	1,15	2,92	3,79	3,62	3,63	4,30	3,55	7,25	9,82	9,29

Pomen oznak:

CEEB...realna gospodarska rast (v %) skupine držav CEEB CEEB_NTI...neto tuje investicije kot % BDP v skupini CEEB
 CIS...realna gospodarska rast (v %) skupine držav CIS CIS_NTI... neto tuje investicije kot % BDP v skupini CIS
 SEE... realna gospodarska rast (v %) skupine držav SEE SEE_NTI...neto tuje investicije kot % BDP v skupini SEE

Vir: Transition Report Update 2005, 2005 str. 40-92.; Lastni izračuni.

Tabela 10: SPSS izpisi za leta 1992, 1996 in 2000 za izbrane tranzicijske države

Correlations			
		OPN_96	BDPC_96
OPN_96	Pearson Correlation	1	,446*
	Sig. (2-tailed)	,	,037
	N	23	22
BDPC_96	Pearson Correlation	,446*	1
	Sig. (2-tailed)	,037	,
	N	22	23

*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Correlations			
		OPN_00	BDPC_00
OPN_00	Pearson Correlation	1	,496*
	Sig. (2-tailed)	,	,032
	N	23	22
BDPC_00	Pearson Correlation	,496*	1
	Sig. (2-tailed)	,032	,
	N	22	23

*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Correlations			
		OPN_92	BDPC_92
OPN_92	Pearson Correlation	1	-,930
	Sig. (2-tailed)	,	,751
	N	23	22
BDPC_92	Pearson Correlation	-,930	1
	Sig. (2-tailed)	,751	,
	N	22	23

Pomen oznak:

OPN_92... odprtost leta 1992 (odprtost izražena kot vsota izvoza in uvoza kot deleža v realnem bruto proizvodu)
 BDPC_92 ... Bruto domači proizvod na prebivalca leta 1992 v stalnih cenah

OPN_00... odprtost leta 2000

BDPC_00 ... Bruto domači proizvod na prebivalca leta 2000 v stalnih cenah

OPN_96... odprtost leta 1996

BDPC_96 ... Bruto domači proizvod na prebivalca leta 1996 v stalnih cenah

Vir: Penn World Table 6.1; Lastni izračuni.

Tabela 11: Gospodarska rast in saldo tekočega dela plačilne bilance po skupinah

	Povp g.rast v letih 1989-2000	Delež izvoza v BDP (v %) v letih 1993-2000
Češka	-0,02	42,15
Slovaška	0,51	51,30
Madžarska	2,26	18,42
Slovenija	0,61	43,43
Hrvaška	1,10	43,18
Makedonija	-1,55	23,73
Albanija	-1,91	32,58
Bolgarija	-2,76	41,25
Romunija	-2,49	23,68
Estonija	-0,82	49,36
Latvija	-2,52	27,47
Litva	-3,18	39,23
Belorusija	-0,71	48,16
Moldavija	-7,98	42,05
Rusija	-3,88	29,41
Ukrajina	-7,20	39,68
Armenija	-2,12	18,43
Azerbajdžan	-5,17	26,18
Gruzija	-7,23	14,92
Kazahstan	-3,04	34,11
Kirgizija	-2,23	32,34
Tadžihistan	-5,98	73,57
Turkmenija	-2,20	41,52
Uzbekistan	-0,01	26,64

Vir: Transition Report Update 2005, 2005, str. 40-92; Unicef Monee project 2003, str. 11; Lastni izračuni.

Tabela 12: Delež izvoza v BDP(%) po skupinah držav med leti 1993 -2004

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Baltske države	42,58	38,06	35,48	39,66	38,21	33,45	40,88	41,18	40,36	40,13	38,90	37,99
SEE	28,93	24,46	25,74	26,66	23,45	23,43	26,92	26,17	25,11	25,56	27,23	27,92
CEE	29,92	28,19	27,47	31,33	32,54	34,31	39,99	40,88	39,41	41,46	44,23	43,98
CIS 5	37,44	37,62	34,01	33,73	30,87	38,00	42,81	42,28	41,24	42,43	44,77	41,06
CIS 7	38,22	43,98	37,15	30,60	24,42	30,13	39,21	32,33	32,35	33,12	34,08	32,27

Vir: Transition Report Update 2005, 2005, str. 40-92; Lastni izračuni.

Tabela 13: Stopnja odprtosti in stopnja gospodarske rasti za mala in velika gospodarstva

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Odprtost male države	37,74	38,91	36,61	36,11	32,66	35,12	42,48	40,15	38,76	38,89	39,87	39,12	-
Odprtost velike države	32,48	28,74	24,43	24,72	23,52	27,44	31,60	30,66	31,15	34,42	37,57	34,93	-
Gospodarska rast male	-6,67	-5,36	0,41	1,53	2,11	3,46	3,32	6,11	6,15	5,34	6,03	6,43	6,46
Gospodarska rast velike	-9,03	-7,60	-1,60	1,89	4,71	2,93	3,47	5,33	5,49	5,46	7,67	8,57	5,67

Vir: Transition Report Update 2005, 2005, str. 40-91; Lastni izračuni.

Tabela 14: Delež izvoza v BDP-ju po posameznih tranzicijskih gospodarstvih

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
CZ	32,08	38,08	35,10	38,97	41,89	44,06	52,16	54,83	51,95	53,61	62,31	59,52
EST	53,94	45,18	39,05	46,44	48,52	45,14	60,42	56,20	50,16	50,10	49,31	47,57
H	25,51	28,68	31,39	42,94	44,11	53,28	61,57	59,95	53,60	52,72	52,93	51,05
Lat	27,17	26,67	25,84	29,96	30,39	26,17	26,64	26,92	27,98	28,66	27,56	27,84
Lit	46,63	42,32	41,56	42,58	35,71	29,03	35,59	40,42	42,94	41,64	39,82	38,54
PL	16,82	16,84	15,88	17,72	17,86	18,28	21,56	22,43	24,41	29,06	33,40	29,75
SK	60,94	44,26	42,40	45,46	48,10	50,07	58,71	60,49	59,26	66,85	67,97	72,48
SLO	44,16	41,27	40,05	42,89	43,31	40,19	45,96	47,59	47,22	46,50	48,80	51,08
BG	53,13	40,78	49,39	47,66	32,64	30,87	38,08	37,48	36,47	37,76	41,47	43,36
CRO	29,21	24,63	22,88	20,94	21,29	22,08	24,78	24,00	21,95	21,89	21,98	20,51
RO	20,45	22,29	22,89	23,98	19,72	23,80	27,97	28,33	30,27	30,75	32,97	34,48
ALB	6,30	7,55	7,60	7,60	7,51	8,02	6,90	7,44	7,35	7,77	8,01	8,69
FRY MK	35,57	27,04	25,96	33,12	36,09	32,38	36,88	33,60	29,53	29,65	31,71	32,57
ARM	35,64	21,07	18,14	14,27	12,06	13,39	16,21	16,65	21,83	21,06	22,22	24,05
AZER	28,22	28,13	24,84	20,39	15,28	22,47	34,26	35,86	36,98	36,09	43,55	42,10
BELR	51,69	45,61	39,98	49,40	40,77	46,71	52,05	59,05	54,35	56,52	60,80	57,25
GEORGIA	8,51	19,14	13,69	13,82	13,20	17,02	19,20	14,78	16,30	18,32	23,41	22,68
KAZAHSTAN	27,74	30,52	29,82	31,18	27,15	35,32	50,82	40,33	40,76	42,88	48,70	44,13
KYRGIZ R.	30,63	25,44	27,97	35,78	32,85	37,28	37,35	31,45	30,97	30,71	30,41	29,03
MOLDOVA	39,24	50,00	47,29	46,11	37,99	40,48	37,01	38,31	39,71	40,69	38,00	35,65
RUSIJA	24,43	25,89	23,10	21,98	27,63	38,56	40,44	33,23	31,10	31,51	31,28	25,90
TADŽIHISTAN	59,34	142,05	73,90	66,31	44,43	61,33	79,52	61,68	57,67	51,38	44,48	40,29
TURKMENISTAN	59,04	35,48	71,12	27,71	20,86	30,18	49,94	37,83	32,90	30,36	27,68	25,19
UKRAJINA	43,60	38,47	34,86	30,74	32,70	41,78	50,29	44,97	44,04	47,35	50,23	44,37
UZBEKISTAN	46,68	34,18	25,38	25,13	20,40	16,37	21,42	23,56	25,99	37,12	41,67	40,49

Vir: Transition Report Update 2005, 2005, str. 40-91; Lastni izračuni.

Tabela 15: Rast BDPpc po sklopih držav in povprečja v obdobju 1989 – 2000

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Češka	100,00	98,80	87,45	87,01	87,10	89,02	94,27	98,79	97,81	95,65	95,46	97,37
Slovaška	100,00	97,50	83,27	77,85	74,97	78,65	83,92	89,12	94,64	98,52	100,40	102,40
Poljska	100,00	88,40	82,21	84,35	87,55	92,11	98,56	104,57	111,78	117,15	121,95	128,05
Madžarska	100,00	96,50	85,02	82,38	81,89	84,26	85,53	86,64	90,62	95,06	99,34	105,30
Slovenija	100,00	95,30	86,82	82,04	84,34	88,81	92,45	95,69	100,09	103,89	108,98	114,54
AV	100,00	95,30	84,95	82,73	83,17	86,57	90,94	94,96	98,99	102,06	105,23	109,53
Hrvaška	100,00	92,90	73,30	64,72	59,54	63,06	67,35	71,39	76,03	77,93	77,69	80,41
FYR Makedonija	100,00	90,10	83,79	77,09	70,07	68,81	67,99	68,80	69,77	71,79	73,73	77,41
FR YU	100,00	92,10	81,40	58,70	40,60	41,70	44,20	46,80	50,30	51,50	41,60	-
Albanija	100,00	90,00	64,80	60,13	65,91	71,38	80,87	88,23	82,05	88,62	95,09	101,74
Bolgarija	100,00	90,90	80,26	74,41	73,29	74,61	76,18	67,87	63,19	65,40	66,97	69,65
Romunija	100,00	94,40	82,22	74,99	76,11	79,08	84,69	88,00	82,63	78,17	75,67	76,80
SEE	100,00	91,85	77,17	67,06	63,98	66,69	71,49	72,73	69,54	70,92	69,83	82,73
Estonija	100,00	93,50	80,78	69,31	63,07	61,81	64,47	66,99	74,09	77,57	76,71	80,55
Latvija	100,00	102,90	92,18	60,05	51,12	51,45	51,04	52,72	57,26	59,49	59,55	62,23
Litva	100,00	95,00	89,59	70,50	59,08	53,29	55,05	57,64	61,85	65,00	62,27	63,64
Baltske države	100,00	95,53	84,39	68,38	62,67	62,47	65,35	67,61	69,07	70,23	68,81	73,19
Belorusija	100,00	97,00	95,84	86,64	80,05	69,96	62,69	64,44	71,79	77,75	80,39	82,00
Moldavija	100,00	97,60	80,52	57,09	56,40	38,81	38,26	35,28	35,74	32,66	31,23	30,60
Rusija	100,00	96,00	91,20	77,98	71,19	62,15	59,60	57,52	57,98	55,31	57,08	60,79
Ukrajina	100,00	96,60	85,39	73,70	63,23	48,69	42,75	38,47	37,32	36,61	36,46	37,56
Armenija	100,00	92,60	76,77	44,68	40,75	42,95	45,91	48,62	50,22	53,84	55,62	57,56
Azerbajdžan	100,00	88,30	87,68	67,87	52,19	41,91	36,96	37,44	39,61	43,58	46,80	50,31
Gruzija	100,00	87,60	69,55	38,39	28,64	25,38	25,99	28,71	31,82	32,74	33,72	34,73
Kazahstan	100,00	99,60	86,65	84,14	76,40	66,77	61,30	61,60	62,65	61,46	62,50	67,63
Kirgizija	100,00	103,00	97,85	79,26	66,58	53,20	50,32	53,90	59,23	60,48	62,65	65,78
Tadžikistan	100,00	98,40	91,41	64,90	57,76	46,85	40,99	39,19	39,85	41,97	43,52	45,69
Turkmenija	100,00	102,00	97,21	92,05	82,85	68,52	63,58	59,32	52,62	55,25	64,09	76,91
Uzbekistan	100,00	101,60	101,09	89,87	87,80	84,12	83,36	84,69	86,81	90,63	94,35	95,29
CIS	100,00	95,53	84,39	68,38	62,67	62,47	65,35	67,61	69,07	70,23	68,81	73,19

Vir: A Decade of Transition – The MONEE project CEE/CIS/BALTICS, 2003, str. 11.